

AZƏRBAYCAN VƏKİLİ

“Mənim bir vəzifəm, bir statusum var - mən vəkiləm” Rusiya Vəkillər Gildiyasının prezidenti Həsən Mirzəyev

“Dövlət orqanı vətəndaşlarla münasibətini dəqiq və aydın şəkildə müəyyən olunmuş qaydalar əsasında qurmalıdır” Ali Məhkəmənin hakimi Nigar Rəsulbəyova

“Vəkillik fəaliyyəti zamanı təcrübədə rastlaşılan problemlər” Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin üzvü Kamandar Nəsimov (2-ci yazı)

“Mən uşaqlıqdan kimisə müdafiə etməyi özümə borc bilmişəm”
Vəkillərin İntizam Komissiyasının üzvü Dilarə Əfrasiyabova

“İbtidai istintaq mərhələsində vəkilin fəaliyyətinin ümumi əsasları”
vəkil Şəhriyar Əliyev

“Cinayət prosesində sübutetmənin subyektləri ” vəkil Fariz Namazlı

“Öhdəliklərin icrasının təminatı üsulu kimi ipoteka və sonrakı ipoteka”
vəkil Əli Məmmədov

“Cinayət-prosessual qanunvericiliyin “ağlabatan müddət” prizmasından təhlili”
Ədliyyə Nazirliyi Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzinin dissertantı Fərid Həsənov

“Sonda qazanan kimlərdir?” - beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

“Hüqo Qrotsini nə dərəcədə tanıyıırıq?” - tanınmış hüquqşünaslar silsiləsindən

“Azərbaycan vəkili” jurnalının buraxılmasında məqsəd Azərbaycanda insan hüquqlarının müdafiəsinə dəstək verilməsi, vəkil peşəsinin hüquqşünaslar arasında təbliği ilə onun nüfuzunun artırılması, həmçinin gələcəkdə vəkillik sahəsində mövcud olan aktual problemlərin tədqiqi ilə Vəkillik hüququ elminin inkişafına töhfə verilməsindən ibarətdir.

Nəşr “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin təşkilati dəstəyi ilə işıq üzü görmüş və Vəkillər Kollegiyasının üzvləri, həmçinin digər hüquqşünaslar arasında pulsuz paylanılmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Redaksiya heyəti:

Baş redaktor: *Anar Bağırov* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin sədri, Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin və Hakimlərin Seçki Komitəsinin üzvü, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Məsləhətçi: *Fariz Məmmədov* - Vəkillər Kollegiyasının üzvü, Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin beynəlxalq əlaqələr üzrə müşaviri

Buraxılışa məsul şəxs: *Fərhad Nəcəfov* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin baş koordinatoru, hüquqşünas

Korrektor: *İsrafil Əlili* – “Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi” İB-nin ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə koordinatoru, hüquqşünas

“Azərbaycan vəkili” jurnalı Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Mətbu nəşrlərin reyestrində 3708 nömrəsi ilə qeydiyyatda alınmışdır.

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı şəhəri, Füzuli küçəsi 49,
SKS Plaza, 7-ci mərtəbə
Tel/Faks: +994 12 492 28 83
e-mail: info@lawreform.az
vəb-səhifə: <http://www.lawreform.az/>

“AZƏRBAYCAN VƏKİLİ” JURNALI

Jurnal pulsuz paylanılır.

Kağız formatı 21x29,7 A4, Təbaşirli 115 qf/m²,
Sifariş № _____, Tiraj: 1000
“TimePrint” mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.
Bakı, Ş.Məmmədova 208,
Tel: +994 12 563 18 02, 562 96 64

Bakı şəhəri, Füzuli küçəsi 49,
SKS Plaza, 7-ci mərtəbə
Tel/Faks: +994 12 492 28 83
e-mail: info@lawreform.az
veb-səhifə: <http://www.lawreform.az/>

Müsaibələr və mövqelər

- 2 *"Mənim bir vəzifəm, bir statusum var - mən vəkiləm"*
Rusiya Vəkillər Gildiyasının prezidenti
Həsən Mirzəyev
- 6 *"Dövlət orqanı vətəndaşlarla münasibətini dəqiq və aydın şəkildə müəyyən olunmuş qaydalar əsasında qurmaldır"*
Ali Məhkəmənin hakimi
Nigar Rəsulbəyova
- 10 *"Vəkillik fəaliyyəti zamanı təcrübədə rastlaşılan problemlər"*
Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət
Heyətinin üzvü Kamandar Nəsimov (2-ci yazı)
- 15 *"Mən uşaqlıqdan kimisə müdafiə etməyi özümə borc bilmisəm"*
Vəkillərin İntizam
Komissiyasının üzvü Dilarə Əfrasiyabova
- 18 *"İbtidai istintaq mərhələsində vəkilin fəaliyyətinin ümumi əsasları"*
vəkil Şəhriyar Əliyev
- 23 *"Cinayət prosesində sübutetmənin subyektləri"*
vəkil Fariz Namazlı
- 31 *"Öhdəliklərin icrasının təminatı üsulu kimi ipoteka və sonrakı ipoteka"*
vəkil Əli Məmmədov
- 34 *"Cinayət-prosessual qanunvericiliyin "ağlabatan müddət" prizmasından təhlili"*
Ədliyyə Nazirliyi
Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzinin dissertantı
Fərid Həsənov

Məhkəmə aktları

- 41 *"Mülki Məcəllənin 228.5 və Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair"*
KM-nin 08/10/2013-cü il tarixli Qərarı
- 48 İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin
"Qurbanova Azərbaycanla qarşı" 18/12/2012-ci il tarixli Qərarı

Yerli mətbuat səhifələrindən

- 52 Vərəsəlik münasibətlərində məcburi payın əhəmiyyəti
- 53 Nikah ləğv edilərkən uşaqların hüquq və mənafeləri necə qorunmalıdır?
- 54 Azərbaycanda vəkillərin hüquqları genişləndirilib

Beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

- 55 Sonda qazanan kimlərdir?
- 59 Türkiyədə boşanma hallarının qarşısını almaq üçün yeni layihə
- 60 ABŞ-da müdirin işlətdiyi "zənci" sözü ona baha başa oturdu
- 60 Məhkəmənin maraqlı cəzası

Tanınmış hüquqşünaslar silsiləsindən

- 61 *Hüqo Qrotsini nə dərəcədə tanıyırsınız?*
- 63 **"Sualınıza vəkil cavab versin!" rubrikası**

Asudə

- 66 Vəkil Kamandar Nəsimov öz asudə vaxtını necə dəyərləndirir?

Müsahibələr və mövqelər

Müsahibimiz Rusiya Vəkillər Gildiyasının prezidenti Həsən Mirzəyevdir

“MƏNİM BİR VƏZİFƏM, BİR STATUSUM VAR - MƏN VƏKİLƏM”

Qeyd: *Oxucularımızın Rus dilini bildiklərinə inanaraq, habelə tərcümədə məzmununun təhrif olunmasından ehtiyatlanaraq müsahibə orijinalda təqdim olunur. Müsahibə “Azərbaycan vəkili” jurnalının baş redaktoru Anar Bağırov tərəfindən götürülmüşdür.*

Наш собеседник - Президент Гильдии российских адвокатов Г.Б. Мирзоев.

– Уважаемый Гасан Борисович, для начала хотел бы поприветствовать Вас в родном для Вас городе Баку и поблагодарить за выделенное время на интервью. Ни для кого не секрет, что Вы являетесь президентом Гильдии российских адвокатов, Ректором Российской академии адвокатуры и нотариата, Вице-президентом и академиком Российской академии естественных наук, полковником юстиции, генерал-майором милиции, депутатом Государственной Думы РФ III созыва, членом Совета при Президенте РФ по вопросам совершенствования правосудия, а также являетесь членом Президиума Союза писателей РФ. Итак, вопрос состоит в следующем: Не трудно ли Вам нести такую, на первый взгляд, непосильную ношу?

– Да, я член президиума Союза писателей и когда кому-то из писателей нужна бывает помощь или поддержка, они обращаются ко мне. То есть моё направление – защита прав членов Союза писателей. Совет при Президенте по совершенствованию правосудия мне интересен со дня его основания. Уже больше 10 лет в соответствии с Указом Президента РФ я являюсь членом этого совета, он занимается анализом ситуации, в котором находится российское правосудие, да и название говорит само за себя – «Совет по вопросам совершенствования правосудия при Президенте РФ». Там обсуждаются важные вопросы современного состояния правосудия, в его работе принимают участие председатели верховного суда, арбитражного суда, конституционного суда и т.д. Но самое главное здесь обсуждаются вопросы законодательного свойства: что подлежит улучшению, изменению, в том числе в сфере совершенствования правосудия. В Общественной палате РФ у меня закончились сроки полномочия, я и там осуществлял деятельность исключительно в комиссии, связанной с защитой прав адвокатов и взаимодействием с правоохранительными структурами и организациями. Как профессор, доктор права, я являюсь членом научно-консультативного совета по законодательной работе МВД РФ. Но при всём при этом должность и статус у меня один, я – адвокат.

– Гасан Борисович, я бы хотел сделать небольшой экскурс в историю. Есть очень интересный этап в Вашей биографии, когда Вы возглавляли юридическую

– В 1984 году она заняла первое место среди 22 коллегий адвокатов тогдашнего СССР, которые участвовали в конкурсе на лучшую юридическую консультацию страны. Это было большим достижением азербайджанской адвокатуры, которое я и мои бакинские коллеги и друзья всегда вспоминают с чувством гордости.

– Теперь такой вопрос, он созрел. Есть такое выражение «секреты долго не живут». Хотелось бы узнать, в чём секрет Вашего успеха. В советское время было много юридических консультаций, 15 союзных республик и вдруг юридическая консультация №13 города Баку завоевала звания «Лучшая».

– Понимаете, у меня не всегда был успех. Потому что я пережил репрессию со стороны советской власти, которая выразилась в том, что я с детства хотел стать чекистом, разведчиком, мечтал быть оперативником. И я, будучи 16- летним подростком уже был комиссаром оперативного комсомольского отряда по борьбе с преступностью. Когда мне исполнилось 18, меня избрали членом пленума Наримановского райкома комсомола и уже тогда по рекомендации руководства 3-его отделения милиции меня направили на учёбу на юридический факультет Азгосуниверситета. Четыре курса очного отделения отучился, работая в ночное время в оперативным дежурным в отделе охраны Наримановского РОМ г.Баку. Одновременно я был назначен внештатным оперуполномоченным уголовного розыска. Потом меня отчислили по причине, что я студент очного отделения, получал стипендию и зарплату. Но так как я за это время к милиции, образно выражаясь, прирос, начальник милиции зачислил меня в штат 3-го отделения милиции. До этого полтора-два года проработав на заводе, был принят в органы милицию. Однажды в Наримановском районе за месяц было совершено больше 30 квартирных краж и все оперативники были в постоянном поиске, но мне удалось задержать подозреваемого, который был причастен к этим кражам. После задержания мои начальники меня хвалили за отличную работу. Потом оказалось что мать того, кого я задержал, является сестрой жены замминистра образования, а его брат работает в ЦК. А тогда все боялись ЦК компартии Азербайджана, хотя я комсомольцем был, ничего не боялся. И в это время кто-то уже успел пожаловаться декану юридического факультета Мамеду Халафову, что, мол, Мирзоев работает. Я взял сразу написал заявление о переводе на заочное. Пока разбирались пришла повестка в военкомат. После этого я пошёл в армию, вступил там в партию, вернулся, проработал два с половиной года в военной прокуратуре, и в марте 1977-го года меня приняли адвокатом в юрконсультацию без стажировки. Мне никогда никто не помогал. И когда на новом месте, в Хатаинском районе создавалась юридическая консультация, меня пригласил Нариман Юсифов, после чего меня назначили заведующим. У меня не было ни людей, ни помещения. Сам нашёл отдельно стоящее здание, построил помещение, собрал людей. А в 1984-ом, когда уже был районным депутатом двух созывов, меня назначили председателем комиссии по соцзаконности Бакинского совета. А коллектив консультации в это время добился серьезных результатов в профессиональной адвокатской деятельности. Когда в Советском Союзе адвокаты могли обслуживать два предприятия, адвокаты нашей ЮК обслуживали по три. Когда везде адвокатам разрешали заработать 200 рублей, мои коллеги могли отрабатывать 500-800 рублей.

– Гасан Борисович, Вы были депутатом Государственной Думы РФ III созыва, это означает, что занимались активной политической деятельностью, и все Вас знают как сторонника правых взглядов. Но если присмотреться, то можно обратить внимание на одну деталь: в них присутствуют фундаментальные реформистские

мысли, может, я ошибаюсь, Вы можете меня поправить, потому что очень многие Ваши мысли, идеи реформистского толка. Как это объяснить?

– Одно дело иметь идеи, другое дело их реализация. В 1989 году ещё была советская власть. Меня назначили государственным арбитром города Москвы. Я был первым нерусским человеком на этой должности. Государственный арбитр рассматривал споры между предприятиями – оборонные, сверхсекретные предприятия. В начале я прошёл собственно в ЦК, потом горком и только потом была сессия Моссовета. И вдруг звонит Фадеев и говорит главному арбитру, что Мирзоева в горком вызывают, к Чернышеву, заведующему отделом горкома партии. А потом совершенно неожиданно Чернышев отводит меня в огромный кабинет, к Борису Ельцину. Борис Николаевич открыто спросил в смысле того, если партия скажет, как будете решение принимать. Я, не колеблясь, ответил, что буду принимать решения по закону. «Идите, работайте!» были слова Ельцина в ответ. После этого я долгое время работал в его команде.

– Гасан Борисович, я ознакомился с Вашими выступлениями в прессе. Сейчас очень много выступлений адвокатов в прессе, общественных деятелей и т.д., но не все они

отличаются обоснованностью и конкретными изложениями. А Ваши выступления качественно отличаются, в них и обоснованность, и чёткое изложение материала. Мне кажется, что это исходит из Вашего характера и кавказских нравов. В те времена в семьях был консервативный уклад, в том числе в Баку. Насколько велика роль Ваших корней в формировании характера, личности?

– У меня отец во всех поколениях бакинец. Его прадед родился в Губе, а его отец родился в Баку, и отец его отца. У нас ведь корни одинаковые, и у азербайджанцев и, как нас называют, татов. Просто в один момент одних насильно заставили принять ислам, других христианство, есть таты-христиане, а мы так и остались иудеями, ничего не меняли. Так что раньше мы жили все вместе, один корень, один язык, культура, в основе одни корни. Поэтому в характере лежат традиции, которые были на этих землях испокон веков.

– Гасан Борисович, в 9/10 изданиях 2012 года «Адвокатских вестей России» опубликовано много статей наших российских коллег рекомендательного характера, касающихся азербайджанского опыта адвокатуры. Как Вы считаете, насколько этот опыт был интересен для российских коллег?

– Конечно, там же не только я, многие коллеги показали заинтересованность, высказывали своё мнение, выступали более чем в 10 городах России.

– Гасан Борисович, один местный журналист провёл такую аналогию и сравнил адвоката с ангелом. Только ангел помогает на небе, а адвокат на земле. Ваше мнение по поводу такого сравнения?

– Дело в том, что миссия адвоката она гуманна сама по себе. Адвокат помимо профессионализма должен иметь талант, желание, умение работать с людьми во имя их блага. Вот это и есть главное. Просто быть адвокатом и вести дела – этого не достаточно. Должно быть призвание. Есть призвание – есть адвокат. Нет призвания – нет адвоката.

– Ещё такой момент Гасан Борисович, вопрос, который является для нас животрепещущим. Это вопрос бесплатной правовой помощи. Мы создали рабочую группу по подготовке концепции и законопроекта о бесплатной правовой помощи. Есть различные модели: есть страны, в которых государственный орган контролирует эту сферу в вопросах финансирования бесплатной правовой помощи, есть страны, где государство выделяет средства адвокатскому сообществу для того чтобы возмещать эти расходы. Как Вы считаете, какая модель более приемлема для качественного оказания бесплатной правовой помощи?

– Мировой опыт говорит о том, что на правовую помощь, которая оказывается бесплатно, средства выделяет государство. Государство перечисляет эти средства в адвокатуру, и в зависимости от объёма оказанной помощи адвокатура платит конкретным адвокатам. Но адвокат должен подтвердить справкой суда, на следствии справкой следователя об объёме выполненной работы и на основании этих документов он обращается в казначейство и получает отработанные деньги. Я считаю, что правильная модель, когда в одной из статей о расходах бюджета государства предусмотрена графа о выделении денежных средств на оказание бесплатной правовой помощи в первую очередь малоимущим гражданам.

– Спасибо большое, Гасан Борисович, за интересное интервью. И в заключение хотелось бы услышать рекомендации нашему молодому журналу и адвокатам Азербайджана.

– Я восхищён, что появился такой журнал в Азербайджане. Этот журнал должен стать рупором не только президиума коллегии, а каждого адвоката, и издание должно быть независимым. Думаю, что каждый, кому небезразлично будущее азербайджанской адвокатуры, должен иметь своё слово, свою трибуну. И этот журнал может поднять престиж небольшой по мировым меркам коллегии очень высоко.

– Спасибо за интервью!

Sonda Həsən Mirzəyevlə xatirə şəkili çəkilmişdir.

Nigar Rəsulbəyova

*Azərbaycan Respublikası
Ali Məhkəməsinin hakimi*

**DÖVLƏT ORQANI VƏTƏNDAŞLARLA
MÜNASİBƏTİNİ DƏQİQ VƏ AYDIN ŞƏKİLDƏ
MÜƏYYƏN OLUNMUŞ QAYDALAR
ƏSASINDA QURMALIDIR**

Dövlət-vətəndaş münasibətləri probleminin səmərəli həlli yollarının axtarışı tarixən dövlətçiliyin yaranmasına və inkişafına təsir edən önəmli amillərdən biri və bəlkə də birincisi olmuşdur. Əslində, dövlətçiliyin inkişafı tarixi elə dövlət-vətəndaş münasibətlərinin inkişafı tarixidir. Dövlət-vətəndaş münasibətlərinin qurulması ilə bağlı bəşəriyyətin yaratdığı zəngin tarixi irsdən bəhrələnmək, ondan yararlanmaq, muasir dünyanın inkişaf tendensiyalarını, dövlətçilik standartlarını nəzərə almaq bizim borcumuzdur. Azərbaycan öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra cəmiyyətin demokratikləşdirilməsi istiqamətində görülməsi nəzərdə tutulan və bu istiqamətdə real olaraq görülən işlər bizdən əzəli və əbədi problemə, yəni vətəndaş-dövlət münasibətləri probleminə yeni yanaşmanı tələb edir və heç şübhəsizdir ki bu baxımdan dövlət orqanlarının idarəçilik fəaliyyəti ilə bağlı istifadə etdiyi üsul və qaydalar konstitusion prinsiplərə əsaslanmalı, hüquqi dövlətin tələblərinə və ədalətə cavab verməli, maraqlı şəxslərin mənafələrini mütləq nəzərə almalıdır.

Liberal-demokratik ölkələrin təcrübəsi də göstərir ki, dövlət orqanlarının və ya inzibati orqanların idarəçilik fəaliyyətinin vahid icraat qaydalarının müəyyən olunması hakimiyyətdən sui istifadənin, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının pozulması hallarının qarşısının alınmasında çox səmərəli təminat vasitəsidir. Hər bir dövlət orqanı vətəndaşlarla münasibətini dəqiq və aydın şəkildə müəyyən olunmuş qaydalar əsasında qurmalıdır.

Konstitusiyaya əsaslanaraq demokratik ölkələrdə dövlət idarəçilik orqanları ilə vətəndaşlar arasında münasibətlərin bu prosedur qaydaları inzibati icraat haqqında qanunlarla müəyyən olunur. Bu isə o deməkdir ki, heç bir dövlət orqanı, vəzifəli şəxs və dövlət qulluqçusu bu və ya digər məsələni qanunla müəyyən edilmiş qaydadan kənar, özünün şəxsi mülahizələri prizmasından həll edə bilməz.

Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin real təmin olunması məsələsi muasir hüquqi dövlətin əsas vəzifəsi sayılır. Hüquqi müdafiənin məhz konstitusiyaya prinsipləri əsasında nizama salınan icraat qaydalarının vahidliyi, şəffaflığı və sadəliyi vətəndaşları (şəxsləri) inzibati orqanların və vəzifəli şəxslərin özbaşınalığından, süründürməçiliyindən qoruya bilər. Digər tərəfdən də belə vahid icraat prosedurları dövlət orqanlarının fəaliyyətində səmərəliliyin və faydalı iş əmsalının, idarəçilik funksiyalarının yerinə yetirilməsi ilə bağlı onların məsuliyyətinin artırılmasını təmin edir. Bu sahədə "İnzibati icraat haqqında" ümumi qanunun qəbul edilməsi dövlət-vətəndaş münasibətlərinin qurulmasında mövcud olan problemlərin həlli ilə bağlı həyatı zərurətin ifadəsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Ümumiyyətlə, qeyd edilməlidir ki, "İnzibati icraat haqqında" qanunun və İPM-nin qüvvəyə minməsi, İnzibati məhkəmələrin artıq 3 ilə yaxındır ki, fəaliyyətə başlaması insan hüquq və azadlıqların qorunmasında çox böyük müsbət roludur.

Belə ki, 2007-ci ildə qüvvəyə minmiş “İnzibati icraat haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu Azərbaycanın hüquq sistemində yenilik yaratmışdır. Bu qanunda inzibati orqanların vətəndaşlarla münasibətindəki fəaliyyət formaları, eləcə də inzibati orqanların qərarlar qəbul edən zaman nəzərə alınmalı olduqları ümumi və prosedur prinsiplər, habelə inzibati orqanların ciddi şəkildə qanuna bağlı olması öz əksini tapmışdır. Bundan başqa, qanunda inzibati orqanların qanunsuz qərarlarının yoxlanılması və onlara dəyişikliklər edilməsi məqsədi ilə vətəndaşlar üçün hüquqi müdafiə imkanları müəyyən edilmişdir. Buna görə də heç də təsadüfi deyildir ki, 2011, 2012, 2013-cü illər ərzində inzibati-iqtisadi məhkəmələrdə fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən inzibati orqanlara qarşı irəli sürülmüş inzibati mübahisələr üzrə iddialara baxılması statistikasını göstərir ki, bu cür mübahisələrin sayı ildən-ilə artır.

Belə ki, 2011-ci ildə 6818, 2012-ci ildə 11205, 2013-cü ilin altı ayında 7963 iddia ərizəsi məhkəmələrə daxil olmuşdur. Həmin iddialar üzrə məhkəmələr tərəfindən qəbul edilmiş yekun qərarlardan 2011-ci ildə 84.1%, 2012-ci ildə 80.3%, 2013-cü ilin altı ayında isə 77.4% iddialar təmin edilmişdir. Bu cür artım əsasən vətəndaşların inzibati-iqtisadi məhkəmələrə inamının artması ilə izah olunsa da, bəzi hallarda ərizələrin sayının artması və onların bəzilərinin təmin edilməməsi vətəndaşların əsassız iddialar verməsi ilə bağlıdır. Qeyd edilməlidir ki, həmin iddiaların əsas hissəsi torpaq sahələri üzərində mülkiyyət hüquqlarının rəsmiləşdirilməsi zamanı yaranan mübahisələrdən irəli gəlir. Bu sahədə məhkəmə praktikasının təhlili nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, bu cür iddiaların sayının artması bir tərəfdən vətəndaşların hüquqi biliklərinin zəif olması, digər tərəfdən isə inzibati orqanların vətəndaşlara yardım edilməməsi səbəbindən baş verir.

Bu məqalənin məqsədi vətəndaşların torpaq sahələrinə olan hüquqlarının qeydə alınması ilə bağlı qanunun tələblərinin izah edilməsindən, əsassız iddiaların qarşısının alınmasından, vətəndaşların hüquqlarının daha səmərəli şəkildə həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Birinci növbədə vətəndaş bilməlidir ki, o, özünə məxsus olan torpaq sahəsi üzərində mülkiyyət hüququnun qeydə alınması üçün “Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında” Qanunun 8-ci maddəsinin tələblərinə riayət etməlidir. Belə ki, həmin qanunun normasına əsasən qanunla müəyyən edilmiş qaydada icra hakimiyyəti və bələdiyyə orqanları tərəfindən müvafiq olaraq dövlətə və ya bələdiyyələrə məxsus olan daşınmaz əmlakın özgəninkiləşdirilməsinə, icarəsinə, istifadəsinə, ipoteka qoyulmasına dair qəbul olunmuş aktlar, qanunla müəyyən edilmiş qaydada ixtisaslaşdırılmış təşkilatlar tərəfindən keçirilən açıq hərracın nəticələrinə dair yekun protokol, daşınmaz əmlak barəsində notariat qaydasında təsdiq edilmiş müqavilələr, vərəsəlik hüququ haqqında, ər-arvadın ümumi əmlakındakı paya mülkiyyət hüququ haqqında, yaşayış evlərinin, mənzillərin açıq hərracdan əldə olunmasına dair şəhadətnamələr, mənzil sertifikatı, bu Qanun qüvvəyə minənədək müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən verilmiş daşınmaz əmlak üzərində, o cümlədən torpaq sahələri, binalar və qurğular, yaşayış və qeyri-yaşayış sahələri, fərdi yaşayış və bağ evləri, yer təkisi sahələri, su tutarları, meşələr və çoxillik əkmələr, əmlak kompleksi kimi müəssisələr üzərində hüquqları təsdiq edən aktlar, şəhadətnamələr və qeydiyyat vəsiqələri əsas hesab olunur və qeydiyyat orqanına verilən ərizəyə həmin qanunun 10.2.2. maddəsinə əsasən torpaq sahəsinin planı və ölçüsü əlavə olunur.

Lakin ərizəçilərin əksəriyyətində torpaq sahələrinin planını və ölçüsünü əks etdirən sənəd olmur. Bu səbəbdən də Daşınmaz Əmlakın Dövlət Reyestr Xidməti Orqanı torpaq sahəsinə hüquqların qeydə alınmasından haqlı olaraq imtina edir, lakin buna baxmayaraq həmin inzibati orqanın əsaslı imtinası vətəndaşlar tərəfindən məhkəmə qaydasında mübahisələndirilərək onların istifadəsində olan torpaq və ya bağ sahələrinə plan və ölçünün verilməsinin reyestr xidmətinə həvalə edilməsi barədə məcburetmə haqqında iddialar qaldırılır.

Xüsusi olaraq qeyd olunmalıdır ki, torpağın ilkin qeydiyyatının aparılması üçün ərizəçinin torpaq sahəsinə planı və ölçüsü olmalıdır və həmin sənədin tərtib edilməsi Reyestr xidmətinin deyil, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsinin səlahiyyətindədir. Belə ki, vətəndaşların qanuni istifadəsində və ya icarəsində olan (fərdi yaşayış evlərinin, həyətyanı sahələrin, fərdi, kollektiv və kooperativ bağların, dövlət bağçılıq təsərrüfatının idarəçiliyindəki bağların) torpaqlar əvəzsiz olaraq onların mülkiyyətinə verilir. Fərdi yaşayış evlərinin, həyətyanı sahələrin, fərdi, kollektiv və kooperativ bağların altında olan torpaqlar vətəndaşların mülkiyyətinə onların qanuni istifadəyə və ya icarəyə götürdüləri ölçüdə verilir. Kollektiv bağlar özəlləşdirilərkən torpaq sahəsi bağçılığın hər bir üzvünün mülkiyyətinə verilir. Dövlət bağçılıq təsərrüfatının idarəçiliyindəki bağların torpaqları hər bir icarəçinin, kooperativ bağların torpaqları isə hər bir kooperativ üzvünün mülkiyyətinə verilir.

Məhz buna görə də, göstərilən torpaqları öz mülkiyyətinə keçirmək üçün vətəndaşlar ilk növbədə torpağın planı və ölçüsünün verilməsi barədə ərizə ilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsinə müraciət etməlidir. Ərizəyə vətəndaşların fərdi yaşayış evlərinin, həyətyanı sahələrin, fərdi, kollektiv və kooperativ bağların və dövlət bağçılıq təsərrüfatının idarəçiliyindəki bağların altında olan torpaqların onların qanuni istifadəsinə və ya icarəsinə verilməsini təsdiq edən sənədin surəti (qərar, sərəncam, müqavilə) əlavə edilməlidir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi ərizənin daxil olduğu gündən etibarən 30 gün ərzində vətəndaşlara onların mülkiyyətinə verilən fərdi yaşayış evlərinin, həyətyanı sahələrin, fərdi, kollektiv və kooperativ bağların və dövlət bağçılıq təsərrüfatının idarəçiliyindəki bağların altında olan torpaq sahəsi üzrə torpaq sahəsinin planını və ölçüsünü hazırlayıb verməlidir. Bundan sonra vətəndaşların torpaq üzərində mülkiyyət hüququ qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində dövlət qeydiyyatına alınır və həmin reyestrdən çıxarışla rəsmiləşdirilir.

Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi haqqında Əsasnamənin 10.20-ci maddəsinə əsasən Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada torpaq sahələri üzərində mülkiyyət və digər əşya hüquqlarının qeydiyyatı üçün zəruri olan mərzçəkmə işlərini aparır, habelə müvafiq texniki sənədləri tərtib edir və onları həmin torpaq sahəsi üzərində hüquq əldə edənə verir, beləliklə vətəndaşlar reyestr xidmətinə müraciət etməzdən əvvəl ilk növbədə, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsinə müraciət etməli, qanuni əsaslar olduqda Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi torpağa plan və ölçünü verməlidir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, torpaq sahəsi üzərində mülkiyyət və digər hüquqların qeydiyyatı üçün zəruri olan mərzçəkmə işlərinin aparılması, habelə texniki sənədlərin tərtibi qaydası qanunvericiliklə müəyyən edilir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti 06.10.2010-cu il tarixdə "Mərzçəkmə qaydaları və mərz nişanlarının formalarının nümunələri haqqında" Qərar qəbul etmişdir. Həmin qərara əsasən, mərzçəkmə işləri Azərbaycan Respublikasının Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi tərəfindən həyata keçirilir.

Həmin Qərarın 2.4.5-ci maddəsinə müvafiq olaraq mərzçəkmə işlərində torpaq sahəsinin fiziki və ya hüquqi şəxsə verilməsi barədə səlahiyyətli orqanların qərar və sərəncamlarına istinad edilir.

Vətəndaşlar bilməlidilər ki, həmin Qərarın 6.1, 6.2 maddələrinin tələblərinə əsasən mərzçəkmə işlərinin aparılması nəzərdə tutulan torpaq sahələrinin mülkiyyətçilərinin, istifadəçilərinin, icarəçilərinin və hüquqlarına toxuna biləcək hüquqi və fiziki şəxslərin məlumatlandırılması üçün mərzçəkmə işlərinin başlanılmasına 5 gün qalmış xüsusi elan və lövhələrdə, mətbuatda və DTXK-nın rəsmi internet saytında bu işlər barədə müvafiq məlumatlar yerləşdirilir və onlara DTXK-nın müvafiq rayon (şəhər) şöbəsi tərəfindən rəsmi bildiriş göndərilir. Bildiriş göndərilmiş hüquqi və fiziki şəxslərin mərzçəkmə işlərinin yerinə yetirilməsində iştirak etməməsi (gəlməməsi) bu işlərin aparılmamasına əsas vermir və görülmüş işlərin nəticələri barədə həmin hüquqi və fiziki şəxslərə məlumat xarakterli təkrar bildiriş göndərilir. Torpaq sahələrinin yerdə (naturada) sərhədləri müəyyən edildikdən, razılaşdırıldıqdan və mərz nişanları basdırıldıqdan sonra bu Qaydaların 7.1-ci

və 7.2-ci bəndlərində göstərilənlərin iştirakı ilə mərzçəkmə işlərinin nəticələri ilə bağlı akt tərtib edilir, imzalanır və möhürlə təsdiq edilir. Akt təsdiq edildiyi vaxtdan 30 gün müddətində hər hansı bir irad və təklif rəsmi formada DTXK-ya təqdim oluna bilər, əks halda, torpaq sahəsinin sərhədləri yerdə (naturada) razılaşdırılmış hesab olunur.

Qanunun göstərilən tələblərinə uyğun olaraq vətəndaşlar bağ sahələrinin plan və ölçülərini əldə edəndən sonra müvafiq reyestr xidmətində onların bağ sahələrinə olan hüquqlarının qeydiyyatına alınması mümkündür.

Xüsusi olaraq qeyd olunmalıdır ki, həmin torpaqlar üzərində vətəndaşların mülkiyyət hüququ qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada daşınmaz əmlakın dövlət reyestrində qeydə alındığı andan yaranır.

Hər bir vətəndaş bilməlidir ki, arzuladığı inzibati aktın qəbul edilməsi üçün ərizəçinin buna dair subyektiv hüququ olmalıdır. Başqa sözlə, iddiaçının inzibati aktın qəbul edilməsi üçün tələb hüququ yoxdursa, inzibati orqanın üzərinə öhdəlik qoyula bilməz.

Bundan başqa, qeyd olunmalıdır ki, hər bir inzibati orqan vətəndaşlarla münasibətlərini dəqiq və aydın şəkildə müəyyən olunmuş qaydalar əsasında qurulmalı olduğu halda bəzən bunu etməkdən yayınır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası “İnzibati icraat haqqında” Qanunun 33.1-ci maddəsinə əsasən ərizəyə baxılması və həmin ərizə üzrə müvafiq inzibati aktın qəbul edilməsi başqa inzibati orqanın səlahiyyətlərinə aid olduğu halda, ərizəçinin müraciət etdiyi inzibati orqan ərizənin daxil olduğu vaxtdan ən gec 10 gün müddətində ərizəni və ona əlavə olunmuş sənədləri səlahiyyətli inzibati orqana göndərməlidir. Həmin qanunun 33.2 və 33.3-cü maddələrinə görə ərizə və ona əlavə edilmiş sənədlərin səlahiyyətli inzibati orqana göndərilməsi barədə ərizəçiyə 6 gün müddətində yazılı şəkildə əsaslandırılmış məlumat verilməlidir. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində birbaşa nəzərdə tutulmamışdırsa, ərizəni müvafiq səlahiyyətli orqana göndərən inzibati orqan tərəfindən ərizənin mahiyyəti üzrə hər hansı rəy verilməsi yolverilməzdir.

Lakin, məhkəmə praktikasından müəyyən olunur ki, bəzi hallarda inzibati orqanlar göstərilən qanunun normalarına riayət etmirlər, yəni ərizəçinin müraciət etdiyi inzibati orqan ərizəni səlahiyyətli inzibati orqana göndərmədən, vətəndaşlara hüquqlarını izah etmədən, ərizənin icrasından imtina edərək vətəndaşlara yardım etmək vəzifəsindən yayınırlar. Halbuki, “İnzibati icraat haqqında” Qanunun 23.1-ci maddəsinə əsasən inzibati orqan ərizə və ya vəsatətlərin verilməsində, ərizə və ya vəsatətdə buraxılmış səhvlərin aşkar edilməsində və onların aradan qaldırılmasında maraqlı şəxsə yardım etməyə, inzibati icraatda iştirak edən şəxsin malik olduğu hüquq və vəzifələri ona izah etməyə borcludur.

Qanunun göstərilən tələblərinin inzibati orqanlar tərəfindən yerinə yetirilməsi heç şübhəsiz ki, vətəndaşların əsassız iddialarının bir qisminin qarşısını ala bilər və vətəndaşların hüquqlarının həyata keçirilməsinin səmərəliliyini təmin edə bilər.

Vətəndaşların əsassız iddiaların qaldırılmasının qarşısının alınmasında onların məhkəmədə təmsil edən vəkillərin də rolu çox önəmlidir. Belə ki, məhkəmə praktikası onu göstərir ki, əksər hallarda vətəndaşların uğursuz iddiaları rədd olunduğu zaman məhkəmə qərarından verilən əsassız şikayətlər vəkillər tərəfindən dəstəklənir. Nəticədə, vətəndaş uzun müddətli məhkəmə mübahisələrinə cəlb edilmiş olur və sonda müsbət nəticə əldə edə bilmir.

Kamandar Nəsimov

*Vəkillər Kollegiyası
Rəyasət Heyətinin üzvü*

VƏKİLLİK FƏALİYYƏTİ ZAMANI TƏCRÜBƏDƏ RASTLAŞILAN PROBLEMLƏR (2-ci yazı)

Ötən məqalədə biz əsasən vəkillik fəaliyyəti zamanı cinayət işləri üzrə rastlaşılan problemlər barədə məlumat vermişdik. Bu məqalədə isə daha çox mülki işlər üzrə rastımıza çıxan əsas problemlərdən bəziləri barədə məlumat verməyə çalışacağıq.

“İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 6-cı maddəsinə müvafiq olaraq hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən qanun əsasında yaradılmış, müstəqil məhkəmə vasitəsilə, əqlabatan müddətdə işinin ədalətli məhkəmə araşdırılması hüququna malikdir. Bu hüquq Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və qanunlarında da öz əksini tapmışdır. Ədalətli məhkəmə araşdırması geniş mənada başadüşülən hüquqdur və həmçinin qərarlardan şikayət verilməsi hüququnu, həmçinin məhkəmə qərarlarının icra olunmasını da özündə ehtiva edir.

Vəkil kimi hüquqi yardım göstərdiyimiz Adamoviç Zinaida Aleksandrovnanın apellyasiya məhkəməsinin qərarından narazı qalıb Ali Məhkəməyə kassasiya şikayəti vermişdik. Lakin Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin 08 aprel 2013-cü il tarixli qərarı ilə (sədrlik edən və məruzəçi M.Bağirova, M.Məmmədov və R.Qurbanov) kassasiya şikayətimiz əsassız olaraq geri qaytarılmışdır. Belə ki, məhkəmə Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 407 və 408-ci maddəsinə əsas tutaraq hesab etmişdir ki, kassasiya şikayətinə vəkilin orderi əlavə edilməmiş və kassasiya şikayəti vəkil tərəfindən tərtib edilməmiş və imzalanmamışdır.

Halbuki, mülki işin materiallarında order və nümayəndə səlahiyyətini təsdiq edən etbarnamə öz əksini tapmışdır. Məhkəmə Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 407.3-cü maddəsinə əsas tutaraq hesab etmişdir ki, kassasiya şikayəti vəkil tərəfindən imzalanmamışdır. Halbuki kassasiya şikayətləri tərəfimizdən imzalanmışdır.

Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 407.4-cü maddəsinə əsasən hər hansı bir iş üzrə verilən order bağlanmış müqaviləyə əsasən iş mahiyyəti üzrə tam qurtarana qədər qüvvədədir. İşə mahiyyəti üzrə baxılanadək qəbul edilmiş hər məhkəmə aktına görə orderin verilməsi, işi mahiyyəti üzrə həll etməyən qərarlardan verilən şikayətlərə görə müqavilənin bağlanmasını zəruri edir. Bu da hüquqları müdafiə edilən şəxs tərəfindən əlavə vəsaitin ödənilməsi gətirib çıxardır. Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 263.1-ci maddəsinə əsasən iş mahiyyəti üzrə həll edilmədikdə məhkəmə aktları qərarad formasında çıxarılır. Kassasiya şikayətinin məzmunundan bəhs edən Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 407.4-cü maddəsində göstərilmişdir ki, şikayətə vəkilin orderi və dövlət rüsumunun ödənilməsini sübut edən sənəd əlavə olunur. Bildiyimiz kimi “Dövlət rüsumu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 8.4.2-ci maddəsində göstərilmişdir ki, iş üzrə icraatın xitam verilməsindən, iddianın baxılmamış saxlanmasından, məhkəmə cərimələrinin qoyulması barədə şikayətlər istisna olmaqla, digər heç bir halda məhkəmə qəraradlarından verilən şikayətlərə dövlət rüsumu əlavə edilmir.

Lakin Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 407.4-cü maddəsində kassasiya şikayətinə orderin və rüsumun ödənilməsini sübut edən sənədin əlavə edilməsi imperativ qaydada tələb edilir ki, bu tələb də yalnız mülki iş üzrə çıxarılmış qətnamələrə şamil oluna bilər. Belə ki, məhkəməyə verilən bütün iddia ərizələrinə iddia tələbinə müvafiq olaraq dövlət rüsumu əlavə edilir. İşin mahiyyəti üzrə həll etməyən məhkəmə qəraradalarından, o cümlədən apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qəraradalarından verilmiş kassasiya şikayətlərinə dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə sənəd əlavə edilmədiyindən Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 407.4-cü maddəsində dövlət rüsumunun ödənilməsini sübut edən sənədin orderlə birlikdə şikayətə əlavə edilməsinin imperativ qaydada tələb edilməsi faktiki olaraq həmin maddənin konkret olaraq qətnamədən verilmiş kassasiya şikayətlərini özündə ehtiva etdiyini sübut edir.

Bundan başqa həmçinin Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 391.1.2-ci maddəsinə əsasən prosesual tərəflər cinayət işləri üzrə apellyasiya instansiyası məhkəməsinin ilkin baxış qərarından kassasiya instansiyası məhkəməsinə şikayət və ya prorest verilə bilər.

Təcrübədə qeyd edilən qərardan müdafiəçi tərəfindən Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinə şikayət verilən zaman şikayət ərizəsinə apellyasiya instansiyası məhkəməsi üzrə verilmiş orderin surətinin əlavə edilməsi şikayətə kassasiya instansiyası məhkəməsində baxılmasına kifayət edir.

Göründüyü kimi, mülki iş üzrə apellyasiya instansiyası məhkəməsinin iddianın təmin tədbiri barədə qəraradadından verilmiş şikayət cinayət işi üzrə apellyasiya instansiyası məhkəməsinin ilkin baxışından verilmiş şikayət kimi işin mahiyyəti üzrə həll etməyən ara qərardan verilmiş şikayətdir. Bu səbəbdən də hesab edirik ki, mülki işin mahiyyəti üzrə baxılıb qətnamə qəbul edilmədiyindən iddia tələbi üzrə birinci instansiya məhkəməsinə təqdim edilmiş order kassasiya şikayətini imzalamaq və kassasiya instansiyası məhkəməsində şikayəti müdafiə etmək üçün əsasdır.

Hesab edirik ki, qəraradalardan verilmiş kassasiya şikayətləri zamanı vəkildən yeni orderin tələb edilməsi vətəndaşların ədalətli məhkəmə araşdırması və keyfiyyətli hüquqi yardım alma hüququnu məhdudlaşdırır. Belə ki, eyni bir işdə bir neçə ara qərardan şikayətlər verilə bilər. Bu zaman vətəndaş hər dəfə yeni order üçün müqavilə bağlamağa və bunun üçün ödəniş həyata keçirməyə məcbur olur.

Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin 08 aprel 2013-cü il tarixli qəraradadından narazı qalaraq tərəfimizdən kassasiya şikayəti verilmişdir. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 07 avqust 2013-cü il tarixli qərarı ilə (sədrlik edən və məruzəçi V.Ə.İbayev, G.A.Quliyev, İ.K.Dəmirov) kassasiya şikayəti qismən təmin edilmiş, Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 08 aprel 2013-cü il tarixli qərarı ləğv edilmiş, iş yenidən baxılması üçün apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərilmişdir. Məhkəmə qərarını onunla əsaslandıraraq ki, *iş materiallarında olan 30 noyabr 2012-ci il tarixli 5 il müddətində verilmiş etibarnaməyə əsasən, Adamoviç Zinaida Aleksandrovna bir sıra hərəkətləri icra etmək, o cümlədən kassasiya şikayəti vermək səlahiyyətini Nəsimov Kamandar Rəfi oğluna vermişdir. İş materiallarının 12-ci vərəqində olan orderdən görünür ki, Nəsimov Kamandar Rəfi oğlu fərdi fəaliyyət göstərən vəkildir və Adamoviç Zinaida Aleksandrovna ilə ona hazırkı mülki iş üzrə hüquqi yardım göstərilməsi barədə müqavilə bağlanmışdır. Belə olan halda, iddiaçının vəkili və nümayəndəsi olan Kamandar Nəsimov tərəfindən apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qəraradadından verilmiş kassasiya şikayətinin şikayətə vəkilin orderinin əlavə edilməməsi səbəbindən qaytarılması tərəfin məhkəməyə çatımlılıq hüququnu pozur və süründürməçilik xarakteri daşıyır.*

Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 07 avqust 2013-cü il tarixli qərarı ilə dediklərimizi təsdiq etmiş, apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qəraradadından verilmiş kassasiya şikayətinin şikayətə vəkilin orderinin əlavə edilməməsi səbəbindən qaytarılmasını məhkəməyə çatımlılıq hüququnun pozuntusu və süründürməçiliyə səbəb olduğunu göstərmişdir. Ümid edirik ki, bu qərardan sonra məhkəmələr verilmiş kassasiya şikayətləri zamanı vəkildən yeni orderin tələb edilməsi praktikasından imtina edəcəklər.

Son zamanlarda məhkəmə praktikasında yaşayış sahəsindən istifadə hüququ ilə bağlı şikayətlərin sayı xeyli artmış və məsələ aktual problemlərdən birinə çevrilmişdir. Azərbaycan Respublikası

Mülki Məcəlləsinin 228-ci maddəsində göstərilir ki, yaşayış binasının tərkib hissəsinin mülkiyyətçisinin onunla birgə yaşayan ailə üzvləri (əri, arvadı, valideynləri, uşaqları) yaşayış sahəsindən onunla bərabər istifadə etmək hüququna malikdirlər. Yaşayış binasının tərkib hissəsinin mülkiyyətçisinin ailə üzvləri öz yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlarını həmin yaşayış sahəsinə köçürmək ixtiyarına malikdirlər. Digər ailə üzvlərinin köçürülməsinə yalnız mülkiyyətçinin razılığı ilə yol verilir. Həmin şəxslərin yaşayış sahəsindən istifadə hüququ mülkiyyətçi ilə ailə münasibətlərinə xitam verildiyi halda da saxlanılır. Mənzil Məcəlləsində isə fərqli qayda nəzərdə tutulmuşdur: əgər yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisi ilə keçmiş ailə üzvü arasında başqa razılaşma yoxdursa, yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisi ilə ailə münasibətlərinə xitam verildikdə, keçmiş ailə üzvünün həmin yaşayış sahəsindən istifadə hüququ saxlanmır. Burada başqa razılaşma dedikdə tərəflər arasında bağlanmış və ikinci şəxsə mənzildən istifadə hüququ verən hər hansı müqavilə nəzərdə tutulur. Yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisinin keçmiş ailə üzvünün yaşayış sahəsini əldə etməyə və ya yaşayış sahəsindən istifadə hüquqlarını həyata keçirməyə əsasları olmadıqda, yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisinin keçmiş ailə üzvünün maddi vəziyyəti və diqqətəlayiq digər hallar özünü yaşayış sahəsi ilə təmin etməyə imkan vermədikdə, keçmiş ailə üzvünün göstərilən mülkiyyətçiyə məxsus olan yaşayış sahəsindən müəyyən müddətə istifadə hüququ məhkəmənin qərarı əsasında saxlanıla bilər. Bu zaman yeni Mənzil Məcəlləsinin qüvvəyə minməsindən əvvəl yaranmış münasibətlərə Mülki Məcəllənin müvafiq maddəsi, ondan sonra yaranan münasibətlərə isə Mənzil Məcəlləsinin müvafiq maddəsi şamil olunur.

Mülki Məcəllənin 228.3-cü maddəsinə əsasən yaşayış sahəsindən istifadə hüququna xitam verilməsi haqqında razılaşma olmadıqda bu hüquqa mülkiyyətçinin məhkəmə qaydasında tələbinə əsasən bazar qiyməti ilə müvafiq kompensasiya vermək yolu ilə xitam verilə bilər. Qanunverici kompensasiyanın hesablanmasının xüsusi qaydasını müəyyən etməyib, bu məhkəmələrin səlahiyyətlərinə verilib. Praktikada məhkəmələr kompensasiyanı hesablayarkən tərəflərin maddi vəziyyətlərini, ailə üzvlərinin sayını, şəxsin istifadə hüququ olan yaşayış sahəsinin faktiki şəraitini, həmin ərazidə eyni şəraitli evlərin aylıq kirayə haqlarını və s. faktorları nəzərə alırlar. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin 26 sentyabr 2007-cil il qərarında göstərilən "əvəzləşdirmə"yə uyğun məbləğ məhz davamlı surətdə və müəyyən müddət daxilində başqa yerdə əvvəlki mənzildə ona xas olmuş şəraitlə müqayisədə oxşar yaşamaq imkanı verməlidir. Bu qərardakı qeyri-müəyyənlik digər məhkəmələrin qərarlarına təsir göstərir. Belə ki, mənzilin yerləşdiyi ərazidə eyni şəraitli evlərin aylıq kirayə haqlarının orta qiyməti əsasında müəyyən müddət ərzində yaşayış sahəsinə olan tələbatını ödəmək imkanı verən pul məbləği müəyyən olunur. Həmçinin məhkəmə təcrübəsində yaşayış sahəsindən istifadə hüququna xitam verilən şəxsin maddi imkanlarını nəzərə alaraq 3 illik müddət müəyyən edir və kompensasiya müəyyənləşdirir. Bu zaman yaranmış mübahisə üzrə tam, hərtərəfli araşdırma aparılmaqla aşağıdakı məsələlər barədə nəticə çıxarılmalıdır:

- evdən istifadə etmək hüququ olan şəxslərin sayı;
- evin kimin mülkiyyətində olması və evə mülkiyyət hüququnun tək bir nəfərə və ya paylı mülkiyyətə mənsub olması;
- kompensasiya ödənilən şəxsin mülkiyyətçi ilə qohumluq münasibəti;
- kompensasiya ödənilən şəxsin istifadə hüququna xitam verildikdə onun evdən tək və ya başqaları ilə birlikdə çıxması;
- yaşayış evinin sahəsi, orada yaşayan şəxslərə düşən sahəsinin həcmi;
- kompensasiya təklif edən və təklif olunan şəxsin maddi imkanları;
- yaşayış sahəsinin yerləşdiyi ərazi və yaşayış sahəsi ilə eyni şəraitli bir otaqlı mənzildə kirayə haqqının məbləği.

Yuxarıda qeyd olunan məsələləri müəyyənləşdirdikdən sonra həmin meyarların kompensasiyanın məbləğinə təsiri nəzərə alınmaqla kompensasiya təklif edən təklif etdiyi məbləğin istifadə hüququnun itirilməsi üçün yetərli olub-olmaması həll edilməklə məhkəmə kompensasiya müəyyən etməlidir. Təcrübədə buna yanaşma birmənalı deyil və məhkəmələr buna müxtəlif qiymət verirlər. Aşağıda göstərdiyimiz işlərdə bu açıq aydın görünür.

Hüquqi yardım göstərdiyimiz Əlibəyli Əli Davud oğlunun Əlibəyli Tünzalə Kamal qızına qarşı mənzildən istifadə hüququna kompensasiya verilməklə xitam verilməsi və mənzildən çıxarılması tələbinə dair mülki işdə birinci instansiya məhkəməsi mənzildən istifadə hüququnun “dövlət tərəfindən qorunan hüquq” olduğunu qeyd etmişdir. Məhkəmə qətnaməni təmin etməyərək təklif olunan 9000 manat kompensasiyanın Tünzalə Əlibəyli ilə azyaşlı uşağının birlikdə yaşayış hüququnun lazımı qaydada təmin etməməsi qərarına gəlmişdir. Həmin işdən tərəfimizdən verilmiş apellyasiya şikayətində apellyasiya məhkəməsi 15000 manat kompensasiya verilməklə Tünzalə Əlibəylinin Əlibəyli Əlinin mülkiyyətində olan yaşayış sahəsindən istifadə etmək hüququna xitam verilmişdir.

Digər bir mülki işdə hüquqi yardım göstərdiyimiz Əliyeva İlahə Şahin qızına qarşı Əliyeva Zemfira Hüseyn qızı və Əliyeva Əkbər Əşrəf oğlu tərəfindən mənzildən çıxarılma və yaşayış yeri üzrə qeydiyyatın ləğv edilməsi tələbi ilə iddia qaldırılmışdır. Tərəfimizdən həmin iddiaya qarşılıqlı iddia ərizəsi verilərək yaşayış sahəsindən istifadə hüququna yalnız kompensasiya verilməklə xitam verilməsi əsaslandırılmışdır. Yasamal rayon məhkəməsi 3000 manat kompensasiya ödəməklə Əliyeva İlahə ilə azyaşlı uşağının yaşayış sahəsindən istifadə hüququna xitam vermişdir.

Bu iki işdən də göründüyü kimi, məhkəmələr oxşar işlərdə bir-birindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqli olan kompensasiya müəyyən edir.

Məhkəmə qərarlarının icrası bu gün vəkillik fəaliyyəti zamanı rastlaşılan ən aktual məsələlərdən biridir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı, Mülki Prosesual Məcəlləsinin 4-cü, “İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasının 6-cı maddəsinin birinci bəndində bütün fiziki və hüququ şəxslərin onların mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən öz hüquq və azadlıqlarını, eləcə də maraqlarını qorumaq və təmin etmək məqsədilə qanunla müəyyən edilmiş qaydada məhkəmə müdafiəsindən istifadə etmək hüququnu tanıyır. “İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyası ədalətli məhkəmə araşdırılmasına geniş mənada yanaşaraq məhkəməyə müraciət məqamından məhkəmənin qərarının icrasının başa çatdığı anadək olan münasibətləri bura aid edir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin prezidentlərində bu hallar dəfələrlə öz əksini tapmışdır. “Hornspi Yunanıstana qarşı” işində Məhkəmə qeyd etmişdir ki, “ədalətli məhkəmə baxışına olan hüquq qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qətnaməsinin icra edilməsi vəzifəsini də özündə ehtiva edir”. “Burdov Rusiyaya qarşı” işində isə Məhkəmə qeyd etmişdir ki, “bu hüququn pozulması icranın tam yerinə yetirilməməsində, qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qətnaməsinin icrasının gecikdirilməsində də təzahür edə bilər”. Azərbaycan Respublikasında qərarların icrasını icra məmurları həyata keçirir. “İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası qanununun 2-ci maddəsinə əsasən, məhkəmə və digər orqanların qərarlarının məcburi icrasını icra məmurları həyata keçirir. Həmin qanunun 3-cü maddəsində qeyd olunur ki, “məhkəmə və digər orqanların qərarlarının icrası ilə əlaqədar icra məmurunun tələbləri Azərbaycan Respublikasının ərazisində bütün orqanlar, hüquqi şəxslər, onların vəzifəli şəxsləri və fiziki şəxslər üçün məcburidir.” Həmin maddənin ikinci bəndində isə qeyd olunur ki, “məhkəmə və digər orqanların qərarlarının icrası ilə əlaqədar məhkəmə icraçılarının tələblərini yerinə yetirməyən, onlara həvalə edilmiş vəzifələrin icrasına mane olan şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada məsuliyyət daşıyırlar”.

“İcra haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 6-cı maddəsində icra sənədləri göstərilmişdir.

Bu maddəyə əsasən, aşağıdakılar icra sənədləri hesab olunur:

- Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin qərarları;
- iddianın təmin edilməsi ilə bağlı tədbirlərin görülməsi haqqında məhkəmələrin qəraradları;
- məhkəmələrin cinayət işləri üzrə hökmlərinin, qəraradlarının və qərarlarının əmlakın alınmasına dair hissəsi;
- beynəlxalq arbitrajların və münisflər məhkəmələrinin qərarları;
- xarici dövlətlərin məhkəmələrinin və arbitrajlarının qərarları əsasında verilən icra vəərəqələri;
- məhkəmə əmrləri;
- alimentlərin ödənilməsi barədə notariat qaydasında təsdiq edilmiş sazişlər;

- inzibati xətalara dair işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanların (vəzifəli şəxslərin) qərarları;
- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda digər orqanların qərarları;
- Vekseldə onun aksepti haqqında qeyd olunubsa, onun aksepti hallarında veksəl üzrə ödənilməsinə görə qanunvericiliyə uyğun verilən protestlər;
- Bələdiyyələr tərəfindən qəbul edilmiş inzibati aktlar və digər inzibati orqanların pul tələblərinin ödənilməsi ilə bağlı inzibati aktlar;
- məişət zorakılığı ilə bağlı işlərə baxmaq səlahiyyəti olan orqanlar tərəfindən verilən qısamüddətli mühafizə orderləri.

“İcra haqqında” Qanunun 12-ci maddəsinə görə icra məmuru icra sənədini aldığı gündən iki ay müddətində icra hərəkətlərini həyata keçirməli və icra sənədində göstərilən tələblərin icra olunmasını təmin etməlidir. Müstəsna hallarda icra sənədində göstərilən tələblərin icra olunması icra qurumunun rəhbərinin təqdimatı əsasında icra xidmətinin rəhbəri (baş icra məmuru) tərəfindən bir ay müddətində uzadıla bilər. Qeyd olunan qanunun 82-ci maddəsinə əsasən borclunu müəyyən hərəkətləri etməyə və ya müəyyən hərəkətləri etməkdən çəkinməyə məcbur edən icra sənədi icra məmuru tərəfindən müəyyən olunmuş müddətdə üzrsüz səbəbdən icra olunmadıqda, icra məmuru borclunun Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada inzibati məsuliyyətə cəlb olunması üçün inzibati xəta haqqında protokol tərtib edir və onu işin digər materialları ilə birlikdə müvafiq məhkəməyə göndərir. İnzibati məsuliyyətə cəlb etmə haqqında qərar qəbul edildikdən sonra icra məmuru tərəfindən borcluya icra üçün yeni müddət təyin edilir. İcra sənədi qərəzli olaraq yenidən icra edilmədikdə, icra məmuru məhkəmə qərarını icra etməyə borclu olan şəxsin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması haqqında müvafiq cinayətlərə dair işlər üzrə ibtidai istintaq aparən orqana icra xidmətinin rəhbəri (baş icra məmuru) tərəfindən təsdiq olunan təqdimat verir. Göründüyü kimi, bu qanunda məhkəmə qərarları ilə yanaşı digər orqanların qərarlarının məcburi icrası nəzərdə tutulur. İcra sənədi üzrsüz səbəbdən icra olunmadıqda ilk öncə inzibati məsuliyyət yaranır. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 313-1.1-ci maddəsinə əsasən məhkəmə və digər orqanların qərarlarının icrası ilə əlaqədar məhkəmə icraçılarının qanuni tələblərinin yerinə yetirilməməsinə və ya məhkəmə icraçısı tərəfindən müəyyən olunmuş müddətdə borclunu müəyyən hərəkətləri etməyə və ya müəyyən hərəkətləri etməkdən çəkinməyə məcbur edən icra sənədinin üzrsüz səbəbdən icra edilməməsinə görə fiziki, hüquqi və vəzifəli şəxslər inzibati qaydada məsuliyyətə cəlb olunurlar. Bundan sonra, əgər icra sənədi qərəzli olaraq icra edilmədikdə şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması haqqında ibtidai istintaq orqanına təqdimat verilir. “İcra haqqında” qanunda icra sənədlərinin məhkəmə və ya digər orqanlar tərəfindən qəbul olunmuş qərarlar əsasında verilməsindən asılı olmayaraq yenidən qərəzli olaraq icra olunmamasına görə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması haqqında təqdimat verildiyi göstərilir. Bu zaman Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsi ilə, İnzibati İcraat haqqında Qanunun 82-ci maddəsi arasında ziddiyyət yaranır. Cinayət Məcəlləsinin 306.1-ci maddəsinin tələblərinə görə isə qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qətnaməsini, hökmünü, qərardadını və ya qərarını qərəzli olaraq icra etməmə və ya həmin məhkəmə aktlarının icrasına maneçilik törətməyə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur. Göründüyü kimi, burada ancaq qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qətnaməsini, hökmünü, qərardadını və ya qərarını qərəzli olaraq icra etməməyə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 306.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2 oktyabr 2012 tarixli qərarında qeyd olunub ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibi məhkəmə aktını icra etməməsinə görə Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 313-1.1-ci maddəsi ilə inzibati məsuliyyətə cəlb edildikdən sonra şəxs tərəfindən həmin icra sənədinin yenidən qərəzli olaraq icra edilmədiyini hallarda yaranır.

Göründüyü kimi, “İcra haqqında” Qanunun tələblərinə əsasən tək məhkəmə qərarları əsasında verilmiş icra sənədinin deyil, digər orqanların qərarları nəticəsində verilmiş icra sənədlərinin də yenidən qərəzli icra olunmamasına görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulsa da, bu barədə Cinayət Məcəlləsinə göstəriş yoxdur. Belə olan halda, digər orqanların qərarları nəticəsində verilmiş icra sənədlərinin icra olunmasında praktikada çətinliklər yaranır. Ona görə də, Cinayət Məcəlləsində bu barədə dəyişikliklərin edilməsini zəruri hesab edirik.

**Müsaibimiz Vəkillərin İntizam
Komissiyasının üzvü
Dilarə Əfrasiyabovadır.**

**MƏN UŞAQLIQDAN KİMİSƏ MÜDAFİƏ
ETMƏYİ ÖZÜMƏ BORC BİLMİŞƏM**

- Dilarə xanım, əvvəla, vaxt tapıb "Azərbaycan vəkili" jurnalına müsahibə verdiyiniz üçün çox sağ olun. İlk ünsiyyətdən hiss olunur ki, vəkilliyə bu peşəni sevərək gəlmisiniz və səhv etmiriksə, 25 ildən artıq müddətdir ki, Kollegiyanın üzvüsünüz. Sözlən əsl mənasında, bu, "bir igidin ömrü" qədər müddətdir. Bununla belə, nə vaxtsa "Axı nə üçün vəkil oldum?!" fikrini Sizə yaxın buraxan hadisə ilə üz-üzə gəlmisinizmi?

- Mən də öz tərəfimdən minnətdarlıq edirəm ki, məni öz jurnalınıza dəvət etmisiniz. Mən 1981-ci ildən Azərbaycan Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini bitirdikdən sonra Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasında əvvəl, vəkili stajor, sonra isə AR-nın Vəkillər Kollegiyasının üzvü olmuşam. Beləliklə, 32 ildən çox müddətdir ki, mən bu şərəfli peşənin sahibiyəm. Vəkillik mənim həyatımın ayrılmaz hissəsidir. Hərdən öz-özümə sual verirəm: "Əgər hüquq fakültəsini təzədən bitirsəydim, yenidənmi vəkili olardım?" Niyə? Ona görə ki, vəkillik mənə ən böyük həyat dərsi verib. Bununla özümə birmənalı olaraq cavab verirəm: "Bəli, yenidən vəkili olardım." Amma 1981-ci ildə universiteti bitirdikdən sonra mənim sənədlərimi təyinatla Ədliyyə Nazirliyinin Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinə göndərəndə fikirləşməmişdim ki, bu qədər vəkillik peşəsinə bağlı olacağam. Onu da qeyd etmək istəyirəm ki, mənin 14 sayılı hüquq məsləhətxanasına gəlməyim təsadüfi olsa da, sonradan bu halı bir alın yazısı kimi qəbul edirəm. Çünki VK-ya sənədlərimi göndərəndə mən 4 nömrəli hüquq məsləhətxanasında işləmək istəyirdim. Amma o vaxt 14 sayılı hüquq məsləhətxanasının vəkili, Rəyasət Heyətinin üzvü hal-hazırda AR-nın VK-nın Rəyasət Heyətinin sədri Respublikada vəkilliyin inkişafı üçün əlindən gələni edən, hörmətli Azər Tağıyev təklif etdi ki, məni 14 nömrəli hüquq məsləhətxanasına göndərsinlər. O vaxtlar həmin məsləhətxanada ən savadlı, böyük nüfuza malik olan, vəkillikdə öz sözünü demiş vəkillər çalışırdı. İndi də həmin ənənəyə qorunub saxlanılmaqdadır. Mən bu gün də fəxr edirəm ki, 14 sayılı hüquq məsləhətxanasında çalışıram. Məsləhətxana mənə evim kimi əzizdir. Həmin məsləhətxanada otaqların birində Rəyasət Heyəti yerləşirdi və məni həmin məsləhətxanada da vəkilliyə qəbul ediblər. Bu məsləhətxanada mən böyük həyat məktəbi keçmişəm. Həmin məsləhətxanada mən vəkillərin ən nüfuzlu adam olduqlarını görmüşəm. İnsanlarla necə davranırlar, onlara necə fədakarlıqla kömək etməyə çalışırlar. Çalışmışam ki, onların dərfinə şərik olum. O ki qaldı sizin sualınıza, "axı nə üçün vəkili oldum?" Bu cavabı onunla əlaqələndirə bilərəm ki, mən uşaqlıqdan kimisə müdafiə etməyi özümə borc bilmişəm.

- Əsl hüquqşünasların "gender" sözündən o qədər də xoşlanmadıqlarını hamı bilir. Çünki daxilən hüquqşünas olanların və hüququn gözündə cinsindən asılı olmayaraq hamının bərabər olduğu utopik bir cəmiyyət mövcuddur. Məhz bu bərabərliyə olan meyl bəzi hüquqşünas qadınlara onların zərif cinsin nümayəndəsi olduqlarını unutturur. Siz bu ab-havanın təsirinə tez-tezmi düşürsünüz?

- "Gender" sözü bizim leksikonda nisbətən təzə olsa da, çox işlənən sözdür. Onun mənasını bilən də işlədir, bilməyən də. Bu "gender" sözünə maraq o qədər böyükdür ki, bu mövzuda çoxlu seminarlar, treyninqlər, maarifçilik işləri aparılıb və aparılır. Son illər qadınların hüquqi statusu yüksəlmişdir. Lakin, faktiki bərabərlikdən danışmaq biraz tezdir. Çünki bu gün qadınlar və kişilər arasında hələ də qeyri-bərabərlik mövcuddur. Baxmayaraq ki, əsas qanunumuz olan Konstitusiyanın 25-ci maddəsinə əsasən, kişi ilə qadının hüquqları bərabərdir. Amma real həyatda isə, məsələn, gərgin əmək tələb edən yerlərdən olan təhsil, tibb, sosial sahələrdə əksərən qadınlar işləyirlər. Lakin, həmin sahələr üzrə qərarların qəbulu səviyyəsində kişilər çalışır. Mən hesab edirəm ki, qadın istər ailədə, istər cəmiyyətdə çox məsuliyyətli olmalıdır. Mən öz vəkillik fəaliyyətimi həyata keçirərkən çox vaxt zərifi cinsin nümayinəsi olduğumu unuduram.

- Məlum olduğu kimi bu gün ölkəmizdə praktik qadın hüquqşünasların sayı ürəkaçan deyildir. Bu, bəzən milli-mənəvi dəyərlərimizlə, bəzən isə qadınların beynində bu peşənin yalnız kişilərlə əsassiyyətə olunması ilə əlaqələndirilir. Lakin fakt ondan ibarətdir ki, bu sayda azlıq mövcuddur. İnkişaf etmiş əcnəbi ölkələrdəki kimi vəkilliyə hüquqşünas qadınların cəlb edilməsi üçün hansı təkliflərlə çıxış edərdiniz?

- Düzdür, qadın hüquqşünaslarının sayı az olsa da, onlar öz vəzifə fəaliyyətlərini yerinə yetirərkən əsl fədakarlıq göstərirlər. Yaşından asılı olmayaraq hər bir işə bir böyük bacı kimi, bir ana kimi münasibət bəsləyirlər. Qadınlar bu peşənin çətinliklərini praktiki işə başlayandan sonra daha yaxşı anlaşırlar. Mənim uzunillik müşahidələrim ona bir daha dəlalət edir ki, vəkil qadınlar öz savadı və əxlaqi keyfiyyətləri ilə cəmiyyətdə ən nüfuzlü və cəsarətli qadınlardır. O ki qaldı vəkillikdə qadınların say etibarilə azlığı məsələsinə, qeyd etmək lazımdır ki, hüquq fakültəsini bitirən xanımların əksəriyyəti qeydiyyat şöbələrində, notariatda işləmək üçün can atırlar. Mənim fikrimcə, bunun əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, vəkillik çox ağır sənətdir.

- Bu sualı Vəkillər Kollegiyasının İntizam Komissiyasının üzvü olduğunuz üçün Sizə ünvanlayacağımızdan təəccüblənməməyinizi xahiş edərdik. Hamımızın yaxşı tanıdığı fransız mütəfəkkiri Rene Dekart etikanı idrakın ən son və mükəmməl nöqtəsi adlandırır. Sizcə, məsələyə çağdaş dünyamızın pəncərəsindən baxdıqda postulata çevrilmiş bu fikiri nə qədər mükəmməl hesab edirsiniz?

- Rene Dekartın bu müdrik kəlamından sonra cəmiyyət uzunmüddətli təkamül yolu keçibdir və bu kəlam Avropada mütləqiyyətin tüğyan etdiyi bir dövrə təsadüf edir. Belə bir dövrdə hümanizmin hüceyrələri təzə yaranırdı, vətəndaş hüquqlarına, bu anlayışa iztehzə ilə yanaşılırdı, insan hüquqlarından isə, ümumiyyətlə, söhbət gedə bilməzdi. Ona görə də etika idrakın ən son və mükəmməl nöqtəsi adlandırılırdı. Bu fəlsəfi fikir müəyyən müddət özünü doğrultsa da, fəlsəfi fikir olaraq qalır və cəmiyyətdəki münasibətləri tənzim edə bilmir. Habelə estetika, mənəviyyat, əxlaq, adət-ənənə və sair bu kimi mənəvi dəyərlərlə bərabər cəmiyyətin belə deyərdim ki, mentalitetini təşkil edir. Bəli, idrak mükəmməl olmalıdır, qanunların dəqiq və dürüst icra olunmasında hər bir vətəndaşın, hər bir hüquqşünasın mənəvi istinad nöqtəsi olmalıdır. Əks halda, nə humanist, nə də sərt qanunlar qarşısına qoyduğu məqsədlərə nail ola bilməz.

- Əvvəlki sualımızın davamı kimi vəkillərimizin digər hüquq peşəsinin təmsilçilərindən fərqli olaraq deontoloji məsələlərdə daha çox hansı dəyərlərə üstünlük verməli olduqlarını Komissiya üzvü olaraq Sizin dilinizdən eşitmək yerinə düşərdi.

- Deontologiya hüquqi əxlaqın və mənəviyyətin inkişafını, onların qarşılıqlı münasibətlərini öyrənən elm olduğu üçün bu hər bir hüquqşünasın gündəlik fəaliyyətində əsas yer tutan, prinsiplial məsələlərdən biri olmalıdır. Başqa sözlə, bu, hüquqşünasların əxlaq kodeksi kimi qiymətləndirilməlidir. İstər hakim, istər prokuror, istər müstəntiq, istər digər sahədə fəaliyyət gösərən hüquqşünas əxlaq və mənəviyyətin ən bariz daşıyıcılarından olmalıdır. Lakin bunların fəvqündə vəkil daha üstün, daha hərtərəfli, geniş, mənəviyyətli olmalıdır. Baxmayaraq ki, hakim də, prokuror da, müstəntiq də qanun keşiyində, onun mühafizəsində və düzgün tətbiqində dayanırlar, cəmiyyət üzvlərində vəkilə olan münasibət tam başqadır.

Vəkil müdafiəçidir və təbii olaraq insanların, cəmiyyətin, dövlətin, onun qanunlarının müdafiəçisidir. Belə olan halda isə ondan daha yüksək mənəviyyət, daha yüksək əxlaq, daha yüksək peşəkarlıq tələb olunur. Ona görə də vəkillər qüsursuz əxlaqa, təmiz mənəviyyətə, yüksək peşəkarlığa, oponentini hövsələ, səbr və diqqətlə dinləyəməyə qabil olmalı, onların irəli sürdüyü dəlilləri müsbət emosiyalarla, hüquqi və məntiqi cəhətdən əsaslandırılmış faktlarla cavablandırılmalı, istənilən şəraitdə soyuqqanlı və təmkinli olmalı, işinə vicdanla yanaşmaqla bərabər, ürəyinin hərarətini nümayiş etdirməlidir. Yalnız bu zaman vəkil hüquq müdafiəçisi olacaqdır.

- Tərcümeyi-halınıza əsasən, deyə bilərik ki, Siz həm cinayət, həm də ki, mülki sahədə ixtisaslaşmış azsaylı qadın vəkillərimizdən birisiniz. Bu mənada mülki və cinayət işlərinə çıxan vəkillərə olan etik tələblər nələrdən ibarət olmalıdır?

- Sizin bu sualınıza cavab olaraq Cəlaleddin Ruminin bu sözləri ilə başlamaq istəyirəm: “Dərddli adamın tərəddüdlərlə, dumanlarla və qaranlıq dolu bir könül evi vardır. Əgər onun dərddini dinlərsənsə və azacıq bir təsəlli verərsənsə, bu evə bir pəncərə açmış olarsan.” Mən 1981-ci ildən bu günə kimi çox işlərə çıxmışam. Bunların içində cinayət, mülki, inzibati qaydada işlər olub. Həm fəhlə, həm də naziri müdafiə etmişəm. Vəkillik peşə fəaliyyətini həyata keçirərkən, “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” qanunun 18-ci maddəsini həmişə üstün tutmuşam. Bir adam haqqında müsbət rəy söyləyərkən deyirik ki, çox tərbiyəli adamdır. Əxlaq olmayan yerdə qanun da yoxdur. Etika-əxlaqın böyük bir hissəsidir. Qədim yunan materialisti Demokrit yazırdı ki, kimin xasiyyəti nizamlıdırsa, onun həyatı da nizamlıdır. İstər mülki işlərdə, istər cinayət işlərində vəkil etik tələblərə riayət etməlidir. Valter Skot isə demişdir ki, insanlar biri-birilərinə yardım etməlidirlər.

- Sonda jurnalımızın ənənəvi sualını ünvanlamaq istərdik. Gənc hüquqşünaslara tövsiyələriniz nələrdən ibarət olacaq?

- Tövsiyəm ondan ibarətdir ki, öz peşələrini sevsinlər, mülki işlərdə hüquqlarını təmsil etdiyi, cinayət işlərində hüquqlarını müdafiə etdiyi insanlara əllərindən gələn köməyi etsinlər, dara düşmüş, bədbəxtliyə düşmüş adama dayaqlar olsunlar. Hər işə ürəklə yanaşsınlar. K.Paustovski deyib ki, dünyada yeganə, bircə həqiqi xəzinə vardırsa, o da yaxşı ürəkdir.

- Dilarə xanım, əldə etdiyimiz məlumatlara görə, bu il Sizin 55 illik yubileyinizdir. Və bu əlamətdar tarixlə bağlı Sizi jurnalımızın redaksiya heyəti adından təbrik edir və şərəfli vəkil peşənizdə müvəffəqiyyətlər arzulayırıq!

- Çox sağ olun!

Şəhriyar Əliyev

Vəkillər Kollegiyasının üzvü

İBTİDAİ İSTİNTAQ MƏRHƏLƏSİNDƏ VƏKİLİN FƏALİYYƏTİNİN ÜMUMİ ƏSASLARI

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əsasən hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək (1) və yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ vardır (2). Təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxs üçün bu hüquqlar müdafiəçi köməyindən istifadə etmək yolu ilə dövlət təminatı vasitəsilə realizə edilir.

İbtidai istintaq mərhələsində müdafiəçi (və ya nümayəndə) qismində vəkil çıxış edir ki, bu da şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarının vacib təminatıdır (3). Bəzi dövlətlərin (məsələn, Rusiya) qanunvericiliyində məhkəmənin qərarı ilə vəkildən başqa, müdafiəçi qismində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin yaxın qohumlarından biri iştirak edə bilər (4). Vəkil müdafiəçi kimi şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin hüquq və maraqlarını müdafiə edir və hüquqi yardım göstərir. Vəkil, əgər onların maraqları toqquşarsa, iki şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisi ola bilməz. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə müvafiq olaraq, müdafiəçi, yalnız Azərbaycan Respublikası ərazisində vəkillik fəaliyyətini həyata keçirmək hüququna malik olan vəkildir. Müdafiəçinin şəxsiyyəti şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyəti və onun iştirakı ilə baxılan cinayət işinin xarakteri ilə eyniləşdirilə bilməz (5). Müdafiəçinin peşə vəzifəsinin yüksək keyfiyyətlə həyata keçirilməsinə yönəlmiş bu mühüm müddəa müdafiəçinin şəxsiyyətinin onun hüquqi yardım göstərdiyi şəxslə, yaxud onun tərəfindən törədilmiş əməllə heç bir əlaqəsi olmadığını göstərir. Başqa sözlə, müdafiəçi istənilən şəxsə və istənilən iş üzrə hüquqi yardım göstərərək öz peşə vəzifəsini yerinə yetirir, bu zaman həmin şəxsin şəxsiyyəti, onun törətdiyi əməlin xarakteri, ona ictimaiyyətin və ayrı-ayrı şəxslərin münasibəti müdafiəçinin şəxsiyyətini mənəvi, əxlaqi və ya hüquqi cəhətdən kölgə altına ala bilməz. Onu heç kəs nə üçün belə şəxsə hüquqi yardım göstərdiyinə, yaxud belə əməli törətmiş şəxsin müdafiəçisi funksiyasını yerinə yetirdiyinə görə qınaya bilməz (6). Vəkilin ibtidai istintaq mərhələsində fəaliyyəti əsas etibarilə təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxsin müdafiəsi üzrə funksiyaların yerinə yetirilməsi ilə bağlıdır. Vəkilin peşə təcrübəsi və hüquqi bilikləri müdafiə etdiyi şəxsə daha ixtisaslaşmış hüquqi yardım göstərməyə imkan verir (7).

Vəkilin cinayət işlərinin ibtidai mərhələsində iştirakının məqsədi müdafiənin həyata keçirilməsi, cinayət-prosessual nümayəndəlik, həmçinin ixtisaslaşmış hüquqi yardımın göstərilməsidir. Bunun üçün vəkil qanunla nəzərdə tutulan bütün mümkün vasitələrdən və qanunla qadağan olunmayan digər üsul və vasitələrdən istifadə etməlidir (8).

Cinayət işləri üzrə ibtidai araşdırma mərhələsində vəkilin prosessual fəaliyyəti şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə hüquqi yardımın göstərilməsi, onların hüquq və qanuni maraqlarının qorunması və məsuliyyətini aradan qaldıran və ya yüngülləşdirən vəziyyətin sübut edilməsində iştiraka yönəlmişdir. Bu məsələlərlə əlaqədar olaraq, vəkil həqiqətin üzə çıxarılmasında biganəlik də edə bilər. Məsələn, vəkil təqsirləndirilən şəxsi ifşa edən vəziyyətin üzə çıxarılması, ittihamla razılaşma kimi hallara yol verməməlidir. Bununla belə, təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını müdafiə etməklə, vəkil ədalətli və əsaslandırılmış qərarın çıxarılmasına kömək edir. Lakin hüquq-mühafizə orqanlarının və məhkəmələrin fikrincə, təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxsin müdafiəsi üzrə vəkilin

öz vəzifələrini həyata keçirməsi onlarla bağlı xüsusi müddəa və ya qərarların çıxarılması üçün əsas deyil.

Hüquq ədəbiyyatlarında vəkilin prosessual vəziyyəti ilə bağlı fikir müxtəlifliyi mövcuddur. Öz fəaliyyət spesifikasiyasına görə vəkil, səlahiyyətli şəxslər tərəfindən hüquq normalarının tətbiqinə xüsusi nəzarəti həyata keçirir və ədalət mühakiməsinə məhkəmə nöqsanlarından qarantıya kimi zəruridir. Məhz bu keyfiyyət vəkilin ümumsosial və ictimai (publik) əhəmiyyətini üzə çıxarır (9).

Bir qrup alimlər hesab edir ki, vəkil məhkəmənin köməkçisi və təqsirləndirilən şəxsin hüquq müdafiəçisidir. Məsələn, bu fikrin tərəfdarı olan M.A.Çeltsova görə, müdafiəçinin fəaliyyəti böyük ictimai və dövlət əhəmiyyəti daşıyır və onun ən əsas vəzifəsi iş üzrə həqiqətin müəyyən edilməsində ibtidai araşdırma orqanlarına və məhkəməyə kömək göstərməkdir (10). Digər nöqtəyi-nəzərin tərəfdarları isə hesab edirlər ki, müdafiəçi prosesin tam müstəqil iştirakçısıdır. Qanunla müdafiəçiyə müəyyən prosessual hüquq və vəzifələr verilmiş və o da prosesin digər iştirakçıları ilə bərabər prosessual hüquqludur (11). Müdafiəçinin hüquq və vəzifələri təqsirləndirilən şəxslə müqayisədə daha genişdir. Müdafiəçi müdafiə xəttini və metodlarını müəyyən etməkdə, onun həyata keçirilməsi üçün taktiki və prosessual vasitələr seçməkdə müstəqildir, təqsirləndirilən şəxsdən asılı deyil və işin konkret hallarından çıxış edir (12). Bəzi alimlər müdafiəçini təqsirləndirilən şəxsin nümayəndəsi hesab edirlər. Bu mövqeyin tərəfdarlarının fikrincə, müdafiəçi mühakimə icraatında təqsirləndirilən şəxsin maraqlarından çıxış edir, onun tapşırığı üzrə iştirak edir və iş üzrə icraatın istənilən mərhələsində təqsirləndirilən şəxsin iradəsi üzrə işdən uzaqlaşdırıla bilər (13).

Cinayət işi üzrə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs ya öz istəyi ilə vəkillə saziş bağlaya və onun xidmətindən istifadə edə bilər, ya da onun tapşırığı və ya razılığı ilə qohumları, nümayəndəsi, qanuni nümayəndəsi və digər şəxslər də bunu edə bilərlər (14). Qeyd etmək lazımdır ki, vəkilə malik olmaq təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxsin vəzifəsi yox, hüququdur. Ona görə də vəkilin köməyindən imtina edərək müstəqil şəkildə özünümüdafiə də mümkündür. Bu hal yalnız könüllü şəkildə və müdafiə olunanın şəxsən özü tərəfindən həyata keçirilməlidir. Pul və ya ödəniş məsələsi vəkilin köməyindən imtina üçün əsas hesab edilmir. Belə olduqda vəkilin xidməti dövlət vəsaiti hesabına ödənilir (15).

Vəkil, onun dəvət olunmasından 5 sutka ərzində gəlməlidir, əgər bu mümkün olmadıqda müstəntiq, təhqiqatçı, prokuror və ya məhkəmə təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxsə başqa bir vəkili dəvət etməyi təklif etmək hüququna malikdir, təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxs imtina etdikdə isə vəkilin təyin edilməsi haqqında tədbirlər görə bilər. Əgər cinayət işində iştirak edən vəkil konkret prosessual hərəkətin icrasında 5 sutka ərzində iştirak edə bilmirsə və təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxs isə digər vəkili dəvət etmərsə və ya təyin edilməsini tələb etmərsə, cinayət prosesini həyata keçirən orqan isə bu hərəkətlərin aparılmasını artıq təxirə sala bilmədikdə təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror müdafiəçinin digər vəkillə əvəz edilməsini müvafiq ərazi üzrə vəkillər qurumunun rəhbərindən tələb etməyə haqlıdır (16). Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində belə hallarda vəkilin iştirakı olmadan prosessual hərəkətlərin edilməsi barədə konkret göstəriş olmadığından istintaq hərəkəti aparıla bilməz. Lakin bir sıra dövlətlərin, o cümlədən Rusiya qanunvericiliyində, bir sıra hallar istisna olmaqla, bu cür prosessual vəziyyətlərdə müstəntiq və ya təhqiqatçı müvafiq prosessual hərəkəti vəkilin iştirakı olmadan da apara bilər (17).

Cinayət-prosessual qanunvericilikdə vəkilin məcburi iştirakını müəyyən edən bir çox məsələlər mövcuddur. Bu müddəa fiziki, psixi, yaş və digər çatışmazlıqlarına görə özünü müdafiə edə bilməyən şəxslər kateqoriyası üçün əlavə qarantıyadır.

Cinayət prosesində müdafiəçinin məcburi iştirakını cinayət prosesini həyata keçirən orqan təmin edir. Qanunvericilikdən görünür ki, prosessual tərəflərə münasibətdə iki halda məcburi olaraq müdafiəçinin iştirakı təmin edilməlidir: şəxsin özünün təşəbbüsü və istintaq orqanının təşəbbüsü ilə. Birinci halda, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin tələbi ilə müdafiəçinin işdə iştirakı həmin andan təmin edilməlidir (18).

İkinci halda, yəni istintaq orqanının təşəbbüsü ilə müdafiəçinin iştirakı aşağıda qeyd edilən hallar zamanı: şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs lal, kor, kar olduğuna, danışmaq, eşitmək, görmək

funksiyalarında digər ciddi qüsurlar olduğuna, uzun sürən ağır xəstəliyinə, habelə kəmağıllığa, aşkar əqli zəifliyə və ya digər qüsurlara görə müdafiə hüququnu müstəqil həyata keçirə bilməyən və ya cinayət mühakimə icraatının aparıldığı dili bilməyən və ya cinayəti törədərkən yetkinlik yaşına çatmayan və ya xüsusilə ağır cinayət törətməsi istinad edilən şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs ilk dəfə dindirilərəkən, ona tutulması haqqında cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı, tutma haqqında protokol və ya qətimkan tədbiri seçilməsi haqqında qərar, yaxud ittiham elan edilərkən; şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə xəstəlik və ya anlaqsızlıq aşkar edilərkən, yəni cinayət təqibi üzrə icraat aparılan anda ruhi xəstəliyin kəskinləşməsi və ya müvəqqəti ruhi pozuntu aşkar edildikdə və ya cinayət təqibi cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli anlaqsız vəziyyətdə törədən şəxs barəsində həyata keçirildikdə; müddətli hərbi xidmət qulluqçusu barəsində və ya cinayət təqibi cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətləri keçdikdən sonra həyata keçirilən şəxs barəsində təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə haqqında qərar çıxarılarkən; prokurorun şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin məcburi qaydada xüsusi tibb (stasionar müalicə-psixiatriya) müəssisəsinə yerləşdirilməsi barədə təqdimatına məhkəmədə baxılarkən; vəkildən imtina etmə (bu barədə yazılı ərizə verilməli və ya imtina protokollaşdırılmalıdır) halları istisna olmaqla şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs tutularkən və ya həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə prokurorun təqdimatına məhkəmədə baxılarkən; təqsirləndirilən şəxslərin qanuni mənafeləri arasında ziddiyyətin mövcudluğu və onlardan birinin müdafiəçisi olduğu halda təqsirləndirilən şəxsə qarşı ittihama məhkəmədə baxılarkən; şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin mülki mühakimə icraatı qaydasında fəaliyyət qabiliyyəti olmadığı təsdiq edilərkən və ya cinayət mühakimə icraatı qaydasında fəaliyyət qabiliyyəti olmadığı müəyyən edilərkən (19) həmin andan təmin olunur.

Müdafiəçinin məcburi iştirakı cinayət törətdikdən sonra psixi xəstəliyə tutulmuş şəxslər barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraatda (20) da təmin edilir və vəkil psixi pozuntu faktının müəyyən edildiyi andan icraata buraxılır (21).

Vəkilin cinayət prosesində iştirakının məcburi olduğu daha bir hal Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 311.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Həmin normaya əsasən qiyabi icraata yol verildiyi hallarda da məhkəmə baxışında müdafiəçinin iştirakı mütləq təmin edilməlidir.

Şəxsin qeyd edilən çatışmazlıqları konkret və müvafiq tibb müəssisəsinin rəsmi sənədi ilə təsdiqlənməli və müvafiq tibbi rəylər əsaslandırılmalıdır. Görmə və eşitmə orqanlarının məhdudluğu, fikri aydın ifadə edə bilməmə və s. bu kimi fiziki çatışmazlıqların əlavə sübuta yetirilməsinə ehtiyac yoxdur (22).

Vəkilin iştirakı olmadan yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin təqsirkar elan edilməsi cinayət-prosessual qanunvericiliyinin pozulması hesab olunur və işin əlavə araşdırılması üçün əsasdır (23).

Müddətli həqiqi hərbi xidmət keçən şəxsin cinayət əməlini hərbi xidmətdən əvvəl və ya hərbi xidmət müddətində törətməsi əhəmiyyətli deyil, əsas odur ki, şəxs təqsirləndirilən şəxs statusunu əldə edərkən hərbi xidmət qulluqçusu olmalıdır (24).

Çəkişmə prinsipi nöqtəyi-nəzərindən zəruri hesab olunan hallardan biri də cinayət təqibinin iki və daha artıq təqsirləndirilən şəxs barəsində həyata keçirilməsi və onların qanuni mənafeləri arasında ziddiyyətlərin olmasıdır. Qanuni mənafelər arasında ziddiyyətə isə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumunun "Müttəhimin müdafiə hüququnu təmin edən qanunların məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilməsi təcrübəsi haqqında" 2 dekabr 1994-cü il tarixli 6 sayılı Qərarının 16-cı bəndinə əsasən ittihamın müttəhimlərdən biri tərəfindən rədd, digəri tərəfindən etiraf edilməsi, bir müttəhimin digərini ifşa etməsi, aralarında verilən ittihamın xarakterindən irəli gələn ziddiyyətlər olması, məsələn, yetkinlik yaşına çatmayan müttəhimlə onu cinayət fəaliyyətinə cəlb edən müttəhimin bir işdə keçməsi və s. hallar aid edilir. Belə olan təqdirdə müdafiəçinin cinayət işinin icraatında iştirakını istisna edən hallar müəyyən edildikdə, onun cinayət işinin icraatında iştirak etməkdən kənarlaşdırılması barədə müstəntiq prokuror qarşısında vəsatət vermək hüququna malikdir (25).

Yuxarıda qeyd etdiyimiz hallarda vəkilin təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxs tərəfindən çağırılıb-

çağırılmamasından asılı olmayaraq, təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və məhkəmə vəkilin prosesdə iştirakını təmin edir. Lakin təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxs cinayət işinin istənilən mərhələsində vəkilin köməyindən imtina edə bilər ki, bu imtina da təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxsin könüllü təşəbbüsü əsasında olmalıdır. Vəkildən imtina təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxsi gələcəkdə vəkilin işə cəlb edilməsi tələbini irəli sürmək hüququndan məhrum etmir. Bununla belə, vəkilin təkrar işə cəlb edilməsi artıq baş tutmuş proseslərin yenidən təkrarlanmasına şərait yaratmır.

Vəkildən imtina şifahi və yazılı formada (ərizədə) ifadə olunur və bu barədə müstəntiq və ya məhkəmə protokolda müvafiq qeyd edilir. Vəkildən imtina barədə ərizə müdafiə olunan şəxs tərəfindən onun təşəbbüsü ilə, könüllü surətdə və vəkilin iştirakı ilə verildikdə qəbul olunur. Ərizə təqsirləndirilən şəxsin digər vəkilinin deyil, imtina ediləcək vəkilin iştirakı ilə verildikdə qanuni hesab edilməlidir, çünki hər bir halda həmin vəkil prosesual tərəfdir və verilmiş imtina ərizəsi onun müdafiəsinin xitamı üçün əsasdır.

Hüquqi yardımını ödəmək üçün vəsaitin olmaması üzündən, habelə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin lal, kor, kar olduğuna, danışmaq, eşitmək, görmək funksiyalarında digər ciddi qüsurlar olduğuna, uzun sürən ağır xəstəliyinə, habelə kəmağıllığa, aşkar əqli zəifliyə və ya digər qüsurlara görə müdafiə hüququnu müstəqil həyata keçirə bilməyən, cinayət təqibi üzrə icraat aparılan anda ruhi xəstəliyin kəskinləşməsi və ya müvəqqəti ruhi pozuntu aşkar edildikdə, cinayət mühakimə icraatının aparıldığı dili bilmədikdə, cinayəti törədərkən yetkinlik yaşına çatmayan şəxs olduqda, məcburi qaydada xüsusi tibb (stasionar müalicə-psixiatriya) müəssisəsinə yerləşdirildikdə, cinayət təqibi cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli anlaşıqsız vəziyyətdə törədən şəxs barəsində həyata keçirildikdə, fəaliyyət qabiliyyəti olmadıqda müdafiəçidən imtina qəbul olunmur, ona müdafiəçi məcburi təyin olunur və ya müdafiəçi qismində təyin olunmuş vəkilin səlahiyyətləri saxlanılır (26). Vəkilin köməyindən imtina məsələsində real, yəni artıq cinayət prosesində iştirak edən və hələ prosesə daxil olmamış ideal vəkil (bu zaman şəxs öz hüquqlarını kənar müdaxilə olmadan, özü tərəfindən həyata keçirir, onun vəkili olmur) fərqləndirilir. Real vəkildən imtina Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin 92.12-ci maddəsinə ciddi riayət edilməklə, yəni müdafiə olunan şəxsin öz təşəbbüsü ilə könüllü və müdafiəçinin iştirakı ilə verilmiş yazılı ərizə əsasında həyata keçirilməlidir. İdeal müdafiəçidən imtina isə şəxsin özünü müstəqil şəkildə müdafiə etməsi imkanından irəli gəlir (27).

Qeyd edilməlidir ki, müdafiəçinin iştirakının məcburi təmin olunması proseduru prosesual qanunvericiliyə uyğun yerinə yetirilməlidir, yəni əvvəlcə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə müstəqil müdafiəçi seçmək imkanı yaradılmalıdır, ən son anda isə belə imkan ərazi üzrə hüquq məsləhətxanalarında qeydiyyatda olan vəkillərin siyahısının təqdim edilməsi olacaqdır. Bu hallar Konstitusiyaya ilə nəzərdə tutulmuş yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım hüququnun təmin olunması üçün ilk və əsas şərtlərdən biridir. Çünki şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs özünün seçdiyi vəkilə əksər məsələlərdə etibar edəcəkdir.

Bəzən təcrübədə ibtidai istintaq mərhələsində təyinat əsasında hüquq müdafiəsi mütəmadi olaraq eyni vəkillər tərəfindən həyata keçirilir ki, bu da əsasən vəkillərin siyahıya müvafiq olaraq seçilməməsi səbəbindən baş verir. Həmin hallar isə ibtidai istintaq mərhələsindəki müdafiəni formal təmin etməklə yanaşı "sifarişli müdafiə" ehtimalını yarada bilər. Məsləhətxanadakı vəkillərin siyahısının şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsə təqdim edilməsi və həmin siyahıya uyğun vəkilin seçilməsi isə yuxarıda qeyd edilən şübhələrin və formal müdafiə probleminin aradan qaldırılmasına səbəb olacaqdır. Yəni bütün hallarda "müstəqil vəkil"ə (28) üstünlük verilməlidir.

Vəkilin siyahıdan seçilməsi təqsirləndirilən şəxs tərəfindən yerinə yetirilmədikdə, tutulmuş şəxsə vəkil müvəqqəti saxlama yeri üzrə ərazidə yerləşən vəkil qurumlarından və fərdi qaydada fəaliyyət göstərən vəkillər sırasından Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyəti tərəfindən tərtib edilən növbətçilik siyahısına uyğun olaraq dəvət olunur və tərəflər arasında qarşılıqlı razılaşmaya əsasən müqavilə bağlanır.

Vəkilin əvəz edilməsi və vəkildən imtina edilməsi hallarından başqa, vəkilin cinayət işində iştirakını istisna edən hallar da mövcuddur ki, bu hallar da Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosesual

Məcəlləsinin 114-cü maddəsində təsbit edilmişdir. Bunlar cinayət prosesində iştirak edən və ya əvvəllər iştirak etmiş hakimlə, andlı iclasçı ilə, prokurorla, müstəntiqlə, təhqiqatçı ilə və ya məhkəmə iclasının katibi ilə qohumluq əlaqələrinin, habelə bu şəxslərdən şəxsi və ya xidməti asılılığın olması; cinayət təqibi üzrə icraatda hakim, andlı iclasçı, prokuror, müstəntiq, hal şahidi, məhkəmə iclasının katibi, tərcüməçi, mütəxəssis, ekspert və ya şahid qismində iştirak etməsi; hakim, prokuror, müstəntiq və ya təhqiqatçı vəzifələrini tutması (təqsirləndirilən, şübhəli şəxsin və ya cinayət prosesinin fəaliyyət qabiliyyəti olmayan iştirakçısının qanuni nümayəndəsi olması, yaxud mülki iddiaçı və ya mülki cavabdeh kimi tanınmış işlədiyi orqanın nümayəndəsi qismində iştirak etməsi hallarından başqa); qanuna və ya məhkəmənin hökmünə əsasən müdafiəçi və ya nümayəndə olmaq hüququnun olmamasıdır. Həmçinin vəkilin cinayət işində iştirakını istisna edən hallardan biri də qanuni mənafeələrini müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyi ilə ziddiyyət təşkil edən digər şəxsə hüquqi yardım göstərməsidir ki, bu barədə də yuxarıda ətraflı danışılmışdır.

Qeyd edilən hallardan biri aşkar olunduqda müdafiəçinin özü-özünə etiraz edib-etməməsindən asılı olmayaraq, o, ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun və ya məhkəmənin qərarı ilə cinayət prosesindən kənarlaşdırılır.

Vəkilin digər vəkillə əvəz edilməsi təqsirləndirilən şəxsin razılığı və ya tələbi ilə həyata keçirilir. Belə əvəz etməni təqsirləndirilən şəxs izah etməyə borclu deyil. Əsas odur ki, vəkilin xidmətindən məcburi imtinaya yol verilməsin (29). Vəkildən imtina təqsirləndirilən şəxsə işin növbəti mərhələsində vəkilin xidmətindən istifadə üçün əsas deyil.

İstinadlar:

- (1) *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. maddə 26-I;*
- (2) *Orada. maddə 61-I;*
- (3) *Лупинская П.А. Уголовно-процессуальное право РФ. М., 2007. с. 129;*
- (4) *www.allbest.ru;*
- (5) *Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. maddə 92.1;*
- (6) *Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin Kommentariyası. С.Н.Мөvsumovun., В.С.Кərimovun və Ə.Н.Əsgərovun redaktəsi ilə. Digesta, Bakı, 2007, s. 251;*
- (7) *Жариков Ю.С. Адвокатура в РФ. М., Юнита 1, 2008;*
- (8) *Демидова Л.А., Сергеев В.И. Адвокатура России. Юридический Дом "Юстицинформ", М., 2006;*
- (9) *Ковриги З.Ф., Кузнецова Н.П. Уголовный процесс России. Учебное пособие. М., 2004, с. 87;*
- (10) *Чельцов М.А. Уголовный процесс. М., 1969, с. 76;*
- (11) *Перлов И.Д. Право на защиту. М., 1969, с. 86;*
- (12) *Цыпкин А.Л. Защитник и обвиняемый. Харьков, 1968, с. 228;*
- (13) *Элькинд П.С. Право обвиняемого на защиту в советском уголовном процессе. Л., 1967, с. 38;*
- (14) *Кузнецова Н.П. Уголовный процесс России: Учебное пособие. М., 2004;*
- (15) *"Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu. Maddə 20;*
- (16) *Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. maddə 92.15.2;*
- (17) *Радченко В.И. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РФ. М., 2006. с. 117;*
- (18) *Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, maddə 92.4.1;*
- (19) *Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, maddə 92.4.2-92.4.8;*
- (20) *Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, maddə 481;*
- (21) *Rəhimov E. Birinci instansiya məhkəməsində müdafiəçinin iştirakının bəzi xüsusiyyətləri. Bakı, Adiloğlu, 2007, s. 31;*
- (22) *Рыжачков А.П. Уголовный процесс. М., 2006. с. 59-60;*
- (23) *Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, maddə 435;*
- (24) *Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin Kommentariyası. С.Н.Мөvsumovun., В.С.Кərimovun və Ə.Н.Əsgərovun redaktəsi ilə. Bakı, Digesta, 2007, s. 253;*

Fariz Namazlı

Vəkillər Kollegiyasının üzvü

CİNAYƏT PROSESİNDƏ SÜBUTETMƏNİN SUBYEKTLƏRİ

1948-ci il İnsan Hüquqları üzrə Ümumi Bəyannamənin 10 və 11-ci maddələri təqsirləndirilən şəxsin işinin ədalətli məhkəmə araşdırılması hüququnu tərəflərin bərabərliyi əsasında, ona

müdafiə üçün bütün vasitələrdən istifadə edilməsi imkanının yaradılmasını nəzərdə tutur. Bu hüquq, həmçinin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında mühakimə icraatında tərəflərin hüquq bərabərliyi prinsipi kimi nəzərdə tutulmuşdur.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasının 6-cı maddəsi cinayət prosesində tərəflərin bərabərliyi prinsipini nəzərdə tutur. 6-cı maddə ilə qorunan ədalətli məhkəmə araşdırılması hüququ qanunun aliliyi prinsipinin əsas anlayışlarındanıdır. Avropa Məhkəməsinin "Moreyka və Azevedo Portuqaliyaya qarşı" işində qeyd etdi ki, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ demokratik cəmiyyətdə o dərəcədə mühüm yer tutur ki, Konsensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin məhdud şəkildə şərh edilməsinə heç cür haqq qazandırıla bilməz.

«Məhkəmə araşdırması» anlayışı prosesin çəkişmə xarakterli olmasını tələb edir; belə ki, cinayət işləri üzrə məhkəmə araşdırmalarında həm ittiham, həm də müdafiə tərəfi üçün qarşı tərəfin təqdim etdiyi qeydlərdən və sübutlardan xəbərdar olmaq və onlar barəsində izahat vermək məsələsində bərabər imkanlar yaradılmalıdır (1).

Tərəflərin bərabərliyi prinsipi tələb edir ki, hər bir tərəf öz arqumentlərini, o cümlədən sübutlarını təqdim etmək üçün ağlabatan imkana malik olmalı və əks tərəfin qarşısında əlverişsiz vəziyyətə salınmamalıdır (2).

Cinayət-prosessual ədəbiyyatlarda tez-tez tərəflərin hüquq bərabərliyi prinsipindən ittiham tərəfi kimi prokurorun səlahiyyətlərinin azaldılması, təqsirləndirilən şəxs və müdafiəçinin hüquqlarının artırılması tələbləri irəli sürülür (3). Lakin bu fikirlər hələ də öz tam təsdiqini tapmayıb. Çünki subyektlərdən birinə digərinə nisbətən çox hüquqların verilməsi tərəflərin hüquq bərabərliyi prinsipinin pozulmasına səbəb olar. Azərbaycan Respublikasının CPM-nin 32 maddəsi tərəflərin çəkişməsi və onların bərabərliyi prinsipini nəzərdə tutsa da, bu prinsip daha çox məhkəmə prosesində qorunur. Belə ki, həmin maddəyə əsasən, CPM-də nəzərdə tutulmuş qaydada cinayət prosesində tərəflərin çəkişməsini təmin etmək məqsədi ilə:

- hər bir tərəf məhkəmədə təmsil olunur;
- hər bir tərəf məhkəmədə öz meyvəyini müdafiə etmək üçün bərabər hüquqlara və imkanlara malikdir.... (CPM-nin 32.2 maddə).

Maddənin məzmunundan görüldüyü kimi, çəkişmə prinsipi yalnız məhkəmə prosesinə aiddir. İbtidai istintaq mərhələsində isə tərəflərin bərabərliyi və çəkişmə prinsipinin olub-olmaması bir qədər mübahisəlidir. Müdafiə tərəfinin ibtidai istintaq mərhələsində cinayət işinin materialları ilə tanış olmaq imkanı bir qədər məhduddur. CPM-nin 91.5.19 və 92.9.8-ci maddələri müdafiə tərəfinə-təqsirləndirilən şəxs və müdafiəçiyə yalnız həmin şəxslərin iştirakı ilə keçirilən istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolları ilə tanış olmaq imkanı verir. Müdafiə tərəfi iş üzrə bütün materiallarla yalnız ibtidai istintaq qurtardıqı zaman tanış ola bilər (CPM-nin 91.5.22 və 92.9.11 maddə). Bu müddəə tərəflərin bərabərliyi və çəkişmə prinsipini pozur. Cinayət

mühakimə icraatı ittiham və müdafiə tərəfinin çəkişməsi əsasında həyata keçirilsə də, ibtidai istintaqın aparıldığı dövrdə cinayət işi üzrə bütün materiallarla müdafiə tərəfinin tanış olmaq hüququnun olmaması onların müdafiə hüququnu keyfiyyətli şəkildə həyata keçirməyə mane olur. V. İbayev də çəkişmə prinsipinin cinayət prosesinin məhkəmə mərhələsində həyata keçirildiyini qeyd edir. Onun fikrincə, ibtidai araşdırma mərhələsində həmin prinsip onun bütün mərhələlərində tətbiq edilmir. İbtidai araşdırmanın ilkin mərhələsində iş üzrə hələ şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin olmadığı bir vaxtda çəkişmə prinsipi mövcud ola bilməz. İcraatın həmin mərhələsində ittiham funksiyasını yerinə yetirən orqan və vəzifəli şəxslər məhkəmə baxışı mərhələsindən fərqli olaraq müəyyən hakimiyyət səlahiyyətlərinə malik olurlar (4). Təbii ki, bu fikirlərlə razılaşmaq lazımdır. İbtidai istintaq mərhələsində istintaq aparən orqan müdafiə tərəfinə nisbətən üstün mövqedə durur və müdafiə tərəfinin hər hansı prosesual hərəkətin aparılması üçün istintaq orqanına vəsatətlə müraciət etməsi, istintaq müddəti qurtarmamış iş materialları ilə tanış ola bilməməsi çəkişmə prinsipinin tam həyata keçirilməsinə mane olur.

Müdafiə tərəfi ibtidai istintaqın aparıldığı dövrdə bütün iş materialları ilə tanış olmadıqda iş üçün əhəmiyyətli ola biləcək vəsatətlər verə bilmir, şahid ifadələri ilə tanış olmaq imkanından məhrum olur və bütünlüklə müdafiə taktikasını qura bilmir. Buna görə də müdafiə tərəfinin ibtidai istintaq dövründə iş materialları ilə tanış olmaq imkanının məhdudlaşdırılmasına dair qanunvericiliyin normaları müdafiə hüquqlarını pozur və müdafiə tərəfinə öz taktiki gedişatını qurmaq üçün lazımi tədbirlər görməsinə mane olur. Buna görə də müdafiə tərəfinin hüquqlarını məhdudlaşdıran CPM-in 32-ci maddəsinə dəyişikliklər edilərək həm də ibtidai istintaq müddətində müdafiə tərəfi ilə ittiham tərəfinə eyni hüquqlar verilməli, müdafiə tərəfinə bütün iş materialları ilə tanış olma imkanı yaradılmalıdır.

Bu qayda analoji olaraq ittiham tərəfindən çıxış edən zərərçəkmiş şəxsə də aiddir. CPM-nin 87.6.9-cu maddəsinə görə, zərərçəkmiş şəxs iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolları ilə tanış olmaq və protokoldakı yazıların düzgünlüyü və tamlığı barədə qeydlər vermək hüququna malikdir. Göründüyü kimi, burada da zərər çəkmiş şəxsə bütün istintaq materialları ilə tanış olmaq imkanı yaradılmamışdır, bu imkan ona yalnız ibtidai istintaq başa çatdığı zaman verilir. Bu da zərərçəkən şəxsə ümumilikdə öz hüquqlarını həyata keçirməyə mane olur.

İbtidai istintaq müddətində ittiham və müdafiə tərəfinin bərabər hüquqlara malik olmaması, müdafiə tərəfinin, eləcə də zərərçəkən şəxsin istintaq materiallarına çıxışının olmaması onların öz hüquqlarını keyfiyyətlə həyata keçirməsinə mane olur, zəruri sübut və vəsatətlərini vaxtında təqdim edə bilmirlər.

Bəzi müəlliflər çəkişmə prinsipinin qanunvericilikdə əks edilməsinə qarşı çıxırlar. Onlar öz fikirlərini əsaslandırmaq üçün aşağıdakı dəlilləri gətirirlər:

- 1) çəkişmə prosesi haqqın, güclünün, yoxsulun deyil, varlının qalib gəldiyi kəskin döyüşü xatırladır;
- 2) tərəflərin və məhkəmənin ümumi bir məqsədi var-həqiqətə nail olmaq, ona görə də çəkişmə üçün əsas yoxdur;
- 3) çəkişmə məhkəmənin sübutları tədqiq etmək və həqiqəti müəyyən etmək kimi fəal rol ilə bir araya sığmır;
- 4) prokuror və müdafiəçi bərabər deyil, prokuror ittihamçı deyil, qanunçuluq üzərində nəzarət orqanıdır;
- 5) çəkişmə ibtidai istintaq mərhələsinə, kassasiya və nəzarət icraatına aid deyildir (5).

Lakin bu fikirlərlə razılaşmaq olmaz. Cinayət işi üzrə həqiqətə nail olunması sübutetmənin əsas vəzifəsidir və bu vəzifə istintaq və məhkəmə orqanlarının qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biridir. Müdafiə tərəfi isə heç də bütün hallarda həqiqətin müəyyən olunmasına çalışmır, onun əsas vəzifəsi təqsirləndirilən şəxsin təmizə çıxarılmasıdır. İstisna halarda müdafiə tərəfi həqiqətin müəyyən edilməsinə çalışa bilər və bu da təqsirləndirilən şəxsin mənafeyinə uyğun olmalıdır. İttiham tərəfi isə həqiqətin müəyyən edilməsi üçün cinayətin kim tərəfindən törədilməsi, təqsirli şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunmasına çalışır. Məhkəmə isə tərəflərin təqdim

etdikləri sübutlar əsasında yekun qərar çıxarır. İttiham sübuta yetirilmədiyi halda məhkəmə prokurorun köməyinə gəlməməlidir, əks halda, o, ittiham funksiyasını öz üzərinə götürmüş olur. Hakim heç vaxt təqsirləndirilən şəxsin ifşa edilməsinə çalışmamalıdır. Çəkişməyə əsaslanan məhkəmə icraatında sübutların tədqiqini tərəflər həyata keçirir, məhkəmə isə yalnız prosessual qaydadan kənara çıxılmamasına nəzarət edir. Prokuror da tərəf kimi məhkəməyə yalnız fikrini bildirməlidir, məhkəmə qərarı ilə razı olmadıqda protest verə bilər (6).

Sübutetmə subyektləri sübutetmədə daimi rol oynayan sübutetməni həyata keçirən (sübutları toplayan, yoxlayan və qiymətləndirən) və ona görə məsuliyyət daşıyan; qanunla müəyyən edilən hüquqlarının qorunması üçün sübutetmə prosesində aktiv və uzunmüddətli iştirak etmək hüququna malik olan orqan və şəxslərdir. Prosessual hüquq və vəzifələrin digər subyektləri (sübutetmə subyektləri olmayan) sübutetmədə xüsusi prosessual maraqlar olmadan köməkçi və ya epizodik rol oynaya bilərlər.

İttiham tərəfinin sübutetmədə iştirakı. Sübutetmə vəzifəsi.

Cinayət işi üzrə icraatı təhqiqat orqanı, müstəntiq, prokuror və məhkəmə həyata keçirir. Bu orqanlar öz səlahiyyətləri çərçivəsində cinayət işini başlayır və araşdırır. Məhz bu orqanlar sübutetmənin subyektləri sayılır. Onlar sübutların toplanması, fiksə edilməsi və yoxlanmasında məsuliyyət daşıyır və öz daxili inamına görə onları qiymətləndirirlər. Təhqiqat və istintaq orqanı ibtidai istintaq mərhələsində sübutetmənin əsas subyektləridir. İş üzrə əhəmiyyətli olan halların tam, hərtərəfli və obyektiv araşdırılması tələbi istintaq və məhkəmə orqanı üçün məcburidir; istintaq orqanı hökmün çıxarılması üçün məhkəmə qarşısında duran hər bir məsələnin həlli üçün lazım olan bütün sübutları toplamalıdır. İstintaq orqanının təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyi barədə gəldiyi nəticələr mötəbər sübutlara əsaslanmalıdır. İstintaq orqanının sübutetmənin subyekt kimi vəziyyəti mühakimə icraatında müstəntiqin həyat keçirdiyi prosessual funksiyadan asılıdır. Müstəntiq və təhqiqat orqanının sübutetmədə sırf ittihamedici fəaliyyət göstərdiyini düşünmək səhv olardı. Doğrudur, müstəntiqin fəaliyyəti cinayət törətməkdə təqsirləndirilən şəxsin aşkar edilməsinə yönəlir, lakin onun fəaliyyəti ittihamedici olmamalıdır. İstintaq obyektiv və hərtərəfli aparılmalıdır-bunu qanun tələb edir. Təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyi barədə istintaq aparan orqanın gəldiyi nəticələr əsaslı olmalıdır, yəni iş üzrə toplanmış sübutlara söykənməlidir. Qanun tələb edir ki, ittiham aktında cinayətin əsaslarını və təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyini göstərən sübutlar əks olunmalıdır.

Cinayət işini aparan müstəntiq iş üzrə qərarların qəbul edilməsində müstəqildir. Onun qərarı ilə razılaşmayan prokuror qərarı ləğv edib işi başqa müstəntiqə tapşıra bilər, lakin qərarın çıxarılmasında müstəntiqə hər hansı göstəriş verə bilməz. Əks mövqe isə daxili inama görə sübutların qiymətləndirilməsi prinsipinə zidd olardı.

Sübutetmə prosesində prokuror mühüm yer tutur. Onun fəaliyyəti qanunçuluğa riayət edilməsi üçün nəzarət orqanı kimi qarşısında duran məsələlərin həllinə yönəlir. Prokurorun fəaliyyəti çoxşaxəlidir. O, müxtəlif metod və vasitələrin tətbiqinin müxtəlif formalarında yaranır, lakin o, öz mahiyyəti və vəzifələrinə görə bütün mərhələlərdə eynidir. Cinayət prosesinin bütün mərhələlərində prokuror qanuna riayət edilməsinə nəzarət edir. Nəzarət orqanı kimi prokuror istintaqda və məhkəmədə iş üzrə obyektiv həqiqətin müəyyən olunmasını təmin etməlidir. Prokurorun sübutetmədə vəzifəsi və fəaliyyət formaları bu fəaliyyətin həyata keçirildiyi prosessual mərhələlərdən asılıdır. Cinayət işinin qaldırılması mərhələsində prokuror törədilən cinayətin aşkar edilən hər bir faktının araşdırılmasını, cinayətin əsaslarını göstərən materialların saxlanmasını təmin etməlidir.

Prokurorun təhqiqat və istintaq hərəkətlərinin obyektiv və hərtərəfli aparılmasının təmin edilməsi vəzifələri ilə yanaşı, həm də onun sübutların toplanması və yoxlanması üçün istintaq hərəkətlərini birbaşa aparmaq hüququ var. Prokuror zəruri olduqda ibtidai istintaq mərhələsində sübutetməni müstəqil həyata keçirə bilər. Onun fəaliyyəti iş üzrə toplanmış bütün

sübutların yoxlanmasından ibarətdir. Bu zaman prokuror istintaqın tam və hərtərəfli aparılmasını, ittihamedicü sübutların əsaslı olmamasını aşkar edərsə, o işi əlavə istintaqa qaytarır və ya iş üzrə icraata xitam verir (CPM-nin 290.3.3-cü mad.) Prokuror istintaq orqanlarının gəldikləri nəticələrlə razı olduqda ittiham aktını təsdiq edir və işi məhkəməyə göndərir. İttiham aktının təsdiq edilməsi prokurorun sübutların toplanması, fiksə edilməsi və yoxlanmasını nizama salan qanunun bütün tələblərinə riayət olunmasına əmin olmasını, həmçinin təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyə verilməsi üçün onun təqsirliliyinə, məhkəmədə ittihamı sübut etməyə hazırlığa və təqsirləndirilən şəxsin məhkum olunmasına təkid etməyə prokurorun inamlı olmasını göstərir.

Bəzi alimlər prokurorun daxili inamının ibtidai istintaq materiallarından asılı olmasını prokurorun məhkəmədə mövqeyinə mənfi təsir göstərən və onun qanunçuluğa nəzarət etməsini azaldan bir faktor kimi baxırlar. Buna görə də onların fikrincə, prokurorun istintaq materiallarının qanuniliyini yoxlamaq və ittiham aktını təsdiq etmək səlahiyyətindən azad etmək lazımdır (7). Lakin prokuroru bu vəzifədən azad etmək məhkəməyə göndərilən iş üzrə materialların mötəbərliyinə təminat verilməsindən məhrum edir (8). Məhkəməyə vermə mərhələsində prokuror toplanmış sübutların kifayət olması məsələsinə qiymət verir. Məhkəmə baxışı mərhələsində isə o, dövlət ittihamını müdafiə edir. Bununla yanaşı, prokuror proses iştirakçılarının qanunun tələblərinə riayət olunmasını təmin etməlidir, baş verən hər bir pozuntunu aradan qaldırmalıdır. Prokurorun bu vəzifələri-qanunçuluğa riayət edilməsinə nəzarət və dövlət ittihamının həyata keçirilməsi - mahiyyətcə eynidir və onları ayırmaq və ya bir-birinə qarşı qoymaq olmaz. Prokuror təkcə qanunları pozanlara qarşı ittihamçı kimi çıxış etməməlidir, həmçinin əsassız məsuliyyətə cəlb olunan vətəndaşların hüquqlarını qorumağıdır.

Prokuror cinayət işinin başlanılması və təhqiqat zamanı böyük səlahiyyətlərə malikdir. O, cinayəti təqib etməsini, təhqiqat orqanları tərəfindən qanunların yerinə yetirilməsinə prosessual nəzarəti, ilkin təhqiqata və s. nəzarəti həyata keçirir. Məhkəmə prosesində prokurorun prosessual vəziyyəti təhqiqat və istintaq orqanlarının vəziyyətindən əsaslı fərqlənir. Məhkəmə araşdırması zamanı cinayət təhqiqatını həyata keçirərək prokuror məhkəmə qarşısında məhkəmə araşdırmasının digər iştirakçıları ilə bərabər hüquqlardan istifadə edərək dövlət ittihamını müdafiə edir. (CPM-nin 314.1-ci mad.) Bu funksiya tutduğu vəziyyətdən, hətta ittihamdan imtina etməsindən asılı olmayaraq araşdırmanın bütün mərhələlərində yerinə yetirilir. Dövlət ittihamçısı kimi prokuror sübutların araşdırılmasında fəal iştirak edir, təqsirləndirilən şəxslə münasibətdə cinayət qanunun və cəza tədbirinin tətbiqi ilə bağlı öz fikirlərini məhkəməyə bildirir və ya ittihamdan imtina etdiyi halda bu imtinanı əsaslandırır.

Məhkəmə prosesində sübut etmədə prokuror və prosesin digər iştirakçılarının bərabər mövqedə durmaları prokurorun vəsatət verməyə, irəli sürülən ittihamı qarşı öz münasibətini bildirmək, prosesin digər iştirakçılarının təqdim etdiyi sübutlara qarşı etirazını bildirməyə imkan verir. Sübutların araşdırılmasının belə prosessual qaydası məhkəmədə iş üzrə bütün halların tam, hərtərəfli və obyektiv araşdırılaraq müəyyən edilməsinə kömək edir. Prokuror məhkəmə qarşısında ittihamın təsdiqi üçün qanunla göstərilən bütün vasitələrdən istifadə etməlidir. Bu halda, o, həmçinin təqsirləndirilən şəxsə bəraət verən halları və ya onun məsuliyyətini yüngülləşdirən halları da araşdırmalıdır. Bu, o vaxta qədər baş verir ki, təqsirləndirilən şəxsin xeyrinə bütün sübutlar tam araşdırılır və onların ittihamı rədd edə bilməməsi sübut edilir. Məhkəmədə prokuror - ittihamçı olsa da, həqiqətin müəyyən edilməsinə çalışan ittihamçı olmalıdır. Prosessual ədəbiyyatlarda belə fikirlər səslənir ki, dövlət ittihamçısı təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyinin sübuta yetirilməsi vəzifəsi daşımır (9). Belə fikir cinayət prosesinin mahiyyətinə ziddir, məhz prokuror sübut etmə vəzifəsi daşıyır. Həmin fikrin nümayəndələri ona əsaslanır ki, prokuror məhkəmə kimi eyni qaydada iş üzrə halların tam və hərtərəfli araşdırılmasını təmin etməlidir. Prokurorun məhz belə vəzifə daşması prokurorluq orqanları qarşısında duran vəzifələrin həyata keçirilməsinə heç bir maneçilik törətmir. Bu orqanlar öz səlahiyyətlərinə uyğun olaraq cinayət-prosessual qanunla müəyyən edilmiş funksiyaları həyata keçirir. Prokuror tərəfindən həyata keçirilən ittihamın əsas xüsusiyyəti kimi iş üzrə halların tam və hərtərəfli araşdırılmasını hesab etmək olar.

Əgər dövlət ittihamçı məhkəmədə özünü passiv aparırsa (sübutların araşdırılmasında iştirak etmirsə, zəruri vəsatətlər vermirsə və s.) prokurorun belə hərəkətləri onun üzərinə qoyulan vəzifələrin pozulması kimi qiymətləndirilməlidir. Belə halda əgər dövlət ittihamçısı öz üzərinə qoyulan vəzifələri lazımi qaydada həyata keçirmirsə, məhkəmə həmin prokuror barədə xüsusi qərar çıxara bilər. Prokurorun ittihamedicini nitqi onun sübut etmədə iştirakını sona çatdırır. Prokurorun işin apellyasiya və ya kassasiya qaydasında aparılması üzrə sübut etmədə iştirakı nəzarət funksiyalarının həyata keçirilməsi formasıdır.

Sübut etmə vəzifəsi

Cinayət prosesində sübut etmə vəzifəsi problemi 2 məsələni ortaya çıxarır: a) hansı şəxslər və orqanlar hansı həcmdə bu vəzifəni daşıyır? b) prosesin hansı subyektləri sübut etmə vəzifəsi subyektləri deyil?

Sübut etmə vəzifəsi nöqtəyi-nəzərindən sübut etmənin bütün subyektlərini aşağıdakı kateqoriyalara bölmək olar:

1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar. Bu orqanlar cinayət prosesinin müvafiq mərhələlərində sübutları toplama, yoxlama və qiymətləndirməklə sübut etmə vəzifəsini həyata keçirir;
2. Cinayət prosesi üzrə üzərinə sübut etmə vəzifəsi qoyulmayan təqsirləndirilən şəxs;
3. Cinayət prosesində öz maraqlarını qoruyan şəxslər. Onlar da 2 qrupa bölünür: a) maraqlarını şəxsən qoruyan şəxslər –zərərçəkən şəxs, mülki iddiaçı və cavabdeh. Onlar cinayət işi üzrə nəyi isə sübut edə bilər, lakin buna məcbur deyillər. b) təqsirləndirilən şəxsi qorumaq və ya prosesin digər iştirakçılarının (zərərçəkən, mülki iddiaçı və cavabdehin nümayəndəsi) qanuni maraqlarını təmsil etmək vəzifəsini həyata keçirən şəxslər. Bu şəxslər təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyini və ya məsuliyyətini yüngülləşdirən halları sübut edir və ya təmsil etdikləri şəxslərin maraqlarına uyğun olan vəzifələri həyata keçirir.

Göründüyü kimi, yuxarıda qeyd edilən şəxslərdən, orqanlardan yalnız cinayət prosesini həyata keçirən orqan sübut etmə vəzifəsini həyata keçirir. Onlar heç bir halda sübut etmə vəzifəsini təqsirləndirilən şəxsin üzərinə qoya bilməz. Məhz cinayət prosesində sübut etmə vəzifəsinin mahiyyəti budur. Cinayətin törədilməsi, kim tərəfindən törədilməsini aşkara çıxarmaq cinayət işi üzrə məsuliyyət daşıyan orqanların vəzifəsini təşkil edir. Bu fəaliyyət: a) toplanmış sübutların məcmusu üzrə təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyinin əsaslandırılması deyil, həmçinin ibtidai istintaq və məhkəmədə sübutların toplanması, yoxlanması və qiymətləndirilməsidir; b) tək cə təqsirlilik və ya təqsirsizlik məsələsi deyil, həm də sübut etmə predmetinin digər elementlərinin müəyyən edilməsinə yönəlir; c) təqsirləndirilən şəxsin və prosesin digər iştirakçılarının qanuni mənafələrinin qorunmasına yönəlir. Beləliklə, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın üzərinə qoyulan sübut etmə vəzifəsi mahiyyətcə bu orqanların iş üzrə halların tam, hərtərəfli və obyektiv araşdırılması vəzifəsi ilə üst-üstə düşür.

Dövlət ittihamçısı-prokuror təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyini sübuta yetirmək vəzifəsi daşısa da bu bütün hallarda baş vermir. Əgər o, qanunla ona verilən imkanlardan istifadə etmirsə, sübut etmə vəzifəsini pozur. Məhkəmədə ittiham təsdiq edilmirsə və prokuror ondan imtina edirsə, onda prokuror tərəfindən yerinə yetirilən sübut etmə vəzifəsinin xarakteri dəyişir: bu halda o, ittihamdan imtinanı əsaslandırmaqlıdır. Əgər o, bunu etmirsə, yenə də sübut etmə vəzifəsini pozmuş olur.

Sübut etmə vəzifəsi prokurora həvalə edildiyindən təqsirləndirilən şəxs ifadə verməkdən imtina etmək hüququna malikdir. Buna görə də onun ifadə verməkdən imtina etməsi onun təqsirliliyini göstərən sübut kimi istifadə olunma bilməz. Eyni zamanda təqsirləndirilən şəxsi fadə verməyə məcbur etmək olmaz. Onun ifadə verməkdən imtina etməsinə görə hər hansı cinayət və ya

inzibati hüquq məsuliyyəti nəzərdə tutulmayıb. Cinayət prosesinin başqa iştirakçılarından fərqli olaraq, ifadə vermək təqsirləndirilən şəxsin vəzifəsi deyil, hüququdur. O, bu hüquqdan istədiyi kimi istifadə edə bilər. Əgər zorakılıq, hədə-qorxu, aldatma yolu ilə təqsirləndirilən şəxsdən ifadə alındıqda, belə qaydada əldə olunmuş materiallardan sübut kimi istifadə oluna bilməz. Təqsirləndirilən şəxs sübutların əldə edilməsinə yönələn müstəntiq və məhkəmənin qanuni tələblərini yerinə yetirməyə borcludur. (axtarış, götürmə, ekspertiza zamanı) Lakin bu halda da təqsirləndirilən şəxs sübut etmə vəzifəsi daşımır, bu vəzifəni müstəntiq və məhkəmə həyata keçirir, təqsirləndirilən şəxs isə bu vəzifələrin həyata keçirilməsində onlara mane olmamalıdır.

Müdafiə tərəfinin sübut etmədə yeri

CPM-də çəkişmə prinsipinin əks olunması cinayət prosesində iştirak edən ittiham və müdafiə tərəfinin məhkəmə qarşısında bərabər olmasına gətirib çıxarır. Bu da onların fəaliyyətində aktivliyin artmasını tələb edir.

Sübut etmədə təqsirləndirilən şəxsin və onun müdafiəçisinin iştirak etməsi onun qanuni maraqlarının müdafiəsini təmin edir və eyni zamanda iş üzrə halların tam və hərtərəfli araşdırılmasını, həqiqətin müəyyən edilməsini tələb edir. Cinayət törətməyən təqsirləndirilən şəxs öz təqsirsizliyini sübut etmək üçün müstəntiq və məhkəməyə sübut etmədə aktiv iştirakı ilə kömək edir. Cinayət törədən təqsirləndirilən şəxs sübut etmədə öz aktiv fəaliyyəti ilə məsuliyyəti yüngülləşdirən halların müəyyən edilməsi üçün işin hallarının hərtərəfli və obyektiv araşdırılmasında yaxından iştirak edir. Sübut etmədə təqsirləndirilən şəxsin iştirakı onun qanuni hüquqlarının izah olunması ilə həyata keçirilir. (CPM-nin 91-ci mad.)

Təqsirləndirilən şəxs qanunla müəyyən edilmiş qaydada prosessual hərəkətlərin həyata keçirilməsində iştirak etmək hüququna malikdir. Bəzi prosessual hərəkətlər təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan həyata keçirilə bilməz. (dindirmə, üzləşdirmə, tanınma və s.) Digər hallarda təqsirləndirilən şəxsin istintaq hərəkətində iştirakı müstəntiq və prokurordan asılıdır. Məhkəmə baxışında isə təqsirləndirilən şəxs bütün icaslarda iştirak edir. Bu halda CPM-nin 311.2-ci maddəsində göstərilmiş əsaslar istisna təşkil edir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının hüdüdlərindən kənarında olan təqsirləndirilən şəxs məhkəməyə gəlməkdən qəsdən boyun qaçırırdıqda, cinayət təqibi ilə bağlı bütün halların hərtərəfli, tam və obyektiv təsdiq edilməsinə mane olmamaq şərti ilə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətdə təqsirləndirilən şəxs ona qarşı irəli sürülən ittihama məhkəmədə onun iştirakı olmadan baxılması barədə vəsatət qaldırırdıqda məhkəmə baxışı təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan aparıla bilər. Məhkəmə baxışında təqsirləndirilən şəxs əldə etdiyi məlumatları bildirmək, vəsatət vermək və digər hüquqlara malikdir.

Sübut etmədə müdafiəçinin iştirakı təqsirləndirilən şəxsin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və onun hüquqlarının tam həyata keçirilməsinə şərait yaratmaq məqsədilə nəzərdə tutulub. Müdafiəçi təqsirləndirilən şəxsin hüquqları pozulduğu halda pozuntunun qarşısının alınmasını müstəntiq və hakimdən tələb edə bilər. O, irəli sürülən ittihamı rədd edərək və ya məsuliyyəti yüngülləşdirən halları aşkar edərək sübut etmənin qanunla müəyyən edilmiş üsullarından istifadə edir. Müdafiəçi müstəntiq və hakim kimi öz daxili inamına əsasən iş üzrə toplanmış sübutları qiymətləndirir. Belə qiymətləndirmə zamanı müdafiəçi məhz daxili inamına əsasən müdafiə nöqtəyi-nəzərindən sübutları qiymətləndirir. Əgər bu daxili inam təqsirləndirilən şəxsin təqsirsiz olmasını sübuta yetirmədikdə, bu üstünlük yaratmır: müdafiəçi öz mövqeyini müəyyənləşdirir və məhkəmədə onu müdafiə edir. Bəzən elə olur ki, təqsirləndirilən şəxs öz təqsirini etiraf edir, lakin onun müdafiəçisi əmindir ki, təqsirləndirilən şəxs təqsirsizdir. Təbii ki, müdafiəçinin məhkəmədə təqsirləndirilən şəxslə eyni fikir və mövqedə dayanması onların sübut etmədə daha aktiv iştirak etməsinə səbəb olur. Digər tərəfdən, təqsirləndirilən şəxs öz təqsirini inkar edirsə, müdafiəçi onun təqsirli olması mövqeyində durmalı deyil. Bu halda, müdafiə hüququ pozulmuş olur və müdafiəçinin mövqeyi ittihamedicə mövqeyə çevrilmiş olur. Müdafiəçinin belə fəaliyyəti müdafiədən faktiki olaraq imtina etməsi deməkdir ki, bu da qanunla qadağan edilir. Bu qadağalar CPM-nin 92.10-cu maddəsində öz

əksini tapıb: Müdafiəçinin müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə zidd olaraq hər hansı hərəkəti etmək, o cümlədən onun törədilmiş cinayətlə əlaqəsini təsdiq etmək, ona qarşı qaldırılmış mülki iddianı qəbul etmək, onun iştirakı ilə aparılan prosessual hərəkətlərdə iştirakdan imtina etmək və onun hüquqlarının həyata keçirilməsinə mane olması qadağan olunur. Əgər təqsirləndirilən şəxs təqsirini etiraf etmirsə və bəraət hökmünün çıxarılmasını tələb edirsə, müdafiəçi iş yüngülləşdirici halları tətbiq edərək təqsirləndirilən şəxsə yüngül cəzanın təyin edilməsini xahiş edə bilməz.

Qanun təqsirləndirilən şəxsin bəraət alması və ya məsuliyyəti yüngülləşdirən halların aşkar edilməsi üçün müdafiəçidən bütün mümkün vasitələrdən istifadə etməyi tələb edir. Əgər müdafiəçi təqsirləndirilən şəxsin təqsirsizliyini sübut edə bilməyibsə, bu o demək deyil ki, onun təqsiri sübuta yetirilib. İttiham tam sübuta yetirilmədikdə, müdafiəçi 1) ittihamı onun əsasında olan sübutlara istinadən rədd edə bilər; 2) ittihamedicini faktlarla zidd olan faktları sübut edə bilər; 3) ittihamı rədd edən fərziyyənin araşdırılmamasını göstərə bilər; 4) ittihamın əsaslandığı sübutların kifayət olmadığını göstərə bilər (10).

Təqsirsizlik prezumpsiyası

Təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipi ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində əsas prinsiplərdən biridir və bir çox ölkələrin qanunvericiliyində öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 63-cü maddəsinə görə, cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən hər bir şəxs onun təqsiri qanunla nəzərdə tutulan qaydada sübuta yetirilməyibsə və bu barədə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü yoxdursa, təqsirsiz sayılır. Təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipi roma xüsusi hüququndan bizə gəlib çıxmışdır. (*presumption boni viri*). Onun mənası o idi ki, mülki hüquq münasibətlərin hər bir iştirakçısı düzgün hərəkət etməlidir, əgər kimsə əksini iddia edirsə, onu sübut etməlidir. Kim iddia edirsə, o sübut edir. - *ci insumbit pro patio qui dicit (non quingat)* (11). Təqsirsizlik prezumpsiyası bir sıra beynəlxalq sənədlərdə də öz əksini tapmışdır. Bu prinsip həmçinin Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarlarında da əsas prinsip kimi götürülür: «Təqsirsizlik prezumpsiyası ibtidai istintaqın bütün mərhələlərinə aiddir, o tək-cə ittihamın mahiyyətinin araşdırılması ilə məhdudlaşmır» (12). Müstəntiqin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarı və prokurorun təsdiqi ilə tərtib etdiyi ittiham aktı istintaq orqanının yalnız təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyi barədə fikirlərini əks etdirir və həmin sənədlər sonradan məhkəmə üçün təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyi məsələsinin həlli üçün mühüm əhəmiyyət kəsb etmiş olsa da, bunlar heç cür təqsirləndirilən şəxs kimi cəlb edilən şəxsin təqsirliliyini təsdiq edən akt kimi qiymətləndirilə bilməz. Təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyi məsələsi qəti şəkildə yalnız məhkəmə iclasında, proses iştirakçılarının fəal iştirakı şəraitində işin bütün hallarının hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılması, istintaq və prokurorluq orqanlarının iş üzrə gəldiyi nəticələrin mükəmməl yoxlanılması təqdirdə çıxarılan məhkəmə hökmü ilə həll edilir. Təqsirsizlik prezumpsiyasının mahiyyəti məhz bunlarla izah olunur. Təqsirsizlik prezumpsiyası cinayət prosesi üzrə məhkəmə prosesinin sona çatması və hökmün qanuni qüvvəyə minməsinə qədər təqsirləndirilən şəxsin cinayətkar adlandırılmasını qadağan edir. Əgər hər hansı şəxs və ya dövlət orqanı cinayət prosesi üzrə icraatın aparıldığı dövrdə şəxsi cinayətkar adlandırırsa, bu, birbaşa olaraq təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipinin pozuntusudur. Kütləvi İnformasiya Vasitələrində verilən kriminal xəbərlərdə, həmçinin istintaq orqanlarının yaydığı məlumatlarda cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən şəxslərin cinayətkar adlandırılması, iradələri ziddinə onların televiziya kanallarında göstərilməsi, istintaq müddəti bitmədən dövlət orqanlarının bu barədə ətraflı məlumat verməsi adi hala çevrilib. Belə hallarda təqsirsizlik prezumpsiyasının pozulub-pozulmaması və məsuliyyətin kimin üzərinə düşməsi bir sıra suallar yaradır. Çünki Cinayət-Prosessual Məcəlləsində bu barədə konkret norma yoxdur. Şəxsin təqsirsizlik prezumpsiyası pozularsa, bunun hansı yolla aradan qaldırılması, bu barədə hansı orqana şikayət verilməsi, bu prinsipi pozana qarşı hansı cəza tədbirinin tətbiq edilməsi qanunvericilikdə göstərilməyib. Qanunvericilikdə bununla bağlı boşluq olduğuna görə, təqsirləndirilən şəxs kimə, hansı orqana müraciət edəcəyini bilmir. Digər tərəfdən, adi vətəndaşın, xüsusən media işçisinin yaxud dövlət orqanının məsuliyyətə cəlb olunması çətinlik yaradır.

Təbii ki, bu məsələyə münasibət birmənalı deyil. Bəzi müəlliflər ictimaiyyətin məhkəmə prosesinə münasibət bildirməsini söz azadlığı hüququ ilə əlaqələndirir. Belə ki, V. İbayev qeyd edir ki, söhbət hakimiyyət nümayəndələrinin məhkəmədə baxılan işlə bağlı qabaqcadan fikir söyləməsindən gedirsə, bu cür hallar yolverilməz hesab olunmalıdır. İctimaiyyətin məhkəmə prosesinə münasibət bildirməsinə isə bir qədər ehtiyatla yanaşmaq lazımdır. İctimaiyyət söz və fikir azadlığına malikdir. Söz azadlığı hüququ məhkəmə prosesinə münasibətin bildirilməsinə mane olmur (13).

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin təcrübəsinə nəzər salsaq, görürük ki, Avropa Məhkəməsi yalnız dövlət orqanlarının təqsirsizlik prezumpsiyasının pozulmasına görə məsuliyyət daşması qənaətinə gəlib. Məhkəmə öz qərarlarında dəfələrlə qeyd edib ki, dövlət orqanları şəxsin təqsirsizlik prezumpsiyasını pozursa, bu Konvensiyanın 6.2-ci maddəsinin pozuntusudur. Allene de Ribemont Fransaya qarşı (10.02.1995-ci il tarixli qərar) məhkəmə işində Avropa Məhkəməsi təqsirsizlik prezumpsiyasının davam etməkdə olan cinayət istintaqları barədə digər dövlət məmurları tərəfindən ifadə edilən, ictimaiyyəti şübhəli şəxsin təqsirkar olduğuna inanmağa sövq edən və səlahiyyətli məhkəmə orqanı tərəfindən faktların qiymətləndirilməsindən əvvəl onlara qiymət verən bəyanatlara da şamil olunduğunu vurğulayıb (14). Daha sonra «Fərhad Əliyev Azərbaycana qarşı» işdə (09.11.2010) Avropa Məhkəməsi bildirdi ki, səlahiyyətli məhkəmə orqanları tərəfindən faktların qiymətləndirilməsindən əvvəl dövlət qurumlarının faktlara qiymət verən və şikayətçinin qanuna uyğun olaraq təqsirkar hesab edilməsindən əvvəl ictimaiyyəti onun təqsirkar olduğuna inanmağa sövq edən bəyanatlar yayması təqsirsizlik prezumpsiyasının pozuntusudur. Göründüyü kimi, Avropa Məhkəməsinin yanaşmasında da dövlət orqanlarının təqsirsizlik prezumpsiyası hüququnun pozuntusuna görə məsuliyyət daşıyır. Lakin media orqanları baş vermiş hər hansı cinayət barəsində məlumatlar yaydıqda, buna xüsusi ehtiyatla yanaşmalıdırlar, söz azadlığının olmasına baxmayaraq, cinayət törətməkdə şübhəli bilinən şəxsləri cinayətkar adlandırmaqdan çəkinməlidirlər.

Qanunvericilikdə təqsirsizlik prezumpsiyasının pozuntusuna görə məsuliyyət tədbirlərinin, bu hüququ pozan şəxslərin və ya dövlət orqanlarının məsuliyyətə cəlb olunması məsələlərinin nəzərdə tutulmaması təcrübədə də bu sahədə bəzi çətinliklərə gətirib çıxarır. Əgər yalnız dövlət orqanlarının təqsirsizlik prezumpsiyasının pozuntusunda məsuliyyət daşılmalı olmasını qəbul etsək, bu, media işçilərinin törədilən cinayət barəsində istənilən informasiyanı yaymasına, o cümlədən onun törədilməsində təqsirləndirilən şəxsin cinayətkar adlandırılmasına gətirib çıxara bilər. Bu da ictimaiyyət arasında həmin şəxsə qarşı mənfi münasibətin yaranmasına, onu artıq cinayətkar kimi görməsinə səbəb ola bilər. Buna görə də bu kimi neqativ halların qarşısını almaq üçün təqsirsizlik prezumpsiyasının həm media qurumları, həm dövlətin vəzifəli şəxslərinə yaxud dövlət orqanları tərəfindən pozulmasının qarşısı alınmalıdır.

İstinadlar:

- (1) *Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Konvensiyanın 5 və 6-cı maddələri üzrə məhkəmə təcrübəsi. Bakı 2004. səh 197-198;*
- (2) *Yenə orada səh 207;*
- (3) *Калиновский К. Б. Права человека и проблема равноправия сторон обвинения и защиты в уголовном процессе./Всеобщая декларация прав человека и правозащитная функция прокуратуры. СПб 1998. ст. 37-38;*
- (4) *Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin kommentariyası. Cinayət Mühakimə icraatının vəzifələri, əsas prinsipləri və şərtləri. Maddələr 8-36. Bakı, Qanun-2004. səh. 637*
- (5) *Бойков А. Д. Третья власть в России. М, 1997, ст.208. Ржевский В. А., Чепурнова Н. М. Судебная власть в РФ: конституционные основы организации и деятельности. М, 1998. ст. 75;*
- (6) *Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin kommentariyası. Cinayət Mühakimə icraatının vəzifələri, əsas prinsipləri və şərtləri. Maddələr 8-36. Bakı, Qanun-2004. səh. 636;*
- (7) *Каминская В. И. Показания обвиняемого в советском уголовном процессе. М. 1960, ст. 16;*
- (8) *Савичкий В. М. Доказывание обвинения в суде./Советская юстиция. 1970, № 23, ст. 4;*
- (9) *Савичкий В. М. Государственное обвинения в суде. М. 1971, ст. 166;*
- (10) *Теория доказательств в советском уголовном процессе. /Отв. Ред. Н.В. Жогин. М.Юрид.лит. 1973. www.kalinovsky-k.boom.ru/b/td-1973/;*
- (11) *О. Буторова. Реализация конституционного принципа презумпции невиновности в уголовном процессе. Право и жизнь. № 18 1998, ст. 61;*
- (12) *Minelli İsvəçərəyə qarşı qərar 25 mart 1983;*
- (13) *Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin kommentariyası. Cinayət Mühakimə icraatının vəzifələri, əsas prinsipləri və şərtləri. Maddələr 8-36. Bakı, Qanun-2004. səh. 486;*
- (14) *Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: Konvensiyanın 5 və 6-cı maddələri üzrə məhkəmə təcrübəsi. Bakı 2004.*

Əli Məmmədov

Vəkillər Kollegiyasının üzvü

ÖHDƏLİKLƏRİN İCRASININ TƏMİNATI ÜSULU KİMİ İPOTEKA VƏ SONRAKI İPOTEKA

Əsas öhdəliyin təminat üsulu kimi girovun/ipotekanın kökləri hələ Roma hüququnda təsbit edilmişdir. Belə ki, ticarətin inkişaf edilməsi, bazar iştirakçılarının bir-birinə olan etimadının və etibarının yaranması və güclənməsi zərurəti bu istiqamətdə müəyyən zəmanətlər tələb edirdi. Roma imperiyasında ilkin dövrlərdə təminat barədə razılıqlar şifahi formada olsa da, sonradan bu razılaşmalar yazılı qaydada aparılaraq, təminat üsulu kimi hüquq institutuna çevrilmişdir.

İlkin dövrlərdə şifahi formada əldə edilən təminat üsulu barədə razılıqlar bir qayda olaraq mahiyyət etibarını ilə əxlaqi öhdəlik təşkil edirsə, yazılı formada bağlanan əqdlər (müqavilələr) kreditorun tələbini daha çox zəmanət altına alırdı. Bu səbəbdən də Roma hüququnda girov/ipoteka institutu ictimai münasibətləri tənzimləyən vacib hüquq institutu kimi inkişaf etmişdir.

Roma hüququnda daha çox girovun 3 (üç) növü müəyyən edilmişdir. *Bunlar: fiducia, pignus və hypotecha. Fiducia girovu* - yaranan ilk girov növüdür. Borclu ilə kreditor arasında fiducia girovu barədə razılıq əldə edildiyi və bu barədə əqd (müqavilə) bağlandığı andan kreditor borclunun əmlakı üzərində mülkiyyət hüququna malik idi. Kreditor bu əmlak barədə istənilən sərəncamverici hərəkət etmək hüququna malik idi. Fiducia girovu tam şəkildə ictimai münasibətlərin iştirakçılarının maraqlarına cavab vermirdi. Belə ki, kreditorun əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun əldə etməsi, borclunun mülkiyyət hüququnun itirilməsinə səbəb olurdu və borclu tərəfindən öhdəlik icra edildikdə həmin əmlak kreditor tərəfindən artıq özgəninkiləşdirilmiş ola bilərdi.

Bu səbəbdən də yeni girov növü olan *pignus girovunun* yaranmasına zərurət yaranmışdır. Pignus girovunun fiducia girov növündən fərqi ondan ibarət idi ki, pignus girovu zamanı girov qoyulan əmlak dərhal kreditorun mülkiyyətinə keçmirdi. Həmin əmlak öhdəliyin icra edilməsinədək müvəqqəti kreditorun sahibliyində qalırdı və öhdəlik icra olunduğu təqdirdə həmin əmlak borclunun özünə qaytarılmalı idi. Pignus girovunun fiducia girovundan fərqlənməsinə və girov predmetinin kreditorun mülkiyyətinə keçməməsinə baxmayaraq, yenə də o zamanki günün tələbatına cavab vermirdi. Bunun səbəbi də ondan ibarət idi ki, hər iki girov növündə girov qoyulan əmlaklar ya kreditorun mülkiyyətində və ya sahibliyində qalırdı, borclu isə girov qoyulan əmlakdan istifadə etmək və bəhər götürmək hüququndan və imkanından məhrum olurdu. Bu səbəb də özü-özlüyündə daha etibarlı və ictimai münasibətlərin iştirakçılarının hamısının maraqlarına cavab verən yeni girov növünün yaranmasına zərurət yaratmışdır. Bunun da nəticəsində, hypotecha girovu yaranmışdır. Hypotecha girovunun müsbət cəhəti ondan ibarət idi ki, girov qoyulan əmlak girov qoyan şəxsin mülkiyyətində qalırdı, kreditor isə bu əmlak barəsində əsas öhdəliyin icra edilmədiyini və ya lazımı qaydada icra edilmədiyini təqdirdə tələb etmə hüququ əldə edirdi.

Roma hüququnda öz əksini tapmış ipoteka (hypotecha) ölkəmizin mülki qanunvericiliyində yeni hüquq institutudur. Mülkiyyət hüququnun məhdudlaşdırılması və təminat üsulu kimi ipoteka 01.09.2000-ci il tarixdə qüvvəyə minmiş yeni Mülki Məcəllədə və daha sonra Azərbaycan Respublikasının "İpoteka haqqında" Qanununda öz əksini tapmışdır.

Yeni Mülki Məcəllənin 12-ci fəslə (Əşya təminat hüququ. Girov və ipoteka hüquq) ipoteka və girov hüquq münasibətlərini geniş şəkildə tənzimləyən fəsildir. Həmin fəsildə ipoteka və girov barədə ümumi qaydalar, ipotekanın və girovun şərtləri geniş şəkildə təsbit edilmişdir.

15.04.2005-ci il tarixli "İpoteka haqqında" Qanun isə öz növbəsində xüsusi mülki hüquq münasibətlər olan ipoteka hüquq münasibətlərini daha da geniş tənzimləmişdir.

Həm Mülki Məcəllədə, həm də "İpoteka haqqında" Qanununda ipotekanın mahiyyəti, hüquqi təbiəti, onun yaranma əsasları, ona xitam verilməsi və digər mühüm şərtlər nəzərdə tutulsa da, bəzən ipotekanın tətbiqində ipoteka ilə sonrakı ipoteka barəsində müəyyən çətinliklər nəzərə çarpır. Bu halda, hüququn tətbiqini və hüquq mübahisələrinə məhkəmələr tərəfindən baxılmasını çətinləşdirir. Bu səbəbdən də istərdim ki, ipoteka ilə sonrakı ipotekanın arasında mövcud olan fərqlərdən bəhs edim.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 269.4-cü maddəsinə əsasən, ipoteka daşınmaz əşyalara, habelə rəsmi reyestrədə qeydə alınmalı olan daşınar əşyalara əşya hüquqlarının məhdudlaşdırılmasıdır. "İpoteka haqqında" Qanunun 1.0.1-ci maddəsinə əsasən isə ipoteka - öhdəliyin icrasının təmin edilməsi üsulu olaraq daşınmaz əşyaların və rəsmi reyestrədə üzərində mülkiyyət hüquqları qeydə alınan daşınar əşyaların girovudur. Göründüyü kimi ipoteka borclunun kreditor qarşısında öhdəliyinin tam və lazımı qaydada icra edilməsi üzrə təminat üsuludur və ipoteka yalnız daşınmaz əşyaların və rəsmi reyestrədə üzərində mülkiyyət hüquqları qeydə alınan daşınar əşyaların girovudur.

İpotekanın əmələ gəlməsinin hüquqi əsası kimi qanunvericiliyimiz müqavilənin bağlanması və tərəflər arasında (ipoteka qoyan və ipoteka saxlayan) bağlanmış ipoteka müqaviləsinin rəsmi qaydada daşınmaz əmlakın reyestrini aparan qurumda dövlət qeydiyyatına alınması anı ilə əlaqələndirmişdir.

İpotekaya və sonrakı ipotekaya gəldikdə isə qanunvericilik bunları bir-birindən ayırmışdır. Belə ki, ipoteka əsas öhdəlik barədə ilkin girov kimi nəzərdə tutulmuşdursa, sonrakı ipoteka isə Mülki Məcəllənin 282.1-ci maddəsinə və "İpoteka haqqında" Qanunun 9-cu maddəsinə görə Qanunla və ya əvvəlki ipoteka müqaviləsi ilə ayrı qayda nəzərdə tutulmadığı halda, ipoteka qoyanın digər öhdəliyini təmin etmək üçün əvvəldən ipoteka qoyulmuş əşyanı yenidən girov qoyula bilməsi imkanındır (sonrakı ipoteka).

Qeyd edilən hüquq normalarından məlum olur ki, ipoteka mülkiyyət hüququnun ilkin məhdudlaşdırılması olduğu təqdirdə, sonrakı ipoteka ipoteka qoyan şəxsin tamamilə başqa və müstəqil öhdəliyinin təminat üsulu kimi artıq ipoteka ilə yüklü edilmiş əmlakın yenidən yüklənməsi kimi müəyyən edilmişdir.

Misal, A adlı şəxs bankdan aldığı 10. 000 (on min) manat məbləğində kredit müqaviləsinin təminatı kimi özünün xüsusi mülkiyyətində olan mənzilini ipoteka müqaviləsi əsasında bank qarşısında yüklü edir. Daha sonra A adlı borclu bankdan yeni 25 000 (iyirmi beş min) manat məbləğindəki kredit müqaviləsinin təminatı kimi artıq ipoteka ilə yüklü edilmiş mənzili yenidən sonrakı ipoteka ilə yüklü edir. Bu misalda ilkin qeydə alınmış yüklülük ipotekadır, sonradan qeydə alınmış yüklülük isə sonrakı ipotekadır.

Qanunvericiliyin ipoteka ilə sonrakı ipotekanın fərdləşdirməsinə və ayırd etməsinə baxmayaraq, mülki hüquq subyektləri bir çox hallarda kreditin verilməsi prosesini asanlaşdırmaq və tezləşdirmək məqsədi ilə (müqavilənin bağlanması üçün zəruri olan sənədlərin alınması vaxt itkisi yaratmamaq, məsələn 1 sayılı Arayış, qeydiyyatda olan şəxslərin notarial qaydada təsdiq edilmiş razılıqları və sair) Mülki Məcəllənin 282.1-ci maddəsində və "İpoteka haqqında" Qanunun 9-cu maddəsində müəyyən edilmiş qaydadan fərqli olaraq ipotekanın əlavə qeydiyyatı şəklində ipotekanı həyata keçirirlər.

Belə ki, "İpoteka haqqında" Qanunun 14-cü maddəsində ipotekanın əlavə qeydiyyatının aparılmasının hüquqi əsasları və mahiyyəti təsbit edilmişdir. Həmin maddəyə əsasən aşağıdakı hallarda ipotekanın əlavə qeydiyyatı aparıla bilər:

– ipoteka müqaviləsində əsas öhdəliyin mahiyyəti, ölçüsü və ya icra müddəti dəyişdikdə;

- əsas öhdəlik üzrə tələb hüququ başqa şəxsə keçdikdə;
- ipoteka predmeti dəyişdirildikdə;
- ipoteka predmeti özgəninkiləşdirildikdə.

Mövzumuz baxımından aktual olan birinci haldır. Belə ki, məhz ipoteka müqaviləsində əsas öhdəliyin mahiyyəti, ölçüsü və ya icra müddəti dəyişdikdə ipotekanın əlavə qeydiyyatı aparılır. Hüquq normasının məzmunundan məlum olduğu kimi, artıq mövcud olan əsas öhdəliyin mahiyyəti, ölçüsü və icra müddəti dəyişdikdə ipotekanın əlavə qeydiyyatı aparıla bilər. Lakin bir çox hallarda mülki hüquq subyektləri, o cümlədən banklar “İpoteka haqqında” Qanunun 14-cü maddəsi ilə uzlaşmayan qaydada borclunun yeni əsas öhdəliyi üzrə sonrakı ipotekanın rəsmiləşdirilməsinin əvəzinə tamamilə başqa şəkildə, yəni ipotekanın əlavə qeydiyyatının aparılması formasında həyata keçirirlər. Bu da öz növbəsində qanunazidd və hüquqi təbiətinə görə yolverilməz müqavilədir.

Misal, A adlı şəxs bankdan aldığı 10 000 (on min) manat məbləğində kredit müqaviləsi üzrə özünün xüsusi mülkiyyətində olan mənzilini ipoteka ilə bank qarşısında yüklü edir. Daha sonra həmin kredit müqaviləsi üzrə təərflər arasında əldə edilmiş razılıq əsasında kreditin faizi dəyişdirilir və ya kreditin məbləği artırılır. Bu halda “İpoteka” haqqında Qanunun 14-cü maddəsinə əsasən ipotekanın əlavə qeydiyyatı aparılmalıdır.

Banklar və digər bank olmayan kredit təşkilatları tərəfindən sonrakı ipoteka müqaviləsinin əvəzinə ipotekanın əlavə qeydiyyatının aparıldığı halda yaşayış sahələrində qeydiyyatda olan şəxslərin və birgə nigah dövründə əldə edilmiş əmlak barəsində ər-arvadın notarial qaydada təsdiqlənmiş razılığının alınmaması həmin şəxslərin konstitusion hüquqlarını ciddi şəkildə pozur.

Təəssüf ki, kreditorların/ipoteka saxlayanaların tələbləri üzrə məhkəmə araşdırmalarında ipoteka və sonrakı ipotekaya aid tələblər bəzən nəzərə alınmır. Bu da öz növbəsində maddi hüquq normasının pozulmasına gətirib çıxarır. Halbuki, sonrakı ipoteka həm ipotekadan, həm də ipotekanın əlavə qeydiyyatından yuxarıda qeyd edilən xüsusatlar barəsində fərqlənir və seçilir.

Eyni zamanda onu da vurğulamaq istəyirəm ki, ipotekanın əlavə qeydiyyatı ilkin ipotekanın məntiqli ardıcılığıdır və bilavasitə ilkin ipotekanın təmin etdiyi əsas öhdəliklə əlaqəli və bağlıdır. Sonrakı ipoteka isə artıq ipoteka ilə yüklü edilmiş əmlakın borclunun tamamilə yeni və müstəqil olan öhdəliyinin təminatı kimi yenidən yüklənməsidir. Qeyd edilən məsələ həm də mülkiyyət hüququnun məhdudlaşdırılmasının reyestrini aparan dövlət orqanı tərəfindən verilmiş sənədlərdə (çıxarışlarda) öz əksini tapır. Belə ki, ipotekanın yüklənməsi zamanı reyestr xidməti yüklülüyün növü kimi ipotekanı, sonrakı ipoteka zamanı isə yüklülüyün növü kimi sonrakı ipotekanı, ipotekanın əlavə qeydiyyatı zamanı isə ipotekanın əlavə qeydiyyatı formasında qeyd edir. Demək ki, qeyd edilən girovun/ipotekanın arasında fərqlər var ki, qanunvericilik qeyd edilən yüklənmələri fərqli növdə qeydə alır.

Mülki Məcəllə ilə yolverilməyən əqdlərin (müqavilələrin), ələlxüsus əsas öhdəliyin təminatı kimi çıxış edən ipoteka və sonrakı ipoteka müqavilələrinin və bunun nəticələrinin qanuni şəkildə həyata keçirilməməsi halında, gələcəkdə kreditorun borcluya və ipoteka qoyan şəxsə ipoteka hüququ üzrə tələbini təhlükə altına qoya bilər. Bunun da nəticəsində kreditorun maraqlarına zərər vurula bilər.

Bu səbəbdən də ipoteka və sonrakı ipotekaların rəsmiləşdirilməsinə, mülkiyyət hüququnun məhdudlaşdırılmasına (hüququn yüklənməsi) xüsusi diqqət yetirilməlidir ki, gələcəkdə kreditorun tələbləri qanuni şəkildə ipoteka hesabına həyata keçirilə bilsin.

Fərid Həsənov

*Ədliyyə Nazirliyi Məhkəmə Ekspertizası
Mərkəzinin dissertantı*

CİNAYƏT-PROSESSUAL QANUNVERİCİLİYİN “AĞLABATAN MÜDDƏT” PRİZMASINDAN TƏHLİLİ

Azərbaycan Respublikasında məhkəmə-hüquq islahatlarının əsas istiqamətlərindən biri ölkə qanunvericiliyinin yerli şərait nəzərə alınmaqla Avropa standartlarına uyğunlaşdırılmasıdır. Burada əsas məqsəd insan hüquqları və əsas azadlıqlarının qanunlarda təsbit edilməsi ilə yanaşı, onun səmərəli müdafiə vasitələrinin müəyyən edilməsidir. Diqqətinizə təqdim edilən məqalə ağlabatan müddət institutunun mahiyyətinə, onun hüquqi əsaslarına, eyni zamanda Azərbaycan Respublikası cinayət-prosessual qanunvericiliyində təsbit edilmiş müddətlərin “ağlabatan müddət” prizmasından təhlilinə həsr edilmişdir.

I. “Ağlabatan müddət”in mahiyyəti və hüquqi əsaslandırılması

Müddət prosesual qanunvericiliyin prioritet məsələlərindən biridir, xüsusilə də məhkəmələrdə ədalətin zəfər çalması baxımından bu böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bir ingilis maksimasında qeyd edildiyi kimi «Gecikmiş ədalət, ədalətin təkzibidir» (Justice delayed, justice denied).

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 30 mart 2006-cı il tarixli 5 nömrəli Qərarı (“Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyası müddəalarının və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında”) məhkəmə-hüquq islahatlarının gedişində əsaslı dönüş yaratdı və məhkəmələr tərəfindən cinayət işlərinə baxarkən daxili qanunvericiliklə yanaşı, beynəlxalq konvensiyaların, xüsusilə də “İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasının müddəalarını rəhbər tutmaları tövsiyə olundu. Hətta imperativ norma kimi müəyyən edildi, belə ki, adıçəkilən Qərarın ikinci hissəsinin üçüncü abzasına əsasən “İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının pozulması ilə bağlı məhkəmələr milli qanunvericiliklə yanaşı Konvensiya müddəalarını da rəhbər tutmalı və bu zaman İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin təcrübəsinə istinad etməlidirlər”.

“İnsan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” 1950-ci il Avropa Konvensiyasının (bundan sonra Konvensiya) 6-cı maddəsinin (“Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ”) birinci hissəsinə görə, “Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən və ya ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsilə, **ağlabatan müddətdə** işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir. Konvensiya müddəasını hərfi təfsir etdikdə aydın olur ki, ağlabatan müddət cinayət işləri ilə bağlı sadəcə məhkəmə prosedurlarına tətbiq edilir. Lakin İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin (bundan sonra Avropa Məhkəməsi) bir sıra qərarlarında ağlabatan müddət tək-cə məhkəmə mərhələsində deyil, işin ibtidai araşdırmasına (Deveyer Belçikaya qarşı işdə Avropa Məhkəməsi ağlabatan müddətin şəxsə qarşı ittihamın irəli sürüldüyü andan hesablanmalı olduğunu müəyyən etdi) da aid olduğu məlum olur [1].

Bəs onda müddətin ağlabatanlığı dedikdə nə başa düşülür? Onun çərçivələri Avropa Məhkəməsinin presedentlərində necə müəyyən olunur?

Ağlabatan müddət anlayışını hərfi şəkildə təhlil etdikdə qarşımıza birinci növbədə “ağlabatan” və ya “ağlasıgan” ifadəsinin əhatə dairəsi çıxır. Fəlsəfi kateqoriya kimi ağlabatan dedikdə, dərkətmə qabiliyyətinin və şüurunun normal fəaliyyət göstərdiyi subyektin əşya və hadisələrin daxili və xarici əlaqələrin müəyyən etməsi, sistemləşdirməsi və məzmununun mənasını aşkar edə bilməsi başa düşülür. [2]

Deməli, ağlabatan kateqoriyası yüksək zəka sahibləri üçün yox, normal həyat şəraiti olan, əşya və hadisələri normal məntiqi qaydalara uyğun qiymətləndirməyi bacaran sadə insanların təfəkkür halına şamil edilir. Bu səbəbdən müddətin ağlabatanlığı dedikdə, işin mürəkkəbliyindən, tərəflərin işə və bir-birinə münasibətindən asılı olaraq məsələnin həllinin maksimum hansı vaxt çərçivəsində həll edilə bilməsinin proses iştirakçılarının şüurunda əks olunmasıdır. Elə Konvensiyanın 6-cı maddəsində ingilis dili variantında işlədilən ağlabatan sözü (reasonable) ingilis dilinin izahlı lüğətində “məntiqə uyğun” kimi tərcümə edilir. [3]

Ağlabatan müddətin fəlsəfi mənası ilə yanaşı onun hüquqi mənası və əsasları qanunvericilik və onu tətbiq edən hüquq mühafizə orqanları üçün əhəmiyyətlidir. Mili qanunvericilikdə ağlabatan müddətin anlayışı verilmədiyindən biz Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 30 mart 2006-cı il tarixli 5 Nöli Qərarını rəhbər tutaraq Avropa Məhkəməsinin presedentlərinə müraciət etməliyik. Amma yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsindən fərqli olaraq Rusiya Federasiyasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə 4 may 2010-cu il tarixli 63-F4 Nöli Federal qanunu ilə əlavə və dəyişikliklər edilməklə “Cinayət mühakimə icraatının ağlabatan müddəti” adlı 6.1-ci maddə müəyyən edilmiş, ağlabatan müddətə anlayış verilərək onun başlama və bitmə vaxtı dəqiqləşdirilmişdir. Belə ki, həmin maddənin üçüncü bəndinə görə ağlabatan müddət cinayət təqibinin həyata keçirilməsi ilə başlayır və cinayət təqibinə xitam verilməsi və yaxud ittiham hökmünün çıxarılması ilə bitir, bu zaman cinayət işinin hüquqi və faktiki halları, cinayət mühakimə icraatı iştirakçılarının davranışı, məhkəmənin, prokurorun, istintaq orqanı rəhbərinin, müstəntiqin, təhqiqat qrupunun rəhbərinin, təhqiqatçının cinayət təqibinin həyata keçirilməsi ilə bağlı effektiv fəaliyyəti və cinayət mühakimə icraatının ümumi müddəti nəzərə alınır.

Avropa Məhkəməsinin bir çox qərarlarında Konvensiyanın 6-cı maddəsinin tələblərinin, xüsusilə ağlabatan müddətdə işə baxılmasının mahiyyəti və hüquqi təfsiri verilməklə yanaşı, ölkədaxili prosedurlarda pozuntuların məzmunu və bundan çıxış yolları göstərilmişdir [4]. İşin hallarından asılı olmayaraq Avropa Məhkəməsi ağlabatan müddət tələbinə riayət edilib-edilmədiyini yoxlayarkən ilk növbədə müddətin başlanma anını (dies a quo) və bitmə anını (dies ad quem) müəyyən edir.

“Nyumester Avstriyaya qarşı” işdə ağlabatan müddətin başlanğıcının şəxsə qarşı ittihamın irəli sürüldüyü andan hesablandığı müəyyən edilmişdir. İttihamın mahiyyəti isə “Deveyer Belçikaya qarşı” işdə açıqlanmışdır: “Şəxs tərəfindən hər hansı cinayətin törədilməsinin rəsmi orqanlar (cinayət təqibi orqanları) tərəfindən ona elan edilməsi və ya bildirişin verilməsi ittihamın irəli sürülməsi hesab olunur” [5].

“Filip Bertin-Mourot Fransaya qarşı” işdə ağlabatan müddətlə bağlı məhkəmə presedenti mükəmməl şəkildə müəyyən edilmişdir. Belə ki, qərarla qeyd olunur ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin birinci bəndində göstərilən müddət şəxsin formal ittiham edildiyi və ya ittiham orqanı tərəfindən şəxsin şübhəli hesab olunması üçün zəruri hərəkətlərin həyata keçirildiyi (müvafiq ölçü götürüldüyü) andan başlanır [6]. Deməli, bu müddət iş məhkəmədə baxılmamışdı əvvəl ibtidai araşdırma zamanı başlayır. Zəruri hərəkətlərə (tədbirlərə) şəxsin həbs edilməsi (tutulması), şəxsə rəsmi surətdə hər hansı cinayətin etməsi haqda bildirişin verilməsi (ittihamın elanı) və ya ibtidai araşdırmanın (cinayət təqibinin) başlanması daxildir [7].

Dies a quo ilə bağlı Avropa Məhkəməsinin presedentlərini ümumiləşdirərək həmin vaxtın müxtəlif işlərlə əlaqədar başlanma anının aşağıda göstəriləndiyi kimi fərqli olduğu nəticəsinə gəlirik: ibtidai araşdırmanın başlanması üçün qərarın qəbul edildiyi an [8]; həbs haqqında qərarın çıxarıldığı an [9]; axtarış haqqında qərarın çıxarıldığı an [10]; şəxsin faktiki tutulduğu an [11]; şəxsə ittiham

elan edildiyi tarix [12]; şəxsin toxunulmazlıq hüququnun ləğv edildiyi an [13]; şəxsə ibtidai araşdırmanın başlanması və ya cinayət işinin məhkəməyə daxil olması barədə bildirişin verildiyi an [14]; və s.

Ağlabatan müddətin bitmə anının (dies ad quem) müəyyən edilməsi onun başlanma vaxtından daha sadədir. Belə ki, Avropa Məhkəməsinin mövqeyinə görə ölkədaxili prosedurlarda müddətin bitməsi işə baxan sonuncu insansiya məhkəməsinin qərarının çıxarılması ilə üst-üstə düşür [15]. Müddətin başladığı və bitdiyi vaxt çərçivəsində onun ağlabatan hesab edilməsi üçün konkret meyarlar presedentlərdə müəyyən edilmişdir. Belə ki, "Fridlender Fransaya qarşı" işdə müddətin ağlabatanlığı ilə əlaqədar meyarları aşağıdakı kimi təsbit etmişdir: 1. İşin mürəkkəbliyi; 2. Ərizəçinin davranışı; 3. Müvafiq hakimiyyət orqanının (qərar qəbul etmək səlahiyyətinə malik) davranışı; 4. Ərizəçinin məruz qala biləcəyi risklər. [16]

Hesab edirik ki, Avropa Məhkəməsi ölkədaxili prosedurlarda cinayət işinə baxılması və işin həll edilməsi üçün sərf olunmuş müddəti ağlabatan hesab edib-etməməsi səlahiyyətini məhz həmin meyarlar əsasında özündə saxlamış, digər tərəfdən konkret müddətlər müəyyən etməməklə üzv ölkələrə daxili şəraiti nəzərə almaq müstəqilliyi vermişdir.

II. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsində müddətə dair ümumi müddəalar və ağlabatan müddət

Cinayət mühakimə icraatını müddətsiz təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Müddətin qanunda təsbit edilməsi bir tərəfdən cinayət prosesini həyata keçirən orqanların fəaliyyətini vaxtında və səmərəli təşkilinə yardım edirsə, digər tərəfdən proses iştirakçılarının hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə şərait yaradır. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin (bundan sonra CPM) XXIV Fəslə "Cinayət mühakimə icraatında müddətlər" adlanır və bütün proses boyu qanunda göstərilən ayrı-ayrı müddətlərə dair ümumi müddəaları özündə əks etdirir. Həmin müddətlər CPM-in 202.1-ci maddəsinə əsasən saatlar, günlər, aylar və illərlə hesablanır. Müddətin həftələrlə hesablanması ümumi müddəalarda qeyd edilməsə də CPM-in yalnız bir maddəsində – 59.2-ci maddədə "Məhkəmə tərəfindən bəraət verilmiş, həmçinin barəsində cinayət təqibinə xitam verilmiş şəxsin tələbi ilə məhkəmə və ya istintaq orqanı **iki həftə** müddətində bu barədə həmin şəxsin əvvəlki və ya hazır ki, iş yerinə, təhsil aldığı yerə, yaşayış yerinə məlumat verməlidir" normasının dispozisiyasında istifadə edilmişdir. Hesab edirik ki, bu norma 29 dekabr 1998-ci il tarixli 610-IQ №li "Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş ziyanın ödənilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun (bu qanun CPM-dən iki il əvvəl qəbul olunub) 7-ci maddəsindəki (maddə "Təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri nəticəsində fiziki şəxslərə vurulmuş fiziki və mənəvi ziyanın ödənilməsi" adlanır) müvafiq bəndi ilə eyni məzmunludur və qanundakı bu norma olduğu kimi CPM-ə əlavə edilib. CPM-in 202-ci maddəsində, həmçinin müddətlərin hesablanması qaydası təsbit edilmişdir. Belə ki, cinayət mühakimə icraatı zamanı müddətlər hesablanarkən müddətin başladığı saat və gün hesaba alınmır və müddətlər günlərlə hesablanarkən müddət birinci gün gecə saat 12-də başlayır və müddətin sonuncu günü gecə saat 12-də qurtarır [17]. Müddətlər aylar və illərlə hesablandıqda müddət sonuncu ayın müvafiq günündə qurtarır, həmin ayda müvafiq tarix yoxdursa, müddət ayın sonuncu günü qurtarır (məsələn, fevral ayı üçün). Ümumiyyətlə, müddətin qurtarması iş gününə düşmürsə, həmin gündən sonrakı birinci iş günü müddətin axırıncı günü sayılır [18]. Hesab edirik ki, qanunun bu müddəası şübhəli və təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarının pozulması üçün şərait yaradır. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün CPM-in şübhəli şəxsin tutulma müddəti ilə bağlı müddəasını gözdən keçirmək olar. CPM-in 148.4-cü maddəsinə görə şübhəli şəxsin tutulma müddəti 48 saatdır və bu müddət heç bir halda uzadıla bilməz. Amma yuxarıda göstərilən normanı tətbiq etsək, belə çıxır ki, əgər müddətin sonu iş gününə düşmürsə (məsələn, istirahət günü, bayram günü) tutulmanın müddəti ondan sonrakı iş günü başa çatmış hesab olunur, deməli, şübhəli şəxs faktiki olaraq 48 saat yox, 72

saat müvəqqəti saxlanılma yerində qalır. Eyni mənzərə barəsində həbs qətimkan tədbiri seçilmiş təqsirləndirilən şəxsə də aiddir. Gələcəkdə qanunun bu normasına yenidən baxılması və istər müvəqqəti saxlama yerlərində, istərsə də istintaq təcridxanasında olan şəxslərlə əlaqədar müddətin hesablanması üçün xüsusi qaydalar müəyyən edilsə yaxşı olardı.

Cinayət prosesi iştirakçılarının hüquqlarının səmərəli həyata keçirilməsi üçün CPM-in 203-cü maddəsində onlar tərəfindən buraxılan müddətin bərpası ilə əlaqədar müraciət etmək hüquqları nəzərdə tutulub. Belə ki, həmin maddəyə əsasən cinayət mühakimə icraatı zamanı üzrlü səbəblərə görə buraxılmış müddət maraqlı şəxsin vəsatəti və ya xahişi ilə cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qərarı ilə bərpa oluna bilər. Bundan əlavə, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın hər hansı qərarından şikayət vermə müddəti bitmişsə, onun icrası göstərilən şəxsin vəsatəti və ya xahişi ilə buraxılmış müddətin bərpa edilməsi məsələsinin həllinədək dayandırılı bilər. Hesab edirik ki, qanunun bu müddəası müddət baxımından insan və vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının səmərəli həyata keçirilməsi üçün optimal vasitələrdəndir.

CPM-in “Cinayət mühakimə icraatında müddətlər” adlı XXIV fəslində, eləcə də müddətlə bağlı digər müddəalarında əğlabatan müddət anlayışından istifadə edilməsə də, onun tələblərinin bu və ya digər şəkildə təsbit olunduğu hüquq normalarına rast gəlinir. Belə ki, CPM-in “Cinayət təqibi üzrə icraatın tezliyinin təmin olunması” adlı 48-ci maddəsində əğlabatan müddətin elementləri görünür. Həmin maddənin birinci bəndinə əsasən cinayət təqibi üzrə icraat təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə tərəfindən CPM-də nəzərdə tutulmuş müddətlərdə elə başlanmalı (dies a quo) və qurtarmalıdır (dies ad quem) ki, sübutların vaxtında əldə olunması və tədqiq edilməsi təmin olunsun, digər tərəfdən şəxslər onlara ittiham elan olunmasını, işlərinə baxılmasını və pozulmuş hüquqlarının bərpasını həddən artıq uzun müddət gözləməsinlər [19].

Cinayət-prosessual qanunvericilikdə cinayət işi üzrə araşdırma aparılan zaman həm müddətlərə əməl olunması, həm də həmin müddət daxilində məhz hansı vəzifələrin icra edilməsi cinayət prosesini həyata keçirən orqan qarşısında tələb kimi qoyulur [20]. Həm də bu vəzifə (müddətə riayət etmək) təkcə məhkəməyə deyil, (Konvensiyanın 6-cı maddəsinə görə məhkəmənin üzərinə qoyulur), həmçinin təhqiqatçı, müstəntiq və prokurora da aid edilir [21].

III. Cinayət prosesinin mərhələləri və əğlabatan müddət

Tərədilmiş və ya hazırlanan cinayət haqqında məlumatın daxil olduğu gündən onun ibtidai araşdırılması və məhkəmədə baxılıb həll edilməsinə qədər mürəkkəb xarakterli iki yüzdən çox prosesual hərəkət həyata keçirilir. Təbii ki, bu hərəkətlərin systemsiz, hissələrə və etaplara bölünmədən keçirilməsi nəinki ədalət mühakiməsinin qarşısında dayanan vəzifələrə çatmağa imkan verməyəcək, həmçinin proses iştirakçılarının hüquq və azadlıqlarının vaxtında və səmərəli təmin olunması tələblərini kobud şəkildə pozacaqdır. Odur ki, cinayət prosesi hüquq ədəbiyyatında müəyyən edilmiş ciddi meyarlar əsasında mərhələlərə bölünmüşdür və həmin meyarlara aiddir: hər bir mərhələnin müstəqil məqsəd və vəzifələrinin olması, iştirakçıların dairəsinin müxtəlifliyi, prosesual müddətlər, prosesual münasibətlərin fərqli olması, qəbul edilən qərarların və tərtib edilən sənədlərin dairəsi [22].

Azərbaycan Respublikası cinayət-prosessual qanunvericiliyində cinayət prosesinin mərhələləri birbaşa hər hansı normada nəzərdə tutulmayıb, lakin hüquq ədəbiyyatında prosesualist alimlərdən professor Mirağa Cəfərquliyev, V.V.Vandışev, P.A.Lupinskaya cinayət prosesinin 6 əsas və 2 müstəsna mərhələsini müəyyən etmişlər [23]. Cinayət prosesinin əsas və müstəsna mərhələlərinin ardıcılığı belədir: 1) cinayət işi başlama; 2) ibtidai istintaq və təhqiqat (ibtidai araşdırma); 3) məhkəməyə vermə (məhkəmənin hazırlıq hissəsi); 4) məhkəmə baxışı və hökmün çıxarılması; 5) apellyasiya məhkəməsində icraat; 6) hökmün icrası; 7) kassasiya instansiyasında icraat; 8) yeni açılmış hallar üzrə icraat.

Cinayət prosesinin hər bir mərhələsi özü bir neçə hissədən və ya etapdan ibarət ola bilər. Məsələn, ibtidai araşdırma təhqiqat və ibtidai istintaq hissələrindən; məhkəmə baxışı hazırlıq iclası,

məhkəmə istintaqı, tərəflərin çıxışları, təqsirləndirilən şəxsin son sözü və hökmün çıxarılması etaplarından ibarətdir. Lakin mərhələlərin əqlabatan müddət prizmasından təhlilini verdikdə hissələri və etapları nəzərə almadan bütöv mərhələ üçün cinayət-prosessual qanunvericilikdə müəyyən edilmiş müddətləri əsas götürəcəyik.

Cinayət işinin başlanması mərhələsinin əsas məqsədi cinayət haqqında daxil olmuş məlumatın cinayət təqibi orqanları tərəfindən ilkin yoxlanılması, cinayətin əlamətlərinin olub-olmamasının müəyyən edilməsi və kifayət qədər əsaslar olduqda cinayət işinin başlanması məsələsinin (qərarın qəbul edilməsi) həll edilməsidir. CPM-in 207-ci maddəsinə əsasən törədilmiş və ya hazırlanan cinayət haqqında fiziki və ya hüquqi şəxs tərəfindən daxil olmuş, habelə onun səlahiyyətlərinə aid olan və kütləvi informasiya vasitələrində əks etdirilmiş və təsdiq edən sənədlərlə birgə təqdim edilmiş məlumata ilkin baxılma müddətləri aşağıdakı kimi müəyyən edilib:

1) Dərhal: qanunun bu müddəası aşkar cinayətlərlə və ya CPM-in 209-cu maddəsində təsbit edilmiş fakt üzrə prokuror tərəfindən cinayət işi başlanması halına aid edilir. Hesab edirik ki, burada dərhal ifadəsi əqlabatan müddət prinsipinə uyğundur və hər hansı gecikməyə yol vermədən, təxirə salınmadan (hər bir halda 24 saatdan gec olmayaraq) cinayət işinin başlanılmasını əhatə edir. Cinayətin aşkarlığı dedikdə, ilkin məlumatlarda təqsirkar məlum olan və aşkar şəraitdə törədilən cinayətlər başa düşülür [24].

2) 3 gün və ya 10 gün: bu müddət zəruri hallarda əlavə məlumatların yoxlanılması (hadisə yerinə baxış, zərər çəkmişin, şahidlərin izahatlarının alınması və s.) üçün nəzərdə tutulub və faktiki olaraq baş vermiş hadisədə cinayətin əlamətlərinin olub-olmamasını müəyyən etmək üçün kifayətdir;

3) 20 gün: daxil olmuş məlumatın yoxlanılması üçün ekspert rəyinin alınması zərurəti olduqda bu müddət tətbiq edilir. Amma CPM-in 207.4-cü maddəsinə əsasən hadisə yerinə baxış istisna edilməklə hər hansı istintaq hərəkətinin cinayət işi başlanmasından əvvəl həyata keçirilməsi qadağandır. Nəzərə alsaq ki, ekspertizanın təyini və keçirilməsi istintaq hərəkətidir, onda 207.1.2.-ci maddəsi ilə 207.4-cü maddə arasında ziddiyət yaranır. Təklif edirik ki, gələcəkdə bu cür ziddiyyətlər olmaması üçün qanunda hadisə yerinə baxışla yanaşı, ekspertizanın da cinayət işi başlanmasından əvvəl aparılmasına icazə verən norma nəzərdə tutulsun.

4) 30 gün: daxil olmuş məlumatlara baxarkən hüquqi şəxsin fəaliyyətinin elm, texnika, incəsənət və digər peşə sahələrində xüsusi bilikdən istifadə etməklə yoxlanılması (auditor yoxlaması) zərurəti yarandıqda tətbiq edilən müddətdir.

Cinayət işinin başlanması haqqında qərarın qəbul edilməsi ilə həmin mərhələ başa çatır və ibtidai araşdırma mərhələsi başlayır. CPM-in 7.0.22-ci maddəsinə əsasən ibtidai araşdırma cinayət işi üzrə ibtidai istintaq və təhqiqat növündə məhkəməyədək aparılan icraatdır. Təhqiqatın aparılma müddəti 10 gündür və bu müddət heç bir halda uzadıla bilməz. Təhqiqatın müddəti ibtidai istintaqdan fərqli olaraq cinayət işinin başlandığı gündən yox, cinayət haqqında məlumatın daxil olduğu andan hesablanır [25]. Düzdür, praktiki işçilər müddətin belə hesablanmasını və ümumilikdə müddətin az olmasını problem kimi qoysalar da, əslində qanunun həmin müddəası əqlabatan müddətin tələblərinə tam cavab verir. İbtidai istintaqın müddəti CPM-in 218-ci maddəsi ilə tənzimlənir və həmin müddət cinayət işinin başlandığı gündən hesablanır, işin məhkəməyə göndərilməsi və ya icraatına xitam verilməsi haqqında qərar çıxarıldığı gün bitir. İbtidai istintaqın ilkin müddətləri cinayətlərin kateqoriyalarına görə müəyyən edilib və böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərə görə 2 ay, az ağır cinayətlərə görə 3 ay, ağır cinayətlərə görə 3 ay, xüsusilə ağır cinayətlərə görə 4 aydır. Cinayət-prosessual qanuna görə həmin müddətlər cinayət işinin mürəkkəbliyi, xüsusi mürəkkəbliyi və müstəsna mürəkkəbliyi ilə əlaqədar üç dəfə müvafiq olaraq yuxarı prokurorun qərarı uzadıla bilər. CPM-də mürəkkəblik, xüsusi mürəkkəblik və müstəsna mürəkkəbliyin mahiyyəti və çərçivələri tənzimlənmir, amma hesab edirik, həmin meyarlar sadəcə pillə, etap xarakteri daşıyır. Belə ki, əgər cinayət işinin hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılması üçün ilkin müddətlər kifayət etmədikdə mürəkkəblik meyarı əsas götürülərək həmin müddət uzadılır, eyni ardıcılıqla mürəkkəbliklə bağlı müddətlər kifayət etmədikdə xüsusi mürəkkəblik, o da kifayət etmədikdə müstəsna mürəkkəblik tətbiq edilərək müddət uzadılır.

CPM-də mürəkkəbli, xüsusi mürəkkəbli və müstəsna mürəkkəbliyin mahiyyəti və çərçivələri tənzimlənmir, amma hesab edirik, həmin meyarlar sadəcə pillə, etap xarakteri daşıyır. Belə ki, əgər cinayət işinin hərtərəfli, tam və obyektiv araşdırılması üçün ilkin müddətlər kifayət etmədikdə mürəkkəbli meyarı əsas götürülərək həmin müddət uzadılır, eyni ardıcılıqla mürəkkəbliyə bağlı müddətlər kifayət etmədikdə xüsusi mürəkkəbli, o da kifayət etmədikdə müstəsna mürəkkəbli tətbiq edilərək müddət uzadılır.

Təbii ki, qanunvericilikdə ibtidai istintaqın müddətinin sonu, yəni son müddətlər müəyyən edilib. Belə ki, CPM-in 218.10-cu maddəsinə görə ibtidai istintaq hər bir halda böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərə görə 6 ay, az ağır cinayətlərə görə 9 ay, ağır cinayətlərə görə 12 ay, xüsusilə ağır cinayətlərə görə 18 aydan gec olmayaraq bitməlidir.

Hesab edirik ki, qanunvericilikdə ibtidai istintaqın müddətlərinin cinayətlərin kateqoriyasına görə müəyyən edilməsi müsbət haldır, ağalabatan müddət prinsipinə ziddiyyət təşkil etmir, lakin faktiki olaraq istintaqın müddəti cinayətlərin kateqoriyasından daha çox işin hallarından asılı olur, məsələn, qısqanclıq motivi ilə qonşuların gözü qarşısında həyat yoldaşını qətlə yetirmək (qəsdən adamöldürmə) ağır cinayətdir, amma onun istintaqı 1000 AZN-ə qədər olan məbləğdə pulun və ya əmlakın oğurlanması (Cinayət Məcəlləsinin 177.1-ci maddəsi) kimi böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətin istintaqından daha rahat və az müddət tələb edir.

Cinayət mühakimə icraatının məhkəmə mərhələsi üçün qanunvericilikdə müddətlər aşağıdakı kimi müəyyən edilib:

1. Məhkəmənin hazırlıq mərhələsi – cinayət işinin məhkəməyə daxil olduğu gündən 15 gün müddətində hazırlıq iclası keçirilir, həmçinin hazırlıq iclasının keçirildiyi gündən 15 gün müddətində məhkəmə baxışı təyin edilir. Deməli, bütövlükdə məhkəmənin hazırlıq iclası (məhkəməyə vermə mərhələsi) 30 gün müddətində başa çatır.

2. Məhkəmə baxışı və hökmün çıxarılması – qanunvericilikdə bununla bağlı hər hansı müddəə nəzərdə tutulmur. Cinayət işi üzrə məhkəmə baxışının müddəti işin mürəkkəbliyindən, iştirakçıların və epizodların sayından asılı olaraq məhkəmə tərəfindən müstəqil müəyyən edilir, yəni işə məhkəmədə baxılmasının ağlabatan müddətin çərçivələri hakim tərəfindən tənzimlənilir.

3. Apellyasiya instansiyasında icraat – birinci instansiya məhkəməsinin qanuni qüvvəyə minməmiş hökmlərindən şikayət hökm elan edildikdən sonra 20 gün müddətində verilir, apellyasiya məhkəməsinə cinayət işin materialları daxil olduqdan sonra 30 gün müddətində məhkəmə baxışı təyin olunur, məhkəmə baxışının müddəti isə qanunda dəqiq müəyyən edilməyərək məhkəmənin səlahiyyətinə buraxılır.

4. Kassasiya instansiyası məhkəməsində icraat – apellyasiya instansiyası məhkəməsinin qanuni qüvvəyə minmiş qərarlarından şikayətin verilməsi üçün müddətlərdə daxil olmaqla maksimum 18 ay müddət tələb edilir.

Beləliklə, cinayət mühakimə icraatının bütün mərhələlərini tənzim edən cinayət-prosessual qanunvericiliyi təhlil edərək belə nəticəyə gələ bilərik ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsində müəyyən edilmiş icraat müddətləri ağalabatan müddət prinsipinin tələblərinə tam uyğundur.

Nəticə

Azərbaycan Respublikası cinayət-prosessual qanunvericiliyinin “ağlabatan müddət” prizmasından təhlili ilə bağlı fikirlərimizi yekunlaşdıraraq aşağıdakıları qeyd edə bilərik:

1. “Ağlabatan müddət” Konvensiyanın 6-cı maddəsində qeyd edildiyi kimi yalnız məhkəmə mərhələsini yox, həmçinin cinayət işinin başlanması və ibtidai araşdırma mərhələsini də əhatə edir;

2. Cinayət-prosessual qanunvericilikdə birbaşa ağlabatan müddət tələbi göstərilməsə də, CPM-in “Cinayət təqibi üzrə icraatın tezliyinin təmin olunması” adlı 48-ci maddəsində ağlabatan müddətin elementləri görünür;

3. Cinayət prosesinin mərhələləri üçün qanunda müəyyən edilən müddətlər kifayət qədər aydındır və əqlabatan müddət tələblərinə cavab verir.

İstinadlar:

- (1) *Deveyer Belçikaya qarşı, 27 fevral 1980, &44;*
- (2) *Ryabseva E.V. Realizasiya prinsip razumnosti v uqolovnom prosesse Rossii.s.1. <http://www.iuaj.net/book/export/html/463>;*
- (3) *Oxford advanced learner's dictionary of current English. A.S. Hornby. Fifth edition. Editor Jonathan Crowther, p.970;*
- (4) *Neumester v. Austria 27 June 1968, &18; Foti and others(merits) v. Italy and Corigliano v. Italy 10 december, 1982, &52 and &34 etc;*
- (5) *Neumester v. Austria 27 June 1968, &18; Deweer v.Bekgium, 27 february 1980, &44;*
- (6) *Philippe Bertin-Mourov v.France, 2 august 2000, &52;*
- (7) *Hozee v. The Netherlands 22 may 1998, &43; Reinhardt and Slimane-Kaid v. France, 31 mart 1998, &93;*
- (8) *Ringelsen v. Austria. 16 July 1971, &110; Motta v.Italy, 19 february 1991, &17;*
- (9) *Boddaert v.Belgium, 12 october 1992, &35;*
- (10) *Coeme and others v. Belgium, 22 June 2000, &133;*
- (11) *Yagci and Sargin v. Turkey, 8 June 1995, &58;*
- (12) *Neumester v. Austria, 27 June 1968, &18;*
- (13) *Frau v.Italy, 19 february 1991, &14;*
- (14) *Ficara v.Italy, 19 february 1991, &14; Adiletta and others v.Italy, 19 february 1991, &15;*
- (15) *Vernillo v. France, 20 february 1991, &29;*
- (16) *Frydlender v.France[GC], 27 June 2000, &43;*
- (17) *Xatırladaq ki, CPM-in 7.0.35-ci maddəsinə görə gecə vaxtı dedikdə, yerli vaxtla axşam saat 22-dən səhər saat 7-dək olan vaxt müddəti başa düşülür;*
- (18) *Azərbaycan Respublikası Cinayət –Prosessual Məcəlləsi, 2000, Bakı, Qanun nəşriyyatı, maddə 202.3., səh.166;*
- (19) *Azərbaycan Respublikası Cinayət –Prosessual Məcəlləsi, 2000, Bakı, Qanun nəşriyyatı, maddə 48.1., 48.1.1., 48.1.2., səh.29. Xatırladıq ki, eyni məzmunlu ifadələrə Avropa Məhkəməsinin Konvensiyanın 6-cı maddəsinin pozulması ilə əlaqədar baxdığı işlərdə rast gəlinir;*
- (20) *Azərbaycan Respublikası Cinayət –Prosessual Məcəlləsi, 2000, Bakı, Qanun nəşriyyatı, maddə 8.0.3., 48.2., səh.10, 29-30;*
- (21) *Azərbaycan Respublikası Cinayət –Prosessual Məcəlləsi, 2000, Bakı, Qanun nəşriyyatı, maddə 48.1., səh. 29;*
- (22) *V.V.Vandişev. Uqolovniy proüess. Obhaə i osobennaə çasti. Moskva, 2009, str.11;*
- (23) *Mirağa Cəfərquliyev. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesi, Dərslük, Qanun nəşriyyatı, 3-cü nəşr, Bakı, 2008, səh.19; V.V.Vandişev. Uqolovniy proüess. Obşaya i osobennaya çasti. Moskva, 2009, str.12; P.A.Lupinskaya. Uqolovno-prosessualnoe pravo Rossiyykoy Federatsii. Uçebnik, 2-izd., Moskva, Norma, 2009, str.26-28;*
- (24) *Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun 12 yanvar 2011-ci il tarixli «Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 293.1-cü maddəsinin və 293.0.4-cü maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair» Qərarı. 20-ci abzas;*
- (25) *Azərbaycan Respublikası Cinayət –Prosessual Məcəlləsi, 2000, Bakı, Qanun nəşriyyatı, maddə 295.1., səh. 238;*

Məhkəmə aktları

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI KONSTITUSIYA MƏHKƏMƏSİ PLENUMUNUN

QƏRARI

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin
228.5 və Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair

08 oktyabr 2013-cü il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova, Südabə Həsənova, Rövşən İsmayılov (məruzəçi-hakim), Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, Mahir Muradov, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Elməddin Hüseynovun, maraqlı subyektlərin nümayəndələri Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hakimi Bağır Əsədovun və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının Dövlət quruculuğu üzrə qanunvericilik şöbəsinin məsləhətçisi Orxan Cəfərlinin, mütəxəssis Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi Rəqif Qurbanovun, ekspertlər Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin Mülki hüquq kafedrasının baş müəllimi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Sərvər Süleymanlının və Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi və tarixi kafedrasının baş müəllimi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Emin Quliyevin iştirakı ilə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiyaya icraatı üzrə açıq məhkəmə iclasında Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sorğusu əsasında Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 228.5-ci və Azərbaycan Respublikası Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddələrinin “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Qanununun 2.5 və 10.5-ci maddələri baxımından şərh edilməsinə dair konstitusiyaya işinə baxdı.

İş üzrə hakim R.İsmayılovun məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin və mütəxəssisin çıxışlarını, ekspertlərin rəylərini dinləyib iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiyaya) 130-cu maddəsinin IV hissəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan sonra – Mülki Məcəllə) 228.5-ci və Azərbaycan Respublikası Mənzil Məcəlləsinin (bundan sonra – Mənzil Məcəlləsi) 30.4-cü maddələrinin “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Qanununun (bundan sonra – “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiyaya Qanunu) 2.5 və 10.5-ci maddələri baxımından şərh edilməsini Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsindən (bundan sonra – Konstitusiyaya Məhkəməsi) xahiş etmişdir.

Sorğuda qeyd olunur ki, bərabər hüquqi qüvvəyə malik olan Mülki Məcəllənin 228.5-ci və Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddələrində mülkiyyətçinin keçmiş ailə üzvünün yaşayış sahəsindən istifadə hüququnun saxlanması barədə fərqli müddəalar müəyyən olunmuşdur.

Sorğuverənin qənaətinə görə, belə məsələlərin həlli üçün qanunvericilikdə bir neçə üsul mövcuddur. “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiyaya Qanununun 2.5-ci maddəsinə əsasən

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi mülki hüquq normalarını əks etdirən digər məcəllə və qanunlarla ziddiyyət təşkil etdikdə Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi tətbiq edilir. Mülki Məcəllənin 2.3-cü maddəsinə əsasən isə ailə, əmək münasibətləri, təbii ehtiyatlardan istifadə, ətraf mühitin mühafizəsi, müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar ilə bağlı münasibətlər, əgər ailə, əmək, torpaq, təbiəti mühafizə, müəlliflik və digər xüsusi qanunvericilikdə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, mülki qanunvericilik və başqa hüquqi aktlarla tənzimlənir. Digər tərəfdən, “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiya Qanununun 10.5-ci maddəsinə görə yeni normativ hüquqi akt eyni məsələ üzrə həmin dövlət orqanı tərəfindən əvvəllər qəbul edilmiş normativ hüquqi akta münasibətdə daha yüksək hüquqi qüvvəyə malikdir.

Sorğuda göstərilir ki, mülkiyyətçinin keçmiş ailə üzvünün yaşayış sahəsindən istifadə hüquqlarının saxlanılması ilə əlaqədar qanunvericilikdə fərqli normaların olması məhkəmə təcrübəsində çətinliklər yaradır, vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşmasına, vətəndaşların mülkiyyət və mənzil hüquqlarının hərtərəfli müdafiəsinə mənfi təsir göstərir. Bu baxımdan, yuxarıda qeyd olunan maddələrin xüsusi konstitusiya icraatı qaydasında şərh edilməsinə ehtiyac vardır.

Sorğuda, həmçinin qeyd olunur ki, “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiya Qanunu 17 fevral 2011-ci il, Mülki Məcəllə 1 sentyabr 2000-ci il, yeni Mənzil Məcəlləsi isə 1 oktyabr 2009-cu il tarixlərindən qüvvəyə minmişdir.

26 noyabr 1999-cu il tarixində qəbul edilmiş və 17 fevral 2011-ci il tarixinədək qüvvədə olmuş “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (bundan sonra – əvvəlki “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Qanun) 7-ci maddəsinə görə normativ hüquqi aktlar arasında olan kolliziyanın aradan qaldırılmasında yeni normativ hüquqi aktın daha yüksək hüquqi qüvvəyə malik olması qaydası müəyyən edilmişdi. Bundan fərqli qayda müəyyən edən “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiya Qanununda həmin Qanunun geriyə qüvvəsi nəzərdə tutulmamışdır. Belə olan halda, “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiya Qanunu qüvvəyə minənədək qəbul edilmiş Mülki Məcəllənin 228.5-ci və Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddələri arasında mövcud olan kolliziyanın həlli məsələsi də diqqəti cəlb edir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu sorğu ilə əlaqədar aşağıdakıları qeyd etməyi zəruri hesab edir.

Mülki Məcəlləyə 14 dekabr 2005-ci il tarixində əlavə edilmiş 228.5-ci maddənin məzmununa əsasən yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisi ilə ailə münasibətlərinə xitam verildikdən sonra da onun (keçmiş) ailə üzvləri həmin sahədən istifadə hüququna malikdirlər. Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddəsinə görə isə yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisi ilə keçmiş ailə üzvü arasında başqa razılaşma yoxdursa, yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisi ilə ailə münasibətlərinə xitam verildikdə, keçmiş ailə üzvünün həmin yaşayış sahəsindən istifadə hüququ saxlanmır. Yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisinin keçmiş ailə üzvünün yaşayış sahəsinə əldə etməyə və ya yaşayış sahəsindən istifadə hüquqlarını həyata keçirməyə əsasları olmadıqda, yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisinin keçmiş ailə üzvünün maddi vəziyyəti və diqqətə layiq digər hallar özünü yaşayış sahəsi ilə təmin etməyə imkan vermədikdə, keçmiş ailə üzvünün göstərilən mülkiyyətçiyə məxsus olan yaşayış sahəsindən müəyyən müddətə istifadə hüququ məhkəmənin qərarı əsasında saxlanıla bilər. Göründüyü kimi, Mülki Məcəllənin 228.5-ci maddəsində yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisi ilə ailə münasibətlərinə xitam verildikdən sonra da onun (yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisinin) keçmiş ailə üzvünün həmin sahədən istifadə hüququ nəzərdə tutulduğu halda, Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddəsində yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisi ilə ailə münasibətlərinə xitam verildikdə, keçmiş ailə üzvünün həmin yaşayış sahəsindən istifadə hüququnun olmaması aydın şəkildə müəyyən olunmuşdur.

Beləliklə, eyni məsələni tənzimləyən göstərilən normalar bir-birindən tamamilə fərqli iki qayda müəyyən etdiyindən, qanunvericilikdə kolliziya yaranmışdır. Normativ hüquqi aktların kolliziyası, yəni ictimai münasibətləri tənzimləyən normativ hüquqi aktlarda olan ziddiyyətin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bu münasibətləri tənzimləyən iki və ya daha çox hüquq norması mövcud olduğu halda, onlardan birinin tətbiqi digərlərinin tətbiq edilməsini istisna edir. Belə yanaşma, həmçinin mövcud qanunvericilikdə də öz əksini tapmışdır.

Hüquq kolliziyalarının mövcudluğu istənilən qanunvericilik sisteminin mürəkkəbliyi və çoxşaxəliliyi ilə izah edilir. Məhz buna görə uzun illər ərzində müxtəlif ölkələrin hüquq təcrübəsində hüquq kolliziyalarını həll edən bir sıra prinsiplər formalaşmışdır. Bu prinsiplərə ilk növbədə iyerarxiya (Lex superior derogat legi inferiori), zaman (Lex posterior derogat legi priori) və məzmun (Lex specialis derogat legi generali) prinsiplərini aid etmək olar. Fərqli hüquqi qüvvəyə malik olan hüquqi aktlar arasında kolliziyalar iyerarxiya prinsipi ilə, eyni hüquqi qüvvəyə malik olan normativ hüquqi aktların normaları arasında kolliziyalar isə digər iki prinsipin tətbiqi nəticəsində aradan qaldırılır.

Bir sıra ölkələrdə bu prinsiplər qanunvericilikdə ifadə olunmuşdur. Bu mənada Azərbaycan Respublikası istisna təşkil etmir. Belə ki, müstəqillik əldə edildikdən sonra Azərbaycan Respublikasında bu prinsipləri əks etdirən üç qanun qəbul edilmişdir: 1994-cü və 1999-cu il tarixli "Normativ hüquqi aktlar haqqında" qanunlar və 2011-ci il tarixli "Normativ hüquqi aktlar haqqında" Konstitusiyaya Qanunu.

Həmin prinsiplərin təyinatı hüquqtətbiqetmə orqanları, xüsusən məhkəmələr tərəfindən hüququn şərh edilməsi zamanı yaranan kolliziyaların aradan qaldırılmasından ibarətdir.

Qeyd edilməlidir ki, konkret iş üzrə faktiki halların araşdırılması və qanunvericiliyin təfsiri əsasında tətbiq olunmalı olan normaların seçiminin ilk növbədə Konstitusiyanın 147-ci maddəsinin II hissəsinin və 149-cu maddəsinin müvafiq müddəalarına uyğun həyata keçirilməsi və hüququn şərh zamanı iyerarxiya prinsipinin tətbiq edilməsi ümumi yurisdiksiyalı məhkəmələrin hüquqtətbiqedici fəaliyyətinin təzahürü kimi qəbul edilməlidir.

Digər tərəfdən, eyni hüquqi qüvvəyə malik olan normativ hüquqi aktların normaları arasında ziddiyyət yarandıqda isə məhkəmələr bu məsələni zaman prinsipinə uyğun olaraq müstəqil həll etməlidirlər. Bu prinsipin mənasına görə hətta sonrakı qanunda əvvəl qəbul olunmuş qanunun normalarının qüvvədən düşməsinə dair xüsusi qeyd yoxdursa belə, bu qanunlar arasında açıq, aydın və barışmaz kolliziya yarandıqda sonrakı qanun tətbiq edilir.

Göstərilənlərə müvafiq olaraq və adıçəkilən prinsiplərin hüquq sistemindəki əhəmiyyətini nəzərə alaraq, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu sorğuda qaldırılan məsələ ilə əlaqədar aşağıdakıları qeyd etməyi vacib hesab edir.

"Normativ hüquqi aktlar haqqında" Konstitusiyaya Qanununun 11-ci maddəsinin məzmununa görə normativ hüquqi aktların kolliziyasının aradan qaldırılmasında üstünlük ilk növbədə iyerarxiya prinsipinə verilmişdir, kolliziya aradan qaldırılmadıqda isə ikinci növbədə ardıcıl olaraq Konstitusiyaya Qanununun 10.2-10.5-ci maddələrinin normaları tətbiq edilir.

Iyerarxiya prinsipinin məzmunu, Konstitusiyanın 148 və 149-cu maddələrinin müddəalarına müvafiq olaraq Konstitusiyaya Qanununun 2-ci maddəsində təsbit olunmuşdur. Digər tərəfdən, Konstitusiyaya Qanununun 2.5-ci maddəsində göstərilmişdir ki, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi mülki hüquq normalarını əks etdirən digər məcəllə və qanunlarla ziddiyyət təşkil etdikdə Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi tətbiq edilir.

Göründüyü kimi, bu norma mülki-hüquq münasibətlərini tənzimləyən eyni növ normativ hüquqi aktlar sırasından Mülki Məcəlləni ayırır və onun digərlərinə, o cümlədən Mənzil Məcəlləsinə nisbətən üstün hüquqi qüvvəyə malik olduğunu müəyyən edir.

Sorğuda qaldırılan məsələ faktiki olaraq Mülki Məcəllənin 228.5-ci və Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddələri arasında olan kolliziyanın həlli üçün nəzərdə tutulan prinsiplərdən (iyerarxiya və ya zaman) birinin seçimi ilə bağlıdır.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu normativ hüquqi aktlar arasında yaranan kolliziyaların həll edilməsinə yönələn zaman prinsipindən çıxış edərək və "Normativ hüquqi aktlar haqqında" Konstitusiyaya Qanununun 17 fevral 2011-ci il tarixindən qüvvəyə minməsinə nəzərə alaraq hesab edir ki, həmin tarixə qədər qüvvədə olan hüquq normaları arasında yaranan istənilən kolliziya, o cümlədən 1 oktyabr 2009-cu il tarixindən qüvvəyə minmiş Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü və Mülki Məcəllənin 228.5-ci maddələri arasında olan kolliziya əvvəlki "Normativ hüquqi aktlar haqqında" Qanunun 7-ci maddəsinə uyğun həll edilməlidir.

Həmin Qanunun 7-ci maddəsi müxtəlif hüquqi qüvvəyə malik olan normativ hüquqi aktlar arasında ziddiyyət yarandıqda daha yüksək qüvvəyə malik olan normativ aktın tətbiqini, eyni hüquqi qüvvəyə malik normativ aktlar arasında ziddiyyət yarandığı təqdirdə isə onlardan zaman baxımından daha gec qüvvəyə minmiş aktın tətbiqini tələb edirdi.

Nəzərə alınmalıdır ki, əvvəlki “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Qanunun 7-ci maddəsində, “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiyaya Qanununun 10.5-ci maddəsində təsbit olunmuş zaman prinsipinin (Lex posterior derogat legi priori) məzmunu ondan ibarətdir ki, əgər sonrakı qanunda əvvəl qəbul olunmuş qanunun normalarının qüvvədən düşməsinə dair xüsusi qeyd olmasa da, bu qanunlar arasında kolliziya yarandıqda sonrakı qanun qüvvədə olur. Əvvəlki qanunun qüvvəsi isə yalnız onun sonrakı qanuna zidd olmayan hissəsində yol verilir.

Beləliklə, Mənzil Məcəlləsi qüvvəyə mindiyi tarixdən onun müddəalarına zidd olan Mülki Məcəllənin 228.5-ci maddəsinin “həmin şəxslərin yaşayış binasının tərkib hissəsindən istifadə hüququ mülkiyyətçi ilə ailə münasibətlərinə xitam verildiyi halda da saxlanılır” müddəası, faktiki olaraq öz hüquqi qüvvəsini itirdiyindən tətbiq edilə bilməz. Məhz buna görə yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisi ilə ailə münasibətlərinə xitam verildikdən sonra onun keçmiş ailə üzvünün həmin sahədən istifadə hüququ ilə bağlı məsələlərə baxılarkən 2009-cu il oktyabrın 1-dək yaranmış münasibətlərə Mülki Məcəllənin 228-ci maddəsinin, həmin tarixdən sonra isə Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddəsinin müddəaları tətbiq edilməlidir.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu hesab edir ki, bu qayda hüquqi müəyyənlik prinsipindən irəli gələn qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə aktlarının sabitliyinin təmin edilməsi məqsədilə yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisinin keçmiş ailə üzvünün həmin sahədən istifadə hüququ ilə əlaqədar məhkəmə mübahisəsi üzrə qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə aktlarına şamil olunmamalıdır.

Bununla belə, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, istənilən halda yuxarıda göstərilən prinsiplər baxımından tətbiq edilməli norma yalnız konstitusiyaya hüquqlarının tələblərinə uyğun olduqda tətbiq edilə bilər. Bu mənada nəzərə alınmalıdır ki, məhkəmə təcrübəsində normativ hüquqi aktların müddəaları onların konstitusiyaya-hüquqi mənasına uyğun tətbiq olunmalıdır.

Normativ hüquqi aktların kolliziyası konstitusiyaya hüquqlarının toqquşmasına gətirib çıxardıqda, belə ziddiyyətlərin aradan qaldırılması məsələsi konstitusiyaya əhəmiyyəti daşıyır və bu hallarda mövcud hüququn konstitusiyaya-hüquqi mənasının müəyyənləşdirilməsinin təmin edilməsi Konstitusiyaya Məhkəməsinin səlahiyyətlərinə aiddir.

Məhz bu mövqedən çıxış edərək və sorğunun mahiyyətini nəzərə alaraq, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddəsinin nəzərdən keçirilməsini zəruri hesab edir.

Qanunverici bu maddədə yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisinin Konstitusiyada təsbit olunmuş mülkiyyət hüququnun həyata keçirilməsi ilə bağlı bəzi müddəaları müəyyən etməklə yanaşı, müvafiq hüquq münasibətlərinin iştirakçılarının mənzil maraqlarının müdafiəsi məqsədilə bu hüququn məhdudlaşdırılmasını da nəzərdə tutmuşdur.

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin I hissəsinə əsasən hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. Hər kəsin mülkiyyətində daşınar və daşınmaz əmlak ola bilər. Mülkiyyət hüququ mülkiyyətçinin təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə əmlaka sahib olmaq, əmlakdan istifadə etmək və onun barəsində sərəncam vermək hüquqlarından ibarətdir. Heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz. Dövlət ehtiyacları üçün mülkiyyətin özgəninkiləşdirilməsinə yalnız qabaqcadan onun dəyərini ədalətli ödəmək şərti ilə yol verilə bilər.

Mülkiyyət hüququnun məzmunu Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin müddəaları nəzərə alınmaqla başa düşülməlidir. Vətəndaş cəmiyyətinin mühüm institutu olan mülkiyyət iqtisadiyyatın inkişafının əsasını təşkil edən ən vacib amillərdən biridir. Buna görə də mülkiyyət Konstitusiyanın 13-cü maddəsi ilə toxunulmaz elan olunaraq dövlət tərəfindən qorunur. Mülkiyyət hüququ isə

cəmiyyətdəki hər bir fərdin azadlığının əsası kimi çıxış edir, şəxsiyyətin inkişafı üçün zəruri şərtidir. Bununla belə, qeyd olunan hüququn əhəmiyyətinə baxmayaraq, o mütləq deyil və məhdudlaşdırıla bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, mülkiyyət insanın xüsusi maraqlarının həyata keçirilməsində vacib funksiya daşımaqla yanaşı, Konstitusiyanın 15-ci maddəsinin məzmununa əsasən, sosial yönümlü dövlətdə həm də mühüm sosial funksiyaya malikdir. (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 107-2.1 və 107-5.1-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 16 dekabr 2011-ci il tarixli Qərarı).

Burada, həmçinin nəzərə almaq lazımdır ki, Konstitusiyada mülkiyyət hüququ təsbit edilməklə yanaşı, onun ümumi və xüsusi məhdudluqlarının hədləri də müəyyən olunmuşdur. (Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin III hissəsi, 29-cu maddəsinin II hissəsi və 71-ci maddəsinin II hissəsi, “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanununun 3.3-cü maddəsi) Belə ki, mülkiyyət hüququnun məhdudlaşdırılması qanunçuluğun tələbinə cavab verməli, başqa şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi məqsədilə tətbiq edilməli, mütənasib olmalı və bu konstitusion hüququn mahiyyətini dəyişməməlidir. Bu cür məhdudluğun mümkünlüyü və onun xarakteri layiqli həyat səviyyəsi də daxil olmaqla konstitusion əhəmiyyətli dəyərlərin müdafiəsi ilə şərtləndirilməlidir. Vətəndaşın sosial müdafiəsi və layiqli həyat səviyyəsinin qayğısı dövlətin sosial sahədə konstitusion məqsədləri sırasında göstərilməsi və Konstitusiyada heç kəsin yaşadığı mənzildən qanunsuz məhrum olunmasının mümkünsüzlüyünün müəyyən edilməsi mənzil münasibətləri sahəsində dövlətin siyasətinin vacibliyinə və konstitusiya əhəmiyyətli olduğuna dəlalət edir. Buna görə, konstitusiya əsasları olan dövlətin mənzil siyasəti üzrə qəbul edilən qərarlar Konstitusiyadan irəli gələn şərtlərə riayət olunmaqla, mülkiyyət hüququnun məhdudlaşdırılması üçün əsas kimi çıxış edə bilər. Lakin hər bir halda belə məhdudluq qarşıya qoyulmuş məqsədə əqlabətən şəkildə mütənasib olmaqla mülkiyyətçinin üzərinə fərdi və həddən artıq yük qoymamalıdır. (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikasında mənzil fondunun özəlləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci, 5-ci və 12-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 21 dekabr 2012-ci il tarixli Qərarı)

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsində təsbit olunan mülkiyyət hüququ üzrə oxşar hüquqi mövqelər ifadə etmişdir. Belə ki, Məhkəmənin presedent hüququna əsasən, 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinə xas olan “ədalətli balans” prinsipi özlüyündə cəmiyyətin ümumi marağının mövcudluğunu nəzərdə tutur. Mülkiyyətdən maneəsiz istifadə etmək hüququna müdaxilə zamanı cəmiyyətin ümumi maraqları ilə fərdin əsas hüquqlarının müdafiəsi tələbləri arasında “ədalətli balans” gözlənilməlidir. Konkret olaraq, dövlət istənilən tədbiri tətbiq edərkən, tətbiq edilən vasitələrlə qarşıya qoyulan məqsəd arasında əqlabətən mütənasiblik əlaqəsi olmalıdır. (Broniovski Polşaya qarşı iş üzrə Böyük Palatanın 22 iyun 2004-cü il tarixli Qərarı, §148, 150; Skordino İtaliyaya qarşı iş üzrə Böyük Palatanın 29 mart 2006-cı il tarixli Qərarı, § 93)

Bu hüquqi mövqelərə əsaslanaraq, qeyd olunmalıdır ki, yaşayış sahəsinə mülkiyyət hüququnun qanunverici tərəfindən tənzimlənməsi yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisinin ailə üzvləri də daxil olmaqla müvafiq hüquq münasibətlərinin bütün iştirakçılarının hüquq və maraqlarının ədalətli və əqlabətən tarazlığı əsasında həyata keçirilməlidir. Bu konstitusion məqsədə çatmaq üçün belə tənzimlənmə həm də məhkəmələr tərəfindən konkret işin faktiki hallarının müəyyənəşdirilməsi və araşdırılması, bu halların əsasında yaranan və ya yarana biləcək müxtəlif halların nəzərə alınması və nəticə etibarilə konstitusiya hüquq və azadlıqların əsassız və həddən artıq məhdudlaşdırılmaması məqsədilə differensiasiyalaşdırılmış (fərqli) yanaşmanın tətbiq edilməsini mümkün etməlidir. Bundan əlavə, müvafiq hüquq münasibətlərinin iştirakçılarının maraqlarının ədalətli və əqlabətən tarazlaşdırılması qüvvədə olan hüquqi tənzimləmə sisteminin əsasında, bütün hüquq sahələrinin normaları nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir.

Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddəsinin məzmununa görə yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisi ilə onun ailə üzvləri arasında həmin yaşayış sahəsindən istifadə qaydalarını tənzimləyən razılaşma

bağlanmışdırsa, bu maddənin müddəaları tətbiq olunmur. Bu cür razılaşmanın hər hansı şərtin müəyyənləşdirilməməsi onun iştirakçılarına geniş sərbəstlik vermişdir. Məhz bu səbəbdən belə razılaşma qismində həm mülki (məsələn, əmlak kirayəsi müqaviləsi və ya əvəzsiz istifadə haqqında müqavilə), həm də ailə qanunvericiliyi (nikah müqaviləsi və ya alimentin ödənilməsinə dair razılıq) ilə nəzərdə tutulan bu və ya digər müqavilə, yaxud razılıq, habelə qüvvədə olan qanunvericiliyə zidd olmayan digər razılıq növü çıxış edə bilər.

Göstərilən münasibətlər razılaşma ilə tənzimlənmədikdə, ailə münasibətlərinə xitam verilməsi keçmiş ailə üzvü tərəfindən yaşayış sahəsindən istifadə hüququnun itirilməsi üçün əsasdır, bu da öz növbəsində Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş digər qaydaların tətbiqini mümkün edir.

Eyni zamanda, digər ailə üzvləri ilə yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisi arasında ailə münasibətlərinə xitam verilməsi mütləq qaydada keçmiş ailə üzvü üçün yaşayış sahəsindən istifadə hüququnun itirilməsi ilə nəticələnir. Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddəsi bir neçə halda bu hüququn saxlanması imkanını nəzərdə tutur.

Belə ki, yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisinin keçmiş ailə üzvünün yaşayış sahəsini əldə etməyə və ya yaşayış sahəsindən istifadə hüquqlarını həyata keçirməyə əsasları olmadıqda, yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisinin keçmiş ailə üzvünün maddi vəziyyəti və diqqətə layiq digər hallar özünü yaşayış sahəsi ilə təmin etməyə imkan vermədikdə, keçmiş ailə üzvünün göstərilən mülkiyyətçiyə məxsus olan yaşayış sahəsindən müəyyən müddətə istifadə hüququ məhkəmənin qərarı əsasında saxlanıla bilər.

Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddəsi mənzil ehtiyaclarının təmin olunması üçün heç bir başqa imkanı və vəsaiti olmayan keçmiş ailə üzvlərinin bu ehtiyaclarının ödənilməsi məqsədilə yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisinin hüquqlarının müəyyən müddətə məhdudlaşdırılmasına yol verir.

Beləliklə, yaşayış sahəsindən istifadə hüququnun mövcud olması üçün əsaslar olmadıqda belə bu hüquq, keçmiş ailə üzvünün mənzil maraqlarının qorunması məqsədilə məhkəmə qaydasında saxlanıla bilər. Bu mənada həmin hüququn Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddəsində nəzərdə tutulan əqləbatan və ədalətli əsas olduğu halda həyata keçirilməsi və bu hüququn yalnız müəyyən müddətə saxlanması mülkiyyətçinin hüququnun məhdudlaşdırılmasının mütənasibliyinə dəlalət edir.

Mülkiyyətçinin keçmiş ailə üzvünün yaşayış sahəsindən istifadə hüququnun saxlanması müddətinin (davamlılığının) müəyyənləşdirilməsi məsələsini məhkəmənin mülahizəsinə buraxaraq, Mənzil Məcəlləsi hər bir halda müvafiq yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisinin keçmiş ailə üzvlərinin həmin yaşayış sahəsindən istifadə hüququnun saxlanması üçün həqiqətən də əsasların olub-olmamasının yoxlanılmasının vacibliyini nəzərdə tutur, həmin şəxslərin istifadədə olan yaşayış sahəsindən çıxarılması isə yalnız işin hüquqi əhəmiyyət kəsb edən bütün hallarının məhkəmə tərəfindən yoxlanılmasından sonra mümkündür.

Beləliklə, bu Qərarla müəyyən edilmiş konstitusiya-hüquqi mənasına uyğun olaraq Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddəsinin müddəaları özü-özlüyündə yaşayış sahəsinə sahiblik, istifadə və sərəncam vermənin hüquqi tənzimlənməsinə dair konstitusiya prinsipləri ilə uzlaşmayan və konstitusiya hüquq olan mənzil hüququnun müdafiəsini təmin etməyən norma kimi qiymətləndirilə bilməz.

Yuxarıda göstərilənlərə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticələrə gəlir:

- yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisi ilə ailə münasibətlərinə xitam verildikdən sonra onun keçmiş ailə üzvünün həmin sahədən istifadə hüququ ilə bağlı məsələlərə baxılarkən 2009-cu il oktyabrın 1-dək yaranmış münasibətlərə Mülki Məcəllənin 228-ci maddəsinin, həmin tarixdən sonra yaranan münasibətlərə isə Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddəsinin müddəaları tətbiq edilməlidir;
- bu Qərarın nəticəvi hissəsinin birinci bəndi qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə aktlarına şamil olunmur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsini, "Konstitusiya Məhkəməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu

maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Yaşayış sahəsinin mülkiyyətçisi ilə ailə münasibətlərinə xitam verildikdən sonra onun keçmiş ailə üzvünün həmin sahədən istifadə hüququ ilə bağlı məsələlərə baxılarkən 2009-cu il oktyabrın 1-dək yaranmış münasibətlərə Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 228-ci maddəsinin, həmin tarixdən sonra yaranan münasibətlərə isə Azərbaycan Respublikası Mənzil Məcəlləsinin 30.4-cü maddəsinin müddəaları tətbiq edilməlidir.
2. Bu Qərarın nəticəvi hissəsinin birinci bəndi qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə aktlarına şamil olunmur.
3. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.
4. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində və “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.
5. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

İNSAN HÜQUQLARI ÜZRƏ AVROPA MƏHKƏMƏSİ
BİRİNCİ BÖLMƏ
QURBANOVA AZƏRBAYCANA QARŞI
(18005/08 nömrəli şikayət)

Q Ə R A R

STRASBURQ
18 dekabr 2012-ci il

Qurbanova Azərbaycan qarsı iş üzrə,

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (Birinci Bölmə) aşağıdakı tərkibdə:

Sədrlik edən – Nina Vayiç,

Hakimlər -

Xanlar Hacıyev,

Erik Möse,

və Bölmə katibi – Andre Vampak,

27 noyabr 2012-ci ildə şikayətə qapalı məhkəmə iclasında baxaraq, həmin tarixdə qərar qəbul etmişdir:

PROSEDUR MƏSƏLƏLƏRİ

1. Bu iş Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı xanım Mahirə Qurbanovanın (“ərizəçi”) İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında Konvensiyanın 34-cü maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasına qarşı 5 aprel 2008-ci ildə təqdim etdiyi şikayət (18005/08 nömrəli) ilə başlanmışdır.
2. Azərbaycan Hökuməti (“Hökumət”) səlahiyyətli nümayəndəsi cənab Ç.Əsgərov tərəfindən təmsil olunub.
3. 12 iyul 2010-cu ildə şikayət barədə Hökumətə məlumat verilmişdir.

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

4. Ərizəçi 1946-cı ildə anadan olmuşdur və Bakıda yaşayır.
5. 17 fevral 1998-ci ildə ərizəçinin ərinə Yasamal rayon İcra Hakimiyyətinin qərarı əsasında Bakı şəhərində yerləşən mənzilə yaşayış orderi verilmişdir. 13 mart 1998-ci ildə ərizəçinin əri vəfat etmişdir.
6. Tarixi dəqiq məlum olmayan gündə ərizəçiyə məlum olmuşdur ki, onun mənzili məcburi köçkün düşmüş H. və onun ailəsi tərəfindən zəbt edilmişdir. Ərizəçi bildirir ki, onun tələblərinə baxmayaraq həmin ailə mənzili boşaltmaqdan imtina etmişdir.
7. 2007-ci ildə ərizəçi Sabunçu rayon məhkəməsinə iddia ilə müraciət edərək mənzilə olan sənədlərin onun adına dəyişdirilməsinin müvafiq orqana həvalə edilməsi, habelə H. və onun ailəsinin mənzildən çıxarılması barədə qətnamənin qəbul edilməsini xahiş etmişdir. 5 oktyabr 2007-ci ildə Sabunçu rayon məhkəməsi ərizəçinin iddiasını qismən təmin etmişdir. Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, cavabdeh şəxslər mənzili qanunsuz zəbt edərək ondan istifadə etmək

hüququna malik deyillər və onların mənzildən çıxarılması barədə qətnamə qəbul etmişdir. Mənzilin sənədlərində dəyişikliklər edilməsinə gəlincə isə, məhkəmə binanın tikintisi başa çatmadığı üçün ərizəçiyə müvafiq sənədlərin verilməsinin mümkünsüzlüyü nəticəsinə gəlmişdir. Həmin qətnamədən apellyasiya şikayəti verilməmiş və mübahisənin baş verdiyi zaman qüvvədə olmuş ölkə qanunvericiliyinə uyğun olaraq qərar qəbul edildiyi tarixdən sonra bir ay müddətində qüvvəyə minmişdir. Lakin məcburi köçkün ailəsi qətnaməni icra etməkdən imtina etmişdir.

8. Ərizəçi 2008-ci ildə Yasamal rayon məhkəməsi qarşısında iddia qaldıraraq 5 oktyabr 2007-ci il tarixli qətnamənin icra edilməməsinə görə təzminatın təyin edilməsini xahiş etmişdir. 16 sentyabr 2008-ci ildə Yasamal rayon məhkəməsi və 24 noyabr 2008-ci ildə Bakı Apellyasiya Məhkəməsi ərizəçinin iddiasını rədd etmişdir. 20 may 2009-cu ildə Ali Məhkəmə aşağı instansiya məhkəmələrinin qətnamələrini qüvvədə saxlamışdır.

9. Ərizəçidən alınmış ən son məlumata əsasən, onun xeyrinə çıxarılmış 5 oktyabr 2007-ci il tarixli qətnamə indiyədək icra edilməmişdir.

II. MÜVAFIQ DAXİLİ QANUNVERİCİLİK

10. Daxili qanunvericilikdən müvafiq çıxarışlar Məhkəmənin "*Gülməmmədova Azərbaycana qarşı*" işi üzrə qəbul etdiyi qərarında (38798/07 nömrəli şikayət, 18-24-cü bəndlər, 22 aprel 2010-cu il) verilmişdir.

HÜQUQİ MƏSƏLƏLƏR

I. KONVENSIYANIN 6-CI MADDƏSİNİN 1-Cİ BƏNDİNİN POZULMASI İDDİASI

11. Ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə əsaslanaraq xeyrinə çıxarılmış qətnamənin icra olunmamasından şikayət etmişdir. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin müvafiq hissəsində qeyd edilir:

"Hər bir kəsin...mülki hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsi ilə bağlı iş...məhkəmə tərəfindən...ədalətlə baxılması hüququ vardır..."

A. İşə baxılmasının mümkünlüyü

12. Məhkəmə hesab edir ki, şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinin (a) yarımbəndində nəzərdə tutulmuş mənada açıq-aşkar əsassız deyil və hər hansı digər əsasa görə də ona baxılması mümkünsüz hesab edilə bilməz. Ona görə də, şikayətə baxılması mümkün hesab edilir.

B. İşin mahiyyəti

13. Məhkəmə qeyd edir ki, bu işin faktiki dəlilləri, şikayətlər və qaldırılmış hüquqi məsələlər Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin pozulduğunun müəyyən edildiyi yuxarıda qeyd edilmiş "*Gülməmmədova*" işindəki ilə eynidir.

14. Məhkəmə işdə olan bütün materialları araşdıraraq müəyyən edib ki, Hökumət hazırkı şikayətlə bağlı onu fərqli nəticəyə gəlməyə inandırmaq üçün hər hansı fakt və ya dəlil irəli sürməmişdir.

15. Xüsusilə, Məhkəmə Azərbaycanda çoxlu sayda məcburi köçkünün olmasını ərizəçinin xeyrinə olan qətnamənin icrası ilə bağlı müəyyən çətinliklər yaratdığını qəbul etməyə hazırdır. Bununla belə, bu qətnamə qəti və qanuni qüvvəyə malik olmuş, lakin dövlət orqanları ümumilikdə təxminən on üç ildən artıq bir müddət ərzində (bunun təxminən on ili Konvensiyanın qüvvəyə minməsindən sonrakı dövrə təsadüf edir) onun icra edilməsi üçün heç bir adekvat tədbir görməmişlər.

Qeyd olunan qətnamənin icra olunması üçün zəruri olan tədbirlərin görülməsində dövlət orqanlarının lazımı tələskənlik və səy göstərməsini təsdiq edən sübutlar təqdim edilməmişdir. Belə olan halda, Məhkəmə hesab edir ki, Hökumət qətnamənin uzun müddət icra edilməməsinə haqq qazandıran hər hansı dəlil irəli sürməmişdir.

16. Beləliklə də, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulmuşdur.

II. KONVENSIYANIN DİGƏR MÜDDƏALARININ POZULMASI İDDİASI

17. Ərizəçi Konvensiyanın 14-cü maddəsi əsasında şikayət edərək ayrı-seçkiliyə məruz qaldığını iddia etmişdir. Eyni zamanda, ərizəçi təzminatın təyin edilməsi ilə əlaqədar aparılmış icraatlar barədə Konvensiyanın 6-cı və 13-cü maddələri əsasında şikayət etmişdir. Məhkəmə işdə olan bütün materialları araşdıraraq və bu şikayətlərin onun səlahiyyətlərinə aid olduğunu nəzərə alaraq, həmin müddəalarda təsbit edilmiş hüquq və azadlıqların pozulmadığını müəyyən etmişdir. Bununla ərizənin həmin hissəsi Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinin (a) yarım bəndində və 4-cü bəndində nəzərdə tutulmuş mənada açıq-aşkar əsassız olduğuna görə rədd edilməlidir.

III. KONVENSIYANIN 41-Cİ MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

18. Konvensiyanın 41-ci maddəsində bildirilir:

“Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və ona əlavə Protokolların pozulduğunu müəyyən edərsə və əgər Yüksək Razılığa Gələn Tərəfin daxili hüququ kompensasiyanın yalnız qismən ödənilməsini mümkün hesab edərsə, Məhkəmə, zəruri olduğu təqdirdə, zərərçəkmiş tərəfə ədalətli təzminatın ödənilməsi barədə qərar çıxarır.”

A. Zıyan

1. Maddi ziyan

19. Ərizəçi vurulmuş maddi ziyana görə 107 149,2 avro məbləğində vəsaitin ödənilməsini tələb etmişdir. Bu məbləğə mənzilin bazar qiyməti və mənzilin satışından əldə oluna biləcək vəsaitin banka depozit qismində qoyulmasından əldə oluna biləcək gəlir daxildir. Tələbini əsaslandırmaq üçün ərizəçi eyni vəziyyətdə olan mənzillərin qiymətləri barədə qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən aparılmış qiymətləndirməni və Mərkəzi Bank tərəfindən dərc olunan “Statistik Bülleten”də göstərilən rəsmi faiz dərəcələrini təqdim etmişdir.

20. Hökumət bildirmişdir ki, iddia olunan pozuntu ilə bu hissədə tələb olunan ədalətli təzminat arasında səbəbiyyət əlaqəsi mövcud deyil.

21. Məhkəmə tələbin həmin hissəsini rədd edərək pozuntu ilə tələb arasında səbəbiyyət əlaqəsini aşkar etməmişdir.

2. Mənəvi ziyan

22. Ərizəçi vurulmuş mənəvi ziyana görə 6 000 avro məbləğində vəsaitin ödənilməsini tələb etmişdir.

23. Hökumət tələb edilən məbləğin həddindən artıq böyük olduğunu qeyd etmiş və mənəvi ziyana görə ərizəçiyə maksimum 2 000 avro məbləğində vəsaitin ödənilməsinə hazır olduğunu bildirmişdir.

24. Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi xeyrinə çıxarılmış məhkəmə qətnaməsinin uzun müddət ərzində icra olunmaması nəticəsində müəyyən mənəvi ziyana məruz qalmışdır. Lakin tələb olunan məbləğ həddindən artıq çoxdur. Məhkəmə Konvensiyanın 41-ci maddəsində tələb olunduğu kimi ədalətli qiymətləndirmə apararaq ərizəçiyə vurulmuş mənəvi ziyana görə 3 600 avro məbləğində vəsaitin ödənilməsini və bura bu məbləğdən tutulacaq vergilərin əlavə olunmasını qət edir.

25. Bundan əlavə, Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin xeyrinə qəbul edilmiş qətnamə hazırda da

qüvvədə qaldığı üçün Dövlətin onu icra etmək vəzifəsi mübahisə oluna bilməz. Ona görə də, ərizəçinin müvafiq qətnamənin icra olunmasını tələb etmək hüququ vardır. Məhkəmə bir daha təkrar edir ki, 6-cı maddə ilə qorunan pozulmuş hüquqların bərpasının ən münasib forması ərizəçilərin mümkün olduğu qədər 6-cı maddənin tələblərinin pozulmayacağı təqdirdə ola biləcəkləri vəziyyətə qaytarılmalarının təmin edilməsidir (baxın, “*Piersack Belçikaya qarşı*” (50-ci maddə), 26 oktyabr 1984-cü il, 12-ci bənd, A Cildi, 85-ci nömrə). Təsbit edilmiş pozuntunu nəzərə alaraq Məhkəmə hesab edir ki, bu prinsip hazırkı işə də tətbiq edilir. Ona görə də Məhkəmə hesab edir ki, Hökumət müvafiq vasitələrdən istifadə etməklə ərizəçinin xeyrinə olan qətnamənin icrasını təmin etməlidir.

B. Ödəmənin gecikdirilməsi zamanı faiz dərəcəsi

26. Məhkəmə ödənilməsi gecikdirilən məbləğə görə faiz dərəcəsinin Avropa Mərkəzi Bankının illik son faiz dərəcəsinə uyğun olaraq hesablanmasını və bura üç faiz əlavə edilməsini məqbul hesab edir.

YUXARIDAKILARI NƏZƏRƏ ALARAQ, MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ

1. Məhkəmə qətnaməsinin icra olunmaması ilə bağlı hissədə şikayətə baxılmasını mümkün, digər hissələrdə mümkünsüz *hesab edir*;
2. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin pozulduğunu *qət edir*;
3. *Qərara alır ki*, Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq cavabdeh Dövlət müvafiq vasitələrdən istifadə etməklə üç ay ərzində ərizəçilərin xeyirlərinə olan yerli məhkəmələrin qətnamələrinin icra olunmasını təmin etməlidir;

4. *Qərara alır ki*,

(a) Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq cavabdeh Dövlət üç ay ərzində ərizəçiyə tutulacaq vergi də daxil olmaqla vurulmuş mənəvi ziyana görə 3 600 (üçmin altı yüz) avro məbləğində vəsait ödəməlidir. Həmin məbləğ ödəmənin həyata keçirilməsi zamanı mövcud olan məzənnəyə uyğun olaraq Azərbaycan manatı ilə ödənilməlidir;

(b) yuxarıda qeyd edilən üç ayın keçməsindən sonra ödəmənin həyata keçirilməsinə qədər gecikdirilən müddət üçün yuxarıda göstərilən məbləğdən Avropa Mərkəzi Bankının illik son faiz dərəcəsinə uyğun olaraq faizlər ödənilməli və buna üç faiz də əlavə edilməlidir;

5. Ərizəçinin ədalətli kompensasiya tələbinin digər hissələrdə rədd edilməsini *qət edir*. Qərar Məhkəmənin Prosedur Qaydalarının 77-ci Qaydasının 2 və 3-cü bəndlərinə uyğun olaraq 2012-ci il 18 dekabr tarixində ingilis dilində və yazılı şəkildə tərtib edilmişdir.

Andre Vampak
Katibin müavini

Nina Vayiç
Sədr

Yerli mətbuat səhifələrindən

VƏRƏSƏLİK MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ MƏCBURİ PAYIN ƏHƏMİYYƏTİ

İnsanlar gündəlik həyatlarında və ya ömürlərinin hansısa dönəmində vərəsəlik hüququ ilə rastlaşırlar. İnsanların bu sahədə anlayışlarının kasad olması və bu sahədə maarifləndirmə işinin o qədər də effektiv aparılmaması vətəndaşlara ciddi problemlər yaradır. Praktikada vərəsəlik münasibətləri ilə bağlı olan ölümlə və ya sağlamlığa ağır zərər vurma ilə nəticələnən işlərin sayı heç də az deyildir. Ən ağırlı məqam odur ki, bu cinayətin iştirakçıları yaxın qohumlar, ailə üzvləri olur.

Azərbaycan Hüquq İslahatları Mərkəzi (AHİM) İctimai Birliyinin rəhbəri, Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin üzvü Anar Bağirov hesab edir ki, vərəsəlik münasibətləri ilə bağlı vətəndaşlar arasında olan konfliktlərin, anlaşılmazlıqların yaranmasının əsas səbəblərindən biri də vətəndaşların vərəsəlik hüququnda olan məcburi pay anlayışı barədə məlumatlı olmamalarıdır.

O qeyd edib ki, vərəsəlik ya vəsiyyətnamə üzrə, ya da qanun üzrə (şəxs vəsiyyətnamə qoymadıqda, ya o etibarsız hesab edildikdə, ya da vəsiyyətnamədə təyin edilən vərəsə vərəsəliyi qəbul etmədikdə) keçir.

“Çox zaman vətəndaşlar elə bilirlər ki, vəsiyyətnamədə mirasın kimə və ya kimlərə veriləcəyi göstərilibsə, mirasın tamamı yalnız göstərilən şəxslərə çatmalıdır. Mübahisələr də əsas buradan doğur. Bu fikir əslində kökündən yanlışdır. Çünki vəsiyyətnamə tərtib edilsə də, vəsiyyətnamədə vərəsə kimi kimlərin göstərilməsindən asılı olmayaraq, miras qoyanın yaxınları, yəni onun qanuni vərəsələri mütləq mirasdan məcburi pay almaq hüququna malikdirlər. Buradan belə qənaətə gəlmək olar ki, məcburi pay bəzən miras qoyanın iradəsinin tam əksinə də alınə bilər. Belə ki, miras qoyan vəsiyyətnamədə mirasdan məcburi pay almaq hüququ olan şəxsi, ümumiyyətlə, vərəsəlik hüququndan məhrum edərsə, onun bu vəsiyyət sərəncamı həmin şəxsi heç də mirasdan məcburi pay almaq hüququndan məhrum etmir. Mülki qanunvericikdə göstərilir ki, vərəsə məcburi pay almaq hüququndan vəsiyyətnamə ilə deyil, yalnız məhkəmə tərəfindən məhrum edilə bilər”, Bağirov deyib.

Mirasdan məcburi pay almaq hüququna malik olan şəxslərin siyahısına gəldikdə isə, vəkil qeyd edib ki, bu şəxslərin dairəsi, Azərbaycan Respublikasının Sovet dövründə qüvvədə olan Mülki Məcəlləsindən fərqli olaraq hazırda qüvvədə olan Mülki Məcəllədə əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilmişdir. Belə ki, köhnə qanunvericilikdə, məcburi pay almaq hüququna malik olan şəxslərin sırasına, yalnız miras qoyanın yetkinlik yaşına çatmamış və ya əmək qabiliyyəti olmayan uşaqları (o cümlədən, övladlığa götürülənlər), əmək qabiliyyətinə malik olmayan əri (arvadı), valideynləri (övladlığa götürənlər) və ölənin himayəsində olanlar malik idilər.

“Hazırda qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən isə miras qoyanın bütün uşaqları, valideynləri və arvadı (əri) məcburi pay almaq hüququna malikdirlər. Lakin, qeyd etmək lazımdır ki, bu barədə Mülki Məcəllənin müvafiq maddəsində çatışmazlıq vardır. Belə ki, elə Mülki Məcəllədə göstərilmişdir ki, övladlığa götürülən övladlığa götürənin uşaqlarına, övladlığa götürən övladlığa götürülənin valideynlərinə bərabər tutulur. Buna görə də praktikada övladlığa götürülənlərin və övladlığa götürənlərin mirasdan məcburi pay almaq hüquqları təmin edilməlidir”, o vurğulayıb.

Bağirovun sözlərinə görə, mirasda məcburi pay, qanun üzrə vərəsəlik zamanı məcburi pay alana

çatası payın yarısını təşkil edir. Bu o deməkdir ki, əgər miras qoyanın heç bir vəsiyyətnaməsi olmadığı halda, miras kimlərə hansı miqdarda çatacaqdısa, vəsiyyətnamə olduğu zaman həmin miqdarın yarısı onlara çatmalıdır.

O bildirib ki, qanunvericiliyə əsasən, fiziki şəxs ölməsi halı üçün öz əmlakını və ya onun bir hissəsini vəsiyyət edə bilər. Belə halda mirasdan məcburi pay almaq hüququna malik olan vərəsə məcburi payını almaqla yanaşı, miras əmlakın vəsiyyət edilməmiş hissəsindən qanun üzrə vərəsə kimi pay almaq hüququna da malikdir.

"Daha bir məqam məcburi pay almaq hüququ olan vərəsənin onu qəbul etməsindən imtinası ilə bağlıdır. Belə ki, bu imtina heç də digər vərəsələrin məcburi payının artmasına səbəb olmur. İmtina edən payı vəsiyyət üzrə vərəsələrə keçir", vəkili deyib.

Bağirov bildirib ki, son zamanlar ekspertlər Azərbaycanda məcburi payla bağlı qanunda dəyişikliklər edilməsinə və ya onun ümumiyyətlə ləğv edilməsinə təklif edirlər. Bunu da onunla əsaslandırırlar ki, mirasda məcburi pay hüququnun tanınması ilə vəsiyyət etmə hüququ və vəsiyyət edən mülkiyyət hüquqları əsassız olaraq məhdudlaşdırılıb.

"Belə ki, mülki qanunvericiliyə əsasən mülkiyyət hüququ dedikdə, subyektin ona mənsub əmlaka (əşyaya) öz istədiyi kimi sahib olmaq, ondan istifadə etmək və ona dair sərəncam vermək üzrə dövlət tərəfindən tanınan və qorunan hüquqları nəzərdə tutulur. 2000-ci ilədək qüvvədə olan Mülki Məcəllədə yalnız həddi-buluğa çatmayan, əmək qabiliyyəti olmayan və himayədə olan vərəsələrin məcburi pay hüququ tanınırdı", o deyib.

Vəkil qeyd edib ki, bu fikirdə olan ekspertlər köhnə qanunvericiliyin mövqeyini ədalətli hesab edir və bildirirlər ki, hər bir qanuni vərəsə üçün istənilən halda, vərəsəlik zamanı onlara çatası payın yarısı qədər olsa da, vərəsəlik hüququnun tanınması ədalətli yanaşma deyil.

<http://az.trend.az/news/society/2191502.html>

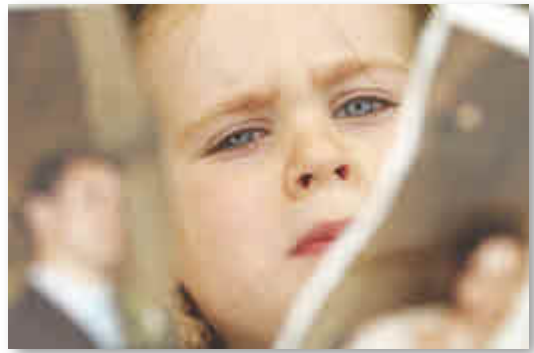
NİKAH LƏĞV EDİLƏRKƏN UŞAQLARIN HÜQUQ VƏ MƏNAFELƏRİ NECƏ QORUNMALIDIR?

Son dövrlərdə Azərbaycanda boşanmaların sayı xeyli artmışdır. Əgər son əvvəlki iki ilin statistikasına nəzər salsaq bunu açıq-aydın görə bilərik. Belə ki, 2011-ci ildə respublikamızda 88145 nikah bağlanması, 10747 nikahın isə ləğv edilməsi qeydə alınmışdır. 2012-ci il ərzində isə 78480 nikahın bağlanmış, 11182 nikah isə ləğv edilmişdir. Nikahların ləğv edilməsi 25-34 yaş həddində olan şəxslər arasında olması daha çox müşahidə edilir.

Bakı Hüquq Mərkəzi (BHM) hüquq şirkətinin hüquq məsləhətçisi Pərviz Zamanlı bildirir ki, nikahların ləğv edilməsindən, hər bir halda, daha çox bu nikahdan doğulmuş azyaşlı uşaqlar əziyyət çəkir. Validəyinlər arasında baş verən problemlər və erkən boşanmalar uşaqların psixoloji və əqli inkişafına təsirsiz ötürür. Hesab edirik ki, ər-arvad arasında nikah ləğv edilərkən uşaqların hüquq və mənafeleəri daha üstün olaraq qorunmalı, uşağın hansı valideyinin yanında qalması məsələsinə baxılarkən ilk öncə uşağın mənafeleəri, onun hansı valideyinlə qalmasının gələcək inkişafına, tərbiyəsinə və s. hallara necə təsir göstərəcəyi mütləq nəzərə alınmalıdır.

"Elə bu hallardan da irəli gəlir ki, boşanmalar zamanı uşaqların kimin yanında qalması ilə bağlı mübahisələr məhkəmə təcrübəsində ən çox rast gəlinən məsələlərdəndir", deyər hüquqşünas qeyd edib.

Hüquqşünasın dediyinə görə, qanunvericilik müəyyən edir ki, valideynlər ayrı yaşadıqda uşaqların yaşayış yeri onların razılığı ilə həll edilir. Nikah məhkəmə qaydasında pozularkən, ər-arvad

məhkəməyə yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlarının kiminlə qaldığını müəyyən edən saziş təqdim edə bilirlər. Uşaların kimin yanında qalması barədə ər-arvad arasında belə saziş olmadıqda məhkəmə boşanmadan sonra yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların valideynlərindən hansının yanında qaldığını müəyyən etməlidir. Bu halda, əgər valideynlər arasında razılıq yoxdursa, məhkəmə mübahisəni uşaqların hüquq və mənafelərini, onların rəyini və sair halları (uşaqların qardaş və bacılarına, valideynlərdən hər birinə olan bağlılığı, valideynlərin əxlaqi və digər şəxsi keyfiyyətləri, uşağın yaşı, onun inkişafı və tərbiyəsi üçün şərait yaradılması) nəzərə almaqla həll edir. "10 yaşına çatmamış uşağın valideynlərdən hansının yanında qalması arzusunu bilmək zəruri olarsa, uşağın fikri məhkəmə iclas zalından kənar qaydada müəllimin, yaxud sinif rəhbərinin, uşaq bağçası tərbiyəçisinin və qeyrilərinin iştirakı ilə öyrənilə bilər" deyərək hüquqşünas Zamanlı vurğulayıb. Hüquq məsləhətçisi bildirir ki, məhkəmələr bu tipli mübahisələri həll edərkən hər şeydən əvvəl uşaqların mənafeyini əsas götürməli, valideynlərdən hansının öz şəxsi keyfiyyətlərinə əsasən uşaqların tərbiyəsi ilə daha yaxşı məşğul ola bilməsini, onların uşaqlara münasibətini, eləcə də uşağın yaşını, valideynlərdən hansının yanında qalması arzusunu və valideynə şəxsi bağlılığını nəzərə almalıdırlar. Valideynlərin maddi, mənzil-məişət şəraiti bu işlərdə həlledici faktor ola bilməz və mübahisə həll edilərkən bütün göstərilən, eləcə də digər hallarla birlikdə nəzərə alınmalıdır. "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiya müəyyən edir ki, iştirakçı dövlətlər valideynlərinin birindən və ya hər ikisindən ayrı düşmüş uşağın hər iki valideynlə müntəzəm şəxsi münasibətlər və birbaşa əlaqələr saxlamaq hüququna hörmət bəsləyirlər, amma bu münasibətlərin və əlaqələrin uşağın ən yaxşı mənafeyinə zidd olduğu hallar istisna təşkil edir. Hüquqşünasın sözlərinə görə, ər-arvad arasında nikah ləğv edilərkən və valideynlər ayrı yaşamağa qərar verərkən həm məhkəmələr, həm də valideynlər özlərinin hüquq və mənafelərindən əvvəl uşaqların mənafelərini, onların gələcək inkişafını düşünməlidirlər. "Çünki hər bir uşağın hərtərəfli inkişaf etmək, milli və ümumbəşəri dəyərlərə uyğun, humanizm və əxlaqi prinsiplər əsasında tərbiyə almaq hüququ vardır. Hər bir uşağın zəruri maddi və məişət şəraitində böyüyüb tərbiyə olunması, mütərəqqi tələblər əsasında təhsil alması, inkişaf etməsi, layiqli vətəndaş kimi formalaşması əsas amillərdən biridir", deyərək Pərviz Zamanlı bildirib.

<http://anspress.com/index.php?a=2&lng=az&nid=227772>

AZƏRBAYCANDA VƏKİLLƏRİN HÜQUQLARI GENİSLƏNDİRİLİB

Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 5-ci bəndini rəhbər tutaraq, "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununu "Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikasının 2012-ci il 16 oktyabr tarixli 445-IVQD nömrəli Qanununa uyğunlaşdırmaq məqsədi ilə qərara alır: "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2000, № 1, maddə 19; 2001, № 12, maddə 736; 2004, № 2, maddə 57, № 3, maddə 133, № 8, maddə 599, № 10, maddə 787; 2005, № 8, maddə 686; 2006, № 12, maddə 1005; 2007, № 4, maddə 322; 2009, № 7, maddə 517, № 11, maddə 878; 2010, № 5, maddə 375; 2011, № 2, maddə 71, № 6, maddə 478) 15-ci maddəsinin II hissəsinin dördüncü abzasında "çıxarmaq" sözündən sonra ", "Daşınmaz əmlakın dövlət reyestri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq, daşınmaz əmlakın dövlət reyestrinin məlumatlarının alınması ilə bağlı əsaslandırılmış yazılı sorğular vermək" sözləri əlavə edilsin.

Belə ki, bu o anlama gəlir ki, artıq vəkillərin daşınmaz əmlakın dövlət reyestrinin məlumatlarının alınması ilə bağlı əsaslandırılmış yazılı sorğular vermək hüququ qanunvericilikdə təsbit olundu. Qeyd edək ki, bundan öncə qanunvericilikdə bu barədə heç bir göstəriş yox idi.

<http://lawreform.az/index.php?module=news&name=view&id=1206&lang=az>

Beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

SONDA QAZANAN KİMLƏRDİR?

1994-cü il 17 avqust tarixində bir çox amerikalılara elə gəlirdi ki, onlar başqa ölkədə yuxudan oyanıblar. Həmin gün Nyu-Mexiko ştatında hakim Robert Skot "McDonalds" şirkəti tərəfindən 2,86 milyon dolların Stelli Libekin xeyrinə tutulması haqqında qərar çıxardı. Belə ki, bu şirkətin restoranlarından birində Robert Skota yandırılmış qəhvə verilmişdi. O zaman çoxları danışdı ki, Amerika yeni məhkəmə

terroru dövrünə daxil olur və tezliklə qəzəbli istehlakçılar və onların bacarıqlı vəkillərinin dağıdıcı məhkəmə axının ucbatından hər hansı bir bizneslə məşğul olmaq tamamilə qeyri-mümkün olacaq. Dünyada çoxları məhkəmənin bu qərarını təbəssümlə qarşıladı, baxmayaraq ki, bu yanmış qəhvə ilə bağlı məsələ ilk baxışdan göründüyü kimi sadə deyildi. Lakin bir şey aydın idi ki, bundan sonra istehlakçıların hüquqlarını pozmaq getdikcə böyük təhlükə hesabına və çox bahalıya başa gələcək. Qəhvə işi ilə bağlı məhkəmə qərarının mümkün olması üçün Amerika məhkəmə sistemi uzun və asan olmayan bir yol keçmişdir. 19-cu əsrdə ABŞ-da İngilis hüquq sistemindən irsən keçmiş normaların tətbiqi davam edirdi. Ancaq, İngiltərədə istehlakçıların mallar və xidmətləri ilə bağlı hüquqlarını qorumaq xeyli çətin idi. Britaniya qanunları hər satın alınmış əşyanı satıcı və alıcı arasında olan saziş kimi nəzərdən keçirirdi və əgər qüsurlu mal bir neçə əldən keçərək hər hansı bir zərərə səbəb olurdusa, o zaman adətən təqsirkarı tapmaq mümkün olmurdu. Əgər malların və ya xidmətlərin istehsalçısı ilə zərərçəkmiş arasında formal bir müqavilə olmurdusa, eyni hal təkrarlanırdı. Misal üçün, 1842-ci ildə Vinterbottom soyadlı ingilis faytonçu poçt arabasından yıxılmışdı. Poçta məxsus olan arabanın sazlığına cavabdeh cənab Rayt adlı birisi idi, hansı ki, öz işinə o qədər də məsuliyyətlə yanaşmırdı. Məhz onun işinə olan laqeydliyi üzündən poçt arabası hərəkətdə olan zaman təkərlər arabadan çıxmış, faytonçu Vinterbottom ölümdən dönmüşdü. Yaralanmış arabaçı Raytı məhkəməyə vermiş, lakin prosesi uduzmuşdu. Çünki onların arasında bağlanmış heç bir müqavilə yox idi.

1952-ci ildə ABŞ-da baş vermiş böyük olmayan məhkəmə inqilabına qədər Amerika məhkəmələri İngilis adətlərini izləyirdilər. O zamanlar Nyu-Yorkda cənab və xanım Tomas adlı cütlük yaşayırdılar. Bir gün xanım Tomas xəstələnir və həkim ona zəncirotu cövhəri almağı tövsiyə edir. Cənab Tomas dərmanı doktor Furdadan alır, hansı ki, o da bu dərmanı əczaçı Aspionalladan əldə edib. Əczaçı Aspionalla həmin dərmanı istehsalçı cənab Vinçesterden alıb. Dərmanı qəbul edən xanım Tomas az qalsın öləcəkdi. Səbəb isə üstündə zəncirotu yazılmış şüşə qabın içərisindəki əslində zəncirotu yox, belladonna otu imiş. Tomaslar ailəsi Vinçesteri məhkəməyə verdilər, çünki dərman məhz Vinçesterin fabrikində hazırlanarkən kimsə etiketləri səhv salmışdır. Vinçester isə sübut etdi ki, onunla Tomaslar arasında heç bir algi-satqı müqaviləsi mövcud olmamışdır və belə ki, Tomasların ittihamı əsassızdır. Məhkəmə əsrlərin ənənəsindən əl çəkərək, Vinçesteri günahkar hesab etdi. Əsas da bu göstərildi ki, məhz Vinçesterin tabeliyində olan hər hansı işçinin və ya işçilərin səhvi istehlakçının həyatı bahasına başa gələ bilər. Beləliklə, birinci dəfə belə bir nəticəyə gəldi ki, istehsalçı istehsal etdiyi malın təhlükəsizliyinə və keyfiyyətinə görə cavabdehlik daşmalıdır.

Zaman keçdikcə istehsalat zəncirləri daha da mürəkkəbləşir və maldakı təhlükəli qüsurulara görə kimin cavabdehlik daşdığını ayırd etmək istehlakçılar üçün daha da çətinləşirdi. 1916-cı ildə Nyu-York sakini Donald Makferson öz şəxsi "Buick" avtomobilini sürməkdən həzz alırdı, o vaxta

qədər ki, maşının təkərlərindən biri çarxdan çıxıb parça-parça oldu. Təkərlər taxtadan düzəldilmişdi, hansı ki, o illər üçün bu tamamilə normal idi. Makferson maşının kabinasından uçmuş və ağır yaralanmışdı. Zərəçəkmiş "Buick Motors" şirkətini məhkəməyə vermiş və məlum olmuşdur ki, təkərləri başqa şirkət istehsal etmiş və "Buick Motors" onları yalnız avtomobilə quraşdırmışdır. Ayrıca olaraq Makferson avtomobili birbaşa olaraq "Buick Motors"-dan deyil, avtodilerdən almışdı, hansı ki, onlar da təkərdəki qüsurları nəzərdən qaçırılmışlar. Bunlara baxmayaraq məhkəmə "Buick Motors" şirkətinin zərəçəkmişə təzminat verməsi haqqında qərar qəbul elədi. Ona görə ki, istehsalçı istehsal etdiyi məhsulun bütün hissələrinə cavabdeh olmalıdır. Bu zaman başqa bir əhəmiyyətli qərar da qəbul olundu. Belə ki, əgər "belladonna out" hadisəsində söhbət insan həyatına son qoya biləcək zəhərdən gedirdisə, burada söhbət insan sağlamlığı üçün heç bir məna kəsb etməyən, yəni zərərsiz olan – təkərdən gedirdi. Axı təkər insan sağlamlığına zərər vurmaq üçün yaradılmayıb. Məhkəmə belə qənaətə gəldi ki, istehsalçı hadisələrin gedişatına elə nəzarət etməli və əvvəldən çalışmalıdır ki, onun istehsal etdiyi məhsul heç kimə zədə və ya zərər yetirməsin. Məhz bu hadisə bomba kimi sonradan bir çox sahibkarların başının bəlası, vəkillərin isə zənginləşməsinə səbəb oldu. Buna baxmayaraq, istehlakçı iddialarının təntəsinə hələ çox var idi.

Lakin, amerikan hüquq düşüncəsinin bu irəliləyişi ingilislərə heç də az kömək etmədi. 1928-ci il 26 avqust tarixində Qlazqo sakini 30 yaşlı Mey Donaxyu öz rəfiqəsi ilə Şotlandiyanın qərbində yerləşən Peysli şəhərciyinə istirahətə getmişdilər. Rəfiqələr Frensis Minqellaya məxsus kafeyə daxil olub tərkibi pivə və dondurmadan ibarət olan kokteyl sifariş etdilər. Minqella qızlara dondurma və tünd, şəffaf olmayan şüşə qabda pivə gətirib, pivə ilə dolu şüşə qabı stolun üstünə qoydu. Tezliklə qızlar pivəni dondurmanın üzərinə əlavə etməyi qərara aldılar və bu zaman şüşə qabdan dəhşətli olaraq ölü ilbiz yerə düşdü. Bu ölü məxluq görünməz Mey Donaxyunun vəziyyəti çox pisləşdi. Həkimə müraciət edən Donaxyuya gastroenterit (mədə və nazik bağırsaqların selikli qişasının iltihabı) diaqnozu qoyuldu. Yəqin ki, bu qadının həmin kafeyə qədər səhhətində artıq problemlər var idi. Axı onun rəfiqəsi də həmin pivədən içmiş, lakin ona heç nə olmamışdı. Amma, Donaxyu məhz ilbizin onun sağlamlığına zərər vurduğunu qərara alıb Minqellanı və pivəni istehsal edən – Devid Stivensonu məhkəməyə verdi. O, təzminat olaraq 500 funt sterlinq və əlavə olaraq məhkəmə xərclərinə görə də 50 funt sterlinq məbləğində pul istəyirdi. Həmin məbləği hazırkı məzənnəyə çevirəndə təxminən 27 min funt sterlinq qədər eləyir ki, bu da Donaxyu kimi kasıb qadın üçün çox böyük məbləğ idi.

Donaxyunun vəkili iddia edirdi ki, bütün günahlar Stivensondadır. Çünki, o, şüşə qabı ilbizlərin rahat yetişəcəyi açıq bir yerə qoymuşdu, harada ki, tez-tez ilbizlərə və onların selikli ayaq izlərinə rast gəlinirdi. Stivensonun vəkili isə etiraz edərək, bəyan edirdi ki, Donaxyu ilə pivə istehsalçısı arasında heç bir müqavilə ilə bağlı münasibət olmamışdır. Birincisi, Stivenson "başibəlalı" pivəni kafenin sahibinə satmış, ikincisi isə pivəni Donaxyu deyil, onun rəfiqəsi almışdı. Nəhayət ki, pivə istehsalçısının müdafiəsi prosesində yeni bir presedent yarandı. Belə ki, ölmüş ilbiz haqqında eşidən hakimlər bu hadisədən bir müddət öncə yenə də pivə qabından çıxmış ölmüş siçanla bağlı iş barəsində də eşitmişdilər, hansında ki, siçanla bağlı işdə pivə istehsalçısı bəraət qazanmışdı.

Donaxyunun işi üzrə mühüm qərar 1931-ci ilin fevralında Lordlar Palatası tərəfindən çıxarıldı. Birləşmiş Krallığın yuxarı instansiya məhkəməsi belə qərara gəldi ki, Stivenson öz istehsal etdiyi məhsullarının istifadəçilərinin sağlamlığının qayğısına qalmalı, ilbizin şüşə qaba girmək imkanının qarşısını almalıdır. Lakin, Donaxyu hələ də tələb etdiyi təzminatı ala bilməmişdi. Çünki, o hələ sağlamlığındakı problemlərin həqiqətən də məhz ilbiz hadisəsindən sonra yarandığını sübut etməliydi. Sonra 1932-ci ildə Stivenson qərarı görməyib vəfat etdi. Bu hadisədən sonra, 1934-cü ildə isə Stivensonun varisləri bu işi məhkəmədən kənar şəkildə - Donaxyuya 200 funt-sterlinq məbləğində pul verməklə həll etdilər. Beləliklə anqlo-sakson hüquq sistemində Atlantik okeanın hər iki sahilində istehsalçıların üzərinə istehlakçılara zərər verə biləcək istənilən halların qarşısını almaq, əngəlləmək öhdəliyi qoyuldu.

Amerikalı istehlakçıların birinci peşəkar müdafiəçiləri sosialistlər oldular. Artıq 1899-cu ildə

ölkədə Milli İstehlakçılar Liqası adlanan bir təşkilat yarandı. Bu təşkilata Marksla və Engelslə dostluq münasibətində olan, yorulmaq bilməyən Florens Kelli adlı şəxs uzun müddət rəhbərlik etdi. Öz adına baxmayaraq təşkilat daha çox istehlakçıların hüquqlarının qorunmasına yox, məzlum proletariyatın iş şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün çalışırdı. Məsələyə belə yanaşma amerikalı istehlakçılar tərəfindən birmənalı qarşılanmadı, hansıları ki, istehsal zamanı mövcud olan iş şəraitindən daha çox malların keyfiyyəti maraqlandırır. 1906-cı ildə jurnalist və sosialist Enton Sinklerin yazdığı ifşaedici "Cəngəllik" romanından sonra bu məsələ daha aydın oldu. Sinkler romanda immiqrantların Çikaqo sallaqxanalarında keçirdiyi ağır həyatları haqqında yazıb ümid edirdi ki, Amerika ictimaiyyəti bu vəziyyətə bir duyarlılıq göstərər. Lakin, oxucuları əsas maraqlandıran ət məhsullarının anti-sanitariya vəziyyətində saxlanılma şəraiti olmuşdu. Yazıçı oxucuların bu reaksiyasına cavab olaraq məyusluqla bildirmişdi: "Mən onların ürəyinə can atırdım, ancaq mədələrinə düşdüm."

İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi üçün mübarizə aparən növbəti nəsil başqa cür hərəkət etdi. 1933-cü ildə mühəndislər Artur Kellet və Frederik Şlink "100 milyon dəniz donuzu" adında kitab nəşr etdilər. Kellet və Şlink oxucuları əmin edirdilər ki, istehsalçılar az qala qəsdən qida və kosmetik məhsulları təhlükəli kimyəvi elementlərlə zəhərləyirlər. Bu kitab bestseller oldu və yenidən 13 dəfə nəşr olundu. Kellet isə yeni bir İstehlakçılar Birliyi yaratdı. İstehlakçıların Milli Liqasından fərqli olaraq bu birlik heç də işçilərin taleyi ilə maraqlanmırdı. Bu təşkilat məhsulların keyfiyyət dərəcəsini yoxlayır, bununla bağlı ictimai tədbirlər keçirir və özəl istehsalçıların üzərinə dövlət nəzarətini yönləndirirdi. Beləliklə, 1938-ci ildə " Qida, dərman və kosmetik məhsullar haqqında federal akt" qəbul olundu.

İstehlakçılar Birliyinin əsas məqsədi elə bir sıx sosial mühit yaratmaq idi ki, burada adi bir istehlakçı belə özünü bacarıqlı və məkrli düşmənlərinə qarşı arxayın, güclü hiss etsin. 1944-cü ildə ofisiyant Qledis Eskolun əlində "koka-kola" butulkası sındı. Qadın dərin kəsik yaraları aldı və "Koka kola" şirkətindən təzminat tələb etdi. Ofisiyant qadınının hüquqlarını Melvin Belli adlı gənc vəkil qoruyurdu. Belli məhkəmədə sübut edə bildi ki, hər bir mal müəyyən nəzərdə tutulmuş keyfiyyət qərantiyası ilə istehsal olunur. İstehsalçı nəzərə almalıdır ki, mal uzun zaman kəsiyində əldən ələ keçə, müxtəlif insanlar tərəfindən istifadə oluna bilər. Bunlara görə də şüshə qablar elə etibarlı olmalıdırlar ki, heç kimə zərər yetirməsinlər. Beləliklə, Qledis Eskol iddia etdiyi təzminatı aldı, vəkil Belli isə çox uğurlu davam edəcək iş karyerasının əsasını qoydu. Müəyyən müddət sonra hətta ona ləqəb də qoymuşdular: "Mülki iddiaların kralı". Öz yarım əsrlik karyerasında vəkil öz müştərilərinə 600 milyon dollardan artıq pul qazandırdı. Artıq Melvin Bellinin adı ABŞ-ın ən yaxşı vəkilləri siyahısında çəkilirdi.

20-ci əsrin ortalarında istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi tamamilə böyük və gəlirli biznes sahəsinə çevrilirdi. 1965-ci ildə gənc və tanınmamış vəkil Ralf Neyder "Hər bir sürətdə təhlükə" adlı kitab buraxdı. Bu kitabda müəllif Amerika sənayesinin nəhəngi "General Motors" şirkətini bir növ duələ çağırırdı. Neydarın əsas hədəfi Şirkətin istehsal etdiyi "Chevrolet Corvair" markalı idman avtomobili idi.

Bu avtomobil şirkət mühəndislərinin cəsur sınaqlarının nəticəsi idi. 1950-ci illərin sonlarında Amerika bazarında Avropa istehsalı olan maşınlar daha çox satılırdı. Çünki bu avtomobillər Amerika istehsalı olan maşınlardan daha ucuz və qənaətcil idilər. Buna görə, ABŞ istehsalçıları belə fikirləşirdilər ki, özləri belə bir avtomobil istehsal etməlidirlər. GM dizaynerləri Porche-718 modelindən ilhamlanaraq yeni ideya irəli sürdülər. Yeni istehsal olunmuş maşın yeni təkər sistemi və arxada yerləşən mühərriklə təchiz olunmuşdu. Amerikalılar yeni modeli birmənalı qarşılamadılar. Şirkət avtomobili idman avtomobilinə çevirmək qərarına gəldi və o, güclü mühərriklə təchiz olundu. Elə problemlər də buradan başladı. Corvair idarəetmədə sadə idi və sürücüdə vəziyyətə tam hakim olma kimi aldadıcı təəssürat yaradırdı. Döngələrdə yüksək sürət zamanı avtomobil müvazinətini itirir, yoldan çıxır, bəzən, hətta sözün əsl mənasında trasdan kənara uçurdu. Nəticədə, qəzaların sayı ildırım sürəti ilə artırdı. 1965-ci ildə General Motors əleyhinə artıq 100-dən artıq iddia qaldırılmışdı.

Neyder digər başqa şirkətləri də atəşə tutmuşdu, lakin yenə də ən böyük qurban "General Motors" şirkəti idi. Vəkil israr edirdi ki, istehsalçılar təhlükəsizlik sistemi ilə bağlı işlərdə yersiz qənaətcillik edirlər və məhsullarını dekorativ detallarla təchiz edirlər, hansı ki, insanların həyatı üçün böyük təhlükə yaradır. Neyderin kitabı bestseller olaraq ona çoxlu pul və böyük nüfuz qazandırdı. "General Motors" şirkətinin rəhbərliyinin onları ifşa edəni susdurmaq cəhdləri vəkilin nüfuzunu daha da gücləndirdi. Hətta Şirkət Neyderi nüfuzdan salan məlumatlar toplamaq üçün onu izləməyə bir neçə detektiv tutmuşdu. Məlum olanda ki, bu cəhdlər bir nəticə verməyəcək, detektivlər vəkili tələyə salmağa cəhd edərək onun yanına gizlicə fahişə göndərmişdilər. Bu iş Neyderin öz şəxsi həyatının toxunulmazlıq hüququnu müdafiə etdiyi böyük bir qalmaqla və məhkəmə prosesi ilə başa çatdı. Az qala milli qəhrəman statusuna çatandan sonra da Neyder ifşaedici fəaliyyətini davam etdirirdi. O, bir müddət İstehlakçılar Birliyi ilə əməkdaşlıq etdi, sonra isə fəaliyyətini fərdi olaraq davam etdirdi. Neyderin rəhbərliyi altında yüzlərlə fəal gənclər işləyirdi. Bu gənclər bütün ölkə üzrə yeni ifşaedici məlumatlar və yeni iddilər axtarırdılar. Neyder "İctimai vətəndaş" adlı fondun əsasını qoydu. Nəhayət, Neyder o qədər məşurlaşmışdı ki, 1992-ci ildə özünü prezidentliyə namizəd kimi sınıadı. O vaxtdan o, hələ 4 dəfə də Ağ Evə daxil olmaq üçün cəhd etmişdi. 2000-ci ildə keçirilmiş seçkilərdə Albert Qorun səslerini özünə çəkib Corc Buşun qalibiyyətinə səbəb olduğu üçün hələ də çoxları onu bağışlaya bilmir.

İstehlakçıların hüquqları üçün mübarizə aparanlar çoxlu sayda siyasi uğurlar qazansalar da, onlardan hələ heç kimə Ağ Evə prezident kimi daxil olmaq qismət olmayıb. Xüsusilə, 1986-cı ildə Kaliforniyada keçirilmiş referendumda "Təklif-65" adlı bir qanun qəbul olunmuşdu. Bu qanuna görə, alınan malın tərkibində toksin və kanserogen maddələr olarsa, bu barədə mütləq alıcıya xəbərdarlıq edilməli idi. Xəbərdarlıq edilməli olan kimyəvi maddələrin siyahısı çox gözəl hazırlanmışdı, lakin qanunun həyata keçirilməsi qaydası çox radikal idi. Artıq istənilən vəkil hər hansı bir təhlükəli maddənin adını etiketdə qeyd etməyi unudan istehsalçını ictimaiyyətin adından məhkəməyə verə bilərdi. Belə ki, artıq işdə zərərçəkmiş şəxs olmasa belə, təzminat tələb etmək mümkün idi. Prosesdə qələbə zamanı ödənilməli olan cərimənin bir hissəsi işi qaldırmış vəkilə çatırdı. Kaliforniyada bu tip işlər üzrə ixtisaslaşan sayca o qədər də çox olmayan, lakin olduqca fəal hüquqşünaslar icması formalaşdı. Lakin, bu biznesin daha da gəlirli olması üçün daha bir presedent gərək idi – məşhur fast food restoranından alınmış qaynar qəhvənin səbəb olduğu yanıq yarası.

1992-ci il 27 fevral tarixində Nyu-Mexiko ştatının Albukerk şəhərində "McDonalds" restoranına içərisində 79 yaşlı Stella Libek adlı qadın olan avtomobil yaxınlaşdı. Sükanda onun nəvəsi Kris əyləşmişdi. Kris nəvəsi üçün "McDonalds"dan bir fincan qəhvə aldı. Qoca qadın plastik fincanı dizlərinə arasına qısaraq, qapağı özünə doğru çəkdi. Bu zaman fincan çöndü və fincanın içindəki qaynar qəhvə yaşlı qadının qarın və ayaq nahiyələrinə töküldü. Zərərçəkmişin pambıqdan olan nazik şalvarının qaynar suyu daha da yaxşı keçirməsi vəziyyəti daha da mürəkkəbləşdirdi. Qəhvənin temperaturu 82-88 dərəcə olduğuna görə yanan nahiyələr çox şiddətli ağrılara səbəb olmuşdu. Nəvəsi nəvəsinin xəstəxanaya apardı və orada məlum oldu ki, yaşlı qadın 3-cü dərəcəli xəsarəti almışdır. Zərərçəkmiş qadına yeni dəri köçürülməli idi, lakin bütün bununla da onun əzabı bitmirdi. Libek uzun müddət yataq xəstəsi oldu və bu aylar ərzində o, 9 kiloqram arıqlamışdı. Bədbəxt hadisənin qurbanının yaşını nəzərə alanda düşünmək olar ki, onun həyatını ciddi təhlükə gözləyirdi. Stella Libekin xəstəliyi onların ailəsinin büdcəsi üçün əməlli-başlı fəlakət idi. Tibbi sığorta müalicənin xərclərinin 80%-ni ödəsə də, geriyə qalan 20% məbləğ 20 000 dollar təşkil edirdi. Bu zaman ailə "McDonalds" şirkətinə müalicənin xərclərini ödəməsi üçün müraciət etdi. Lakin Şirkət onlara yalnız 800 dollar verməyə razı idi. Təbii olaraq bununla razılaşmayan yaşlı qadının ailəsi "McDonalds" şirkətindən təzminat tələb edərək onları məhkəməyə verdi. Bu prosesdə şirkətin problemi sakit və mehriban yolla həll etmək şansları çox idi. Lakin "McDonalds" çox inadkar mövqe nümayiş etdirirdi. Belə görünürdü ki, Şirkətin vəkillərinin nikbin nəticə üçün bütün dəlilləri var idi, baxmayaraq ki, bu iş həm qopmuş təkər, həm də sınımış butılka işlərindən çox fərqlənirdi. Həqiqətən də təkərlər qopmamalı, şüşə qab isə sınımamalı idi. Lakin, qəhvə qaynar olmalıdı, əks halda o bütün keyfiyyətini itirir. Eyni zamanda içərisində qaynar qəhvə olan plastik qabı dizlərinin arasına

qoyan insan da ehtiyatlı olmalı və fikirləşməlidir ki, ani ehtiyatsızlıq bədbəxt hadisəyə səbəb ola bilər. Bununla belə, vəkillər amerikan hüquqi düşüncələrinə arxalanaraq sübut edə bildilər ki, dəlillər işi Stella Libekin xeyrinə həll edə bilər. Şirkət əvvəlcədən görməli idi ki, qaynar qəhvə insanların üzərinə dağlaraq böyük təhlükə yarada bilər. Bu barədə Amerikanın məhkəmə praktikasında presedent var idi.

Sonda məhkəminin qərarına əsasən, McDonalds şirkəti yaşlı qadına onun müalicəsinə görə 160000 dollar, eyni zamanda qəhvə istehsalçısının səhlənkarlığını cəzalandırmaq məqsədilə iddiaçının xeyrinə 2,7 milyon dollar təzminat ödəməli idi. Bu cərimənin məbləği şirkətin iki günlük qəhvə satışından əldə etdiyi məbləğə bərabər idi. Stella Libek ömrünün son anlarına kimi zənginlik içərisində və xoşbəxt yaşadı və 91 yaşında vəfat etdi.

Həmin hadisədən sonra ABŞ və İngiltərə məhkəmələrində qaynar qəhvə ilə bağlı bir neçə dəfə iddia irəli sürüldü. Lakin, onların hamısı rədd olundu. McDonalds-da və digər restoranlarda qəhvənin hərərəti heç də aşağı salınmadı. Yeganə dəyişən isə mümkün təzminatın məbləği idi, hansına ki, qəzəbli istehlakçılar buna ümid edirdilər.

Bir neçə milyonluq təzminatlı işlər heç də tez-tez baş vermirdi. Lakin bu cür işlər üzrə ixtisaslaşan vəkillər bir neçə belə iddiadan milyonlar qazanırdılar. Bir çox hallarda vəkillər təzminatı iş məhkəməyə getməmiş alırdılar. Görünür McDonalds şirkəti ilə bağlı iş bir çox şirkətlər üçün dərs olmuşdu. Kaliforniyada vəkil şantajları daha da geniş vüsət almağa başladı, harada ki, "Təklif-65" qanunu indiyə kimi qüvvədə qalır.

Buna oxşar təzminat iddiaları tez-tez irəli sürülürdü. Təkcə 2010-cu ildə Kaliforniyada "Təklif-65"-in tələblərini pozmağa görə məhkəməyə qədər tərəflər arasında 187 razılıq sazişi bağlanmışdı. Bu sazişlərə əsasən, cavabdehlər vəkillərə ümumilikdə 7,8 milyon dollar ödəmişdilər. Xüsusilə, bu cür işlərdən vəkil Bryus Nay 2007-2010-cu illər aralığında 3,4 milyon dollar qazanmışdı. Ümumilikdə, bu illər ərzində oxşar işlər üzrə 16 minə yaxın iddia irəli sürülmüşdü. Cavabdehlər bu müddət ərzində təxminən 500 milyon dollar təzminat ödəmişlər. Özü də bu pulların böyük əksəriyyəti zəhərlənən və ya xərcəng xəstəliyinə tutulan bəxtsiz istehlakçılara deyil, vəkillərə çatmışdı.

<http://www.kommersant.ru/pda/money.html?id=2254641>

TÜRKİYƏDƏ BOŞANMA HALLARININ QARŞISINI ALMAQ ÜÇÜN YENİ LAYİHƏ

Türkiyədə təxminən hər il 100 min-120 min cütlük boşanır. Bununla bağlı boşanma hallarının sayını azaltmaq üçün Türkiyə Ailə və Sosial Siyasət Nazirliyi bir layihə irəli sürüb. Layihəyə görə boşanmaq istəyən cütlüklər hakimlər tərəfindən psixoloq və sosioloqlara göndəriləcəklər. Belə ki, bu zaman boşanma halı zamanı ailə ombudsmanları hərəkətə keçəcək və boşanmaq qərarına gələn cütlükləri öncə psixoloq və sosioloqlara yönləndirəcəklər.

Türkiyənin Ailə və Sosial Siyasət Nazirliyi Ədliyyə Nazirliyi ilə birgə layihəsini tamamlayaraq baş nazirliyə göndərib.

Ailə və Sosial Siyasət Naziri Fatma Şahin bu layihə ilə 20 000 evliliyi qorumağı hədəfə aldıklarını bildirib. Nazir bildirib ki, cütlüklər üçün psixoloq yanında 4 seans nəzərdə tutulur. Bu seanslar bitdikdən sonra ailələr qərarını verəcək. Cütlüklərin qarşılıqlı razılığı ilə hər bir seans 90 dəqiqə müddətində davam edəcək. Qeyd edək ki, 5 ildir davam edən bu pilot çalışma çox müsbət nəticələr verib.

Belə ki, 5 ildə bu çalışma əsnasında məhkəməyə boşanmaq üçün müraciət edən 450 cütlükdən 75-i psixoloq yanına getdikdən sonra boşanmaq fikrindən daşınıblar və evliliklərinə davam ediblər. Bu layihənin qanunvericiliyə daxil edilməsi planlaşdırılır.

www.lawreform.az

ABŞ-DA MÜDİRİN İŞLƏTDİYİ "ZƏNCİ" İFADƏSİ ONA BAHA BAŞA OTURDU

ABŞ-da qaradərili müdir tabeliyində olan işçini "zənci" adlandırdığı üçün ona 280 000 dollar ödəməlidir.

ABŞ şərq Harlem sakini Brendi Conson məhkəmə qərarına müvafiq olaraq öz müdirindən 280 000 dollar təzminat almaq hüququ əldə etmişdir. Səbəb isə Brendinin iş yerində ayrı-seçkiliyə məruz qalmasıdır. Belə ki, qadın öz müdirinin onu iş zamanı "zənci" çağırmasını diktofon vasitəsi ilə qeyd almış və bu səsyazmanı məhkəməyə sübut olaraq təqdim etmişdir.

Consonun sözlərinə görə, onun müdiri Rob Karmona da həmçinin, milliyətcə afroamerikandır və dəfələrlə ona münasibətdə bu epiteti istifadə etmişdir. Rob Karmona isə öz növbəsində iddia edir ki, o, bu epiteti "ancaq yaxşı mənada" istifadə etmişdir. Məhkəmənin diskriminasiyaya görə Rob Karmona tərəfindən öz işçisinə 280 000 dollar məbləğində kompensasiya verilməsi haqqında qərarından sonra Brendi Conson, nəhayət ki, səsinin eşidildiyini bildirdi.

Karmona öz növbəsində bəyan edir ki, "zənci" ifadəsi afroamerikan və latınamerikan cəmiyyətlərində müxtəlif mənalarda işlənir və onların heç də hamısı neqativ mənə daşımır. O, əlavə etdi ki, hətta bu mənələrdən bəziləri "sevgi hislərini ifadə etmək üçün" istifadə olunur. Lakin Brendi Conson öz müdirinin sözlərinə qətiyyənlə bəraət qazandırmır. Karmonaya gələn çoxsaylı şikayətlərdən sonra qadın iki ildir işlədiyi "Strayv" kompaniyasında işdən kənarlaşdırılmışdır. Ərizəçinin vəkili Marcori Şarpın qeyd edir ki, bu ifadə iş yerində qətiyyənlə işlədilməməlidir və hətta bu ifadəni "ingilis dilinin ən mənfur sözü" hesab edir.

Qeyd edək ki, Rob Korman "Strayv" kompaniyasının təsisçisidir. Bu kompaniya aztəminatlı ailələrin üzvlərinin işlə təmin olunmasına kömək edir. Kormanın sözlərinə görə, onların kompaniyası 1984-cü ildən bəri təxminən 50 000 insanı işlə təmin edib.

www.lawreform.az

MƏHKƏMƏDƏN MARAQLI CƏZA

ABŞ-da məhkəmənin qərarı ilə telefon xuliqanı 1 həftə ərzində polis bölməsinin qarşısında "Mən axmaqam" sözləri yazılmış plakatla dayanacaq.

ABŞ-da məhkəmə 58 yaşlı Klivlend sakini Riçard Demeron yerli polis bölməsinə zəng edib təhdidlər etdiyi üçün qeyri-adi cəza verib. Belə ki, Demeron 1 həftə ərzində gündəlik 3 saat olmaqla yerli polis bölməsinin binasının qarşısında əlində üstündə "üzrxahlıq mesajı" yazılmış sarı plakatla dayanacaq. Plakatda bunlar yazılıb: "Mən Saymondan və digər zabitlərdən özümü axmaq kimi apardığım və bölməyə sizləri öldürmək təhdidi ilə zəng elədiyim üçün üzr istəyirəm. Mən məyusam və bu bir daha heç vaxt təkrarlanmayacaq." Yerli jurnalistlərə müsahibəsində Demeron bildirib ki, o, həmin təhdid dolu zəngi edən zaman içkili vəziyyətdə olub. Telefon xuliqanı olanlara görə təəssüflənir və məhkəmə tərəfindən təyin olunmuş cəzaya uyğun olaraq 1 həftə plakatla dayanmağa razıdır.

Keçən il Klivlend məhkəməsi maşınla ötmə əməliyyatını məktəbli avtobusunun yanından səkinin üstü ilə edən qadına qarşı buna oxşar daha bir qərar qəbul etmişdi. Belə ki, o zaman da qadın iki gün ərzində yolayrıcında əlində bu sözlər yazılmış plakatla dayanmışdı: "Yalnız axmaqlar məktəbli avtobusunu ötmək üçün səkinin üstü ilə gedirlər."

www.lawreform.az

Tanınmış hüquqşünaslar silsiləsindən

HÜQO QROTSİNİ NƏ DƏRƏCƏDƏ TANIYIRIQ?

10 aprel, 1583-cü ildə (430 il öncə) Hollandiyanın Delft şəhərində, kəndli ailəsində gələcəyin böyük hüquqşünaslarından biri və beynəlxalq hüququn banisi – Hüqo Qrotsi dünyaya göz açdı.

Artıq uşaqlıqdan Qrotsi öz fenomenal bacarığını göstərməyə başlamışdı. 11 yaşında o, Avropanın ən yaxşı universitetlərindən biri sayılan Leyden Universitetinə daxil oldu. 5 il sonra isə növbəti pilləyə qalxaraq vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul olmağa başladı. Lakin gənc Hüqonun maraqları yalnız hüquqşünaslıqla məhdudlaşmırdı. Hələ yeniyetmə olsa da o, qədim mütəfəkkir və pedaqoq Marçian Kapellanın “Satirikon” əsərinə cavab olaraq öz şəxsi şərhlərindən təşkil olunmuş ilk kitabını çap etdirdi.

18 yaşında isə o, artıq Hollandiya dövlətinin rəsmi tarixçisi idi. Gənc Hüqonu tez-tez post-reformist Avropanın dini mübahisələri ilə məşğul edirdilər. O, özü də bu məsələlərdə aktiv iştirak etmiş, hətta buna aid bir neçə mədhedici traktatlar yazmışdı. Bununla belə, onun əsas fəaliyyəti hüquqşünaslıq olaraq qalırdı.

Geniş siyasi və diplomatik əlaqələri sayəsində Hüqo Avropada daimi münaqişələrə səbəb olan mürəkkəb dövlətlərarası münasibətləri çox yaxşı sezə bilirdi. Öz zəngin hüquqi təcrübəsinə arxalanaraq o, məsələlərin həllinə dair öz təkliflərini vermişdi. Öz yazılarında Qrotsi dünya praktikasında ilk dəfə olaraq beynəlxalq hüququn əsaslarını və prinsiplərini hazırlamağa başladı. Yalnız beynəlxalq hüquqa deyil, ümumilikdə hüquqa dair qənatlarını Qrotsi iki əsərində əks etdirmişdir: onlardan biri dəniz sərhədlərinin yaradılmasına dair seçimlər təklif edən “Mare Liberum” (“Azad Dəniz”), digəri isə “Müharibə və sülh hüququ haqqında” (“De iure belli ac pacis”) traktatı idi.

Qrotsinin ilk traktatı Hollandiya hərbiçiləri tərəfindən üzərindən nadir yük - Çin farforu tapılan Portuqaliya gəmisi “Santa Karina”-nın xaincəsinə zəbt edilməsindən sonra yaranır. Birləşmiş əyalətlər və Portuqaliyanın da daxil olduğu Habsburqlar imperiyası arasındakı rəsmi müharibə vəziyyətinə baxmayaraq gəminin zəbt edilməsi beynəlxalq qalmaqalın yaranmasına səbəb oldu. Hollandiyanın “Ost-Hind” şirkətinin bəzi üzvləri də eynilə hökumət kimi bu hücumu əks mövqedə dayanmışdılar, lakin əslinə baxanda bunun heç bir siyasi anlamı yox idi. Belə ki, bu hadisə holland gəmisinin kapitanının şəxsi qərarı ilə baş vermişdi. Digər tərəfdən isə dünya praktikasında dəniz ticarəti və dəniz qüvvələrinin qarşılıqlı münasibətlərini tənzimləyən belə bir qanun mövcud deyildi. Beynəlxalq gərginliyi nəzərə alaraq Hollandiya hökuməti yaranmış bu mürəkkəb vəziyyətin həll edilməsi üçün Hüqo Qrotsiyə müraciət etdi.

Qrotsi mübahisənin həlli üçün təbii hüquq nəzəriyyəsinə əsaslanırdı, çünki onun fikrincə, portuqallar şərqdə hakimiyyətin mənimsənilməsinə yol vermişdilər. Onun traktatının əsas hissəsini “Azad Dəniz” haqqında fəsil təşkil edirdi. Burada o, qeyd edirdi ki, su hövzəsi bütün beynəlxalq ictimaiyyətin ümumi ərazisi sayılır və buna görə də bütün qüvvələr burada dəniz ticarəti ilə məşğul ola bilərlər. Dənizlərin statusu haqqında bu cür ağıllı hiylə (tövsiyə) ilə Qrotsi

holland dənizçilərinin bu hərəkətlərinə haqq qazandırmaq istəyirdi. Lakin bu, yalnız mürəkkəb beynəlxalq əlaqələri anlamaq üçün ilk cəhd idi. Bu sahədə əldə olunan əlavə biliklər “Müharibə və sülh hüququ haqqında” fundamental oçerkin yazılması ilə nəticələndi.

Qrotsi uzun illər İspaniya ilə mübarizənin hüquqi carçısı olsa da, onun ideyalarının əksəriyyəti məhz təbii hüquq nəzəriyyəsinə və 16-cı əsr ispan katolik mütəfəkkirlərinin yazılarına söykənirdi. Hüqo Qrotsi bu nəzəriyyələrin “yeni” təbii hüququn formalaşmasında böyük rol oynayan müasir sintezini yaratmışdı. O, ilk dəfə olaraq bunu dini fərziyyələr sferasından çıxarmağa, siyasi və sosial əsaslara yönləndirməyə çalışmışdı.

Qrotsi ictimai həyatda şəxsiyyətin üstünlüklərini və o vaxta qədər heç cür fərqləndirilə bilinməyən “hüquq” və “qanun” anlayışları arasındakı fərqləri müəyyən etdi. Artıq “hüquq” adı altında istənilən qanunvericiliyin əsası ola bilən, fərdə doğulduğu andan xas olan hüquq anlaşılırdı. Bundan başqa, Qrotsi hesab edirdi ki, icma (xalq) öz idarəetmə formasını seçməkdə və ali hakimiyyətin fəaliyyət sərhədlərini müəyyən etməkdə tam hüquqa malikdir. “Xalq idarəetmənin bu və ya digər formasını seçməkdə müstəqildir və bunu idarəetmə formasının faydaları nöqtəyi-nəzərindən deyil, xalqın iradə ifadəsinin həyata keçirilməsi nöqtəyi-nəzərindən

qiymətləndirmək lazımdır”. Bu ideyaların keçmişdə mövcud olmasına baxmayaraq, onun möhkəmləndirilməsində Qrotsinin fikirləri mükəmməl inqilabi xarakter daşmışdır.

Hollandiya və İspaniya arasında baş vermiş müharibənin birbaşa şahidi kimi Qrotsi müharibə və sülh anlayışlarını hüquqi nöqtəyi-nəzərdən qiymətləndirməyə çalışmışdır. Onun fikrincə, müharibə təbii hüquq qaydalarına tamamilə ziddir. Onun üçün “ədalətli müharibə” termini prinsipial şəkildə əhəmiyyətli rol oynayırdı.

Hələ çox əvvəllər belə bir fikir mövcud idi ki, müharibələr həmişə eyni deyildir. Ədalətli müharibələr ənənəvi olaraq din uğrunda mübarizə adı altında təşkil olunan xaç yürüşləri hesab edilirdi. Qrotsi isə təcrübəli biri kimi ədalətli müharibəni müdafiə məqsədilə aparılan müharibə, yəni, öz dövlətinin ərazi bütövlüyü və vətəndaşların mülkiyyətinin qorunması naminə aparılan müharibə hesab edirdi. Qəsbkarlığa istənilən cəhd - ədalətsizlikdir. Lakin Qrotsi inanırdı ki, müharibələr sonradan tərəflərin zərər və qazancını müəyyən etmək üçün sülh müqaviləsinin bağlanması məqsədilə aparılır və müharibə deyil, yalnız sülh yolu ilə buna hüquqi cəhətdən yol verilə bilər. Buna görə də Qrotsiyə görə sülh müharibənin sonu deyil, onun başlıca məqsədi idi. Maraqlıdır ki, “sülh” kontekstində Qrotsi pasifizmin banisi kimi çıxış edir. Lakin onun gətirdiyi yeniliklər hüquq tarixi ilə yanaşı, qərb insanının həyat və statusunu (vəziyyətini) də dəyişdirdi.

“Sualınıza vəkil cavab versin!” rubrikası*

Sual 1: *Mənim 6 il iş stajım var. Ali təhsilliyəm. Mən noyabr ayının 1-dən əmək məzuniyyətindəyəm. Mənim məzuniyyətim neçə gündür? Həmin ayda olan bayram günlərinin pulu ödənilir? 1 sualım da var. Qızımın doğum haqqında şəhadətnaməsində soyadı “Həsənova” yazılıb. Biz ona milli soyad yəni, “Həsənlı” soyadını vermək istəyirik. Bunun üçün nə etməliyik?*

Cavab: Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 114-cü maddəsinin 2-ci hissəsinə görə işçilərə ödənişli əsas məzuniyyət 21 təqvim günündən az olmayaraq verilməlidir. Həmin maddənin 3-cü hissəsində göstərilən işçilərə isə ödənişli əsas məzuniyyət 30 təqvim günü müddətində verilməlidir. Adı çəkilən Məcəllənin 116-cı maddəsinin 1-ci hissəsinə görə işçinin beş ildən on ilədək əmək stajı olduqda, ona 2 təqvim günü müddətində əlavə məzuniyyət verilir. Qeyd edək ki, Əmək Məcəlləsinin 114-cü maddəsinin 6-cı hissəsinə görə əmək məzuniyyəti dövrünə təsadüf edən iş günü hesab olunmayan bayram günləri məzuniyyətin təqvim günlərinə daxil edilmir və ödənilmir. İkinci sualınızla bağlı onu qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 79 nömrəli, 12 may 2011-ci il tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Adın, ata adının və soyadın verilməsi və dəyişdirilməsi Qaydaları”nın 5.1-ci bəndinə görə 18 yaşına çatmayanların soyadlarının sonluğuna dəyişiklik onların valideynlərinin və digər qanuni nümayəndələrinin (övladlığa götürənlərin, qəyyumun və ya himayəçinin) ərizəsi əsasında həyata keçirilir. Qaydaların 5.2-ci bəndinə görə 10 yaşına çatmış uşağın soyadının sonluğu yalnız onun razılığı ilə dəyişdirilir. Qaydaların 5.3-cü bəndinə görə soyadın sonluğuna dəyişiklik edilməsi ilə əlaqədar müvafiq akt qeydlərində bu barədə qeyd edilir və yeni şəhadətnamələr verilir. Qaydaların 5.4-cü bəndinə görə soyadın sonluğuna dəyişiklik edilməsi haqqında ərizə vətəndaşın yaşayış yeri və ya müvafiq aktın olduğu yer üzrə qeydiyyat şöbəsinə və ya konsulluğa verilir. Müvafiq akt qeydləri (ərizə verən şəxsin doğumu, nikahı, övladlarının doğumu və sair) ərizəni qəbul etmiş qeydiyyat şöbəsində və ya konsulluqda olduqda, soyadın sonluğuna dəyişiklik orada edilir və əvvəllər verilmiş şəhadətnamələr ləğv edilməklə, ərizə verən şəxsə yeni şəhadətnamələr verilir.

Sual 2: *Mənim 3 sot torpağım var, torpağın sənədi (“Kupça”sı) də var. Orada ev tikmək istəyirəm. Mən haradan və necə ev tikmək üçün sənəd ala bilərəm?*

Cavab: Yeni qəbul olunmuş Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsində fərdi yaşayış evləri ilə bağlı icazə icraatı deyil, məlumatlandırma icraatının tətbiqi nəzərdə tutulub. Belə ki, sözügedən Məcəllənin 80-ci maddəsində qeyd olunur ki, mərtəbələrinin sayı 3-dən, hündürlüyü 12 metrədən və aşırımlarının uzunluğu 6 metrədən çox olmayan yaşayış evlərinin tikintisi ilə bağlı məlumatlandırma icraatı həyata keçirilir və onların tikintisi üçün tikinti layihəsinin yalnız memarlıq-planlaşdırma bölməsinin hazırlanması tələb olunur. Barəsində məlumatlandırma icraatının tətbiq edildiyi yaşayış evlərinin tikintisinə icazənin alınması tələb olunmur. Həmin yaşayış evinin tikinti layihəsinin memarlıq-planlaşdırma bölməsi müvafiq ərazidə qüvvədə olan müfəssəl planın tələblərinə uyğun tərtib edilməlidir. Sifarişçi tikintiyə başlamazdan əvvəl tikinti niyyəti barədə yerli icra hakimiyyəti orqanına məlumat verir və yaşayış evinin layihəsinin memarlıq-planlaşdırma bölməsini yuxarıda qeyd olunan tələblərə uyğunluğunun yoxlanılması üçün həmin orqana təqdim edir. Yerli icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən 3 ay müddətində layihəyə

dair irad sifarişçiyə təqdim edilmədikdə, sifarişçi tikinti işlərinə başlaya bilər. Barəsində məlumatlandırma icraatı tətbiq edilən yaşayış evinin tikinti layihəsinin memarlıq-planlaşdırma bölməsinə uyğun tikilməsinə nəzarəti müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyi) həyata keçirir.

Sual 3: Mən Qusar rayonunda qeydiyyatdayam. İstəyirəm Bakı qeydiyyatına düşüm. Bunun üçün hansı sənədlər lazımdı və dövlət rüsumu tutulurmu?

Cavab: “Yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat haqqında” qanuna görə, yaşayış yerini dəyişdirmiş vətəndaş yeni yaşayış yerinə gəldikdən sonra 10 gündən gec olmayaraq qeydiyyata alınması üçün müvafiq dövlət orqanına müraciət etməlidir. Müvafiq dövlət orqanı vətəndaşı dərhal qeydə almalı və ona 10 gün ərzində “Azərbaycan Respublikası vətəndaşının şəxsiyyət vəsiqəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa müvafiq olaraq şəxsiyyət vəsiqəsi verməlidir. Yaşayış yeri üzrə qeydiyyata alınmaq üçün vətəndaş ərizə-anketlə birlikdə aşağıdakı sənədləri təqdim etməlidir: 1) şəxsiyyət vəsiqəsi və ya doğum haqqında şəhadətnamə; 2) yaşayış sahəsinə köçmək üçün əsas verən sənəd (mülkiyyət hüququnun dövlət qeydiyyatına alınması haqqında daşınmaz əmlakın dövlət reyestrindən çıxarış, order, icarə və ya kirayə müqaviləsi, yaxud Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş başqa sənəd) və ya vətəndaşa yaşayış sahəsi verən şəxsin ərizəsi.

Sual 4: Əgər ailə boşanırsa, uşaqlar kimdə qalmalıdır?

Cavab: Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 22.2.1-ci maddəsinə görə məhkəmə boşanmadan sonra yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların valideynlərindən hansının yanında qaldığını müəyyən etməlidir. Adıçəkilən Məcəllənin 60.4-cü maddəsinə görə valideynlər ayrı yaşadıda uşaqların yaşayış yeri onların razılığı ilə həll edilir. Valideynlər arasında razılıq olmadıqda məhkəmə mübahisəni uşaqların hüquq və mənafelərini, onların rəyini və sair halları (uşaqların qardaş və bacılarına, valideynlərdən hər birinə olan bağlılığı, valideynlərin əxlaqi və digər şəxsi keyfiyyətləri, uşağın yaşı, onun inkişafı və tərbiyəsi üçün şərait yaradılması) nəzərə almaqla həll edir. Həmin Məcəllənin 52-ci maddəsinə görə uşaq ailədə onun maraqlarına toxunan istənilən məsələnin həlli zamanı öz fikrini bildirmək, habelə məhkəmə istintaqı və inzibati araşdırmaların gedişində dinlənilmək hüququna malikdir. Onun maraqlarına zidd olan hallar istisna olunmaqla, 10 yaşına çatmış uşağın fikri mütləq nəzərə alınmalıdır.

Məhkəmə təcrübəsi göstərir ki, uşaq əksər hallarda anasının yanında qalır. Burada uşağın yaşından çox şey asılıdır. Bir qayda olaraq, 14 yaşına çatmamış uşaqlar məhkəmə tərəfindən analarının yanında saxlanılır. BMT Baş Məclisinin 1386 (XIV) nömrəli, 20 noyabr 1959-cu il tarixli qətnaməsi ilə qəbul olunmuş Uşaq Hüquqları Bəyannaməsinin 6-cı prinsipinə görə azyaşlı uşaq müstəsna hallardan başqa, anasından alına bilməz. Burada müstəsna hallar dedikdə, ananın uşağın tərbiyəsi və inkişafı ilə məşğul olmaq imkanından məhrum olmasına dəlalət edən hallar başa düşülür. Məsələn, ananın psixi xəstəliyi, narkomaniya, alkoqolizm və ağır xəstəlikdən əziyyət çəkməsi, uşaqla qəddar rəftara yol verməsi, onlara qarşı psixi və fiziki zor tətbiq etməsi, valideynlik hüquqlarından sui-istifadə etməsi və s. Məhkəmə qeyd edilən müstəsna hallarda, uşaq atasının yanında saxlanıla bilər. On yaşına çatmış uşaqların valideynlərdən hansının yanında qalması məsələsi məhkəmə tərəfindən uşağın mənafelərindən çıxış edilərək və uşağın fikri mütləq nəzərə alınaraq həll olunur. Bu halda, atanın, uşağın onun yanında qalması şansı müəyyən qədər artır. Məhkəmə uşağın yaşını, onun hər iki valideynə, bacı və qardaşına bağlılığını, valideynlərin əxlaqi və digər dəyərlərini, valideynin iş rejimi də nəzərə alınmaqla onun uşağı tərbiyə etməsinin mümkünliyünü, valideynlərin maddi və ailə vəziyyətlərini nəzərə alır. Qeyd edək ki, valideynlərdən birinin maddi-məişət şəraitinin yüksək olması özü-özlüyündə uşağın onun yanında qalması tələbinin təmini üçün ona mütləq və şərtsiz üstünlük vermir.

Sual 5: Mənim bir yaxınım var, rayonda ailə qurduğu yerdə qeydiyyatdadır. Boşanmaq üçün hansı rayon məhkəməsinə müraciət etsin?

Cavab: Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin 35.1-ci maddəsinə görə qanunla başqa hal nəzərdə tutulmamışdırsa, iddia cavabdehin rəsmi qeydə alındığı yerin məhkəməsinə verilir. Sözügedən Məcəllənin 36.1-ci maddəsinə görə yaşayış yeri məlum olmayan, yaxud Azərbaycan Respublikasında yaşayış yeri olmayan cavabdehə iddia onun əmlakının olduğu yerə görə və ya məlum olan axırncı yaşayış yerinə görə verilə bilər. Həmin Məcəllənin 36.5-ci maddəsinə görə iddiaçının yanında yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlar olduqda və ya iddiaçı səhhətinə görə cavabdehin yaşadığı yerə getməyə çətinlik çəkəndə nikahın pozulması haqqındakı iddialar iddiaçının yaşadığı yerə görə verilə bilər.

Sual 6: Nikah müqaviləsinin şərtləri nədir?

Cavab: Nikah müqaviləsi və onun məzmunu Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 38-ci maddəsində təsbit edilmişdir. Həmin maddəyə görə nikah müqaviləsi nikaha daxil olan şəxslər arasında bağlanan, nikah dövründə və (və ya) nikah pozulduqda ər-arvadın əmlak hüquqlarını və vəzifələrini müəyyən edən sənəddir. Nikah müqaviləsi ilə ər-arvad birgə mülkiyyətin qanunla müəyyən olunmuş rejimini dəyişərək, ümumi əmlaka, onun ayrı-ayrı növlərinə və ya ər-arvadın hər birinin əmlakına birgə, paylı və ya ayrıca mülkiyyət rejimi tətbiq edə bilərlər. Nikah müqaviləsi ər-arvadın mövcud olan və gələcəkdə əldə edəcəkləri əmlaka dair bağlana bilər. ər-arvad nikah müqaviləsində bir-birinin qarşılıqlı saxlanması, bir-birinin gəlirlərində iştirak üsulları, hər birinin ailə xərclərində iştirakı qaydası ilə bağlı hüquq və vəzifələrini, nikah pozulduqda hər birinə düşəcək əmlakı və ər-arvadın əmlak münasibətlərinə dair hər hansı başqa müddəanı müəyyənləşdirmək hüququna malikdirlər. Nikah müqaviləsində nəzərdə tutulmuş hüquq və vəzifələr müəyyən müddətlərlə məhdudlaşa bilər, müxtəlif şəraitin yaranıb-yaranmamasından asılı ola bilər. Nikah müqaviləsində ər-arvadın hüquq və fəaliyyət qabiliyyətini, öz hüquqlarının müdafiəsi üçün məhkəməyə müraciət etmək hüququnu, uşaqlara münasibətdə hüquq və vəzifələrini, eləcə də ər-arvad arasındakı şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləyən, ehtiyacı olan və əmək qabiliyyəti olmayan ərinv(arvadın) saxlanması üçün vəsait almaq hüququnu məhdudlaşdıran, ər-arvaddan birini çox əlverişsiz vəziyyətə salan və ailə qanunvericiliyinin əsaslarına zidd olan müddəalar nəzərdə tutula bilməz.

Sual 7: Övladım Türkiyədə anadan olmuşdur. Hal-hazırda iki aylıqdır və mən onun üçün doğum haqqında şəhadətnamə almaq istəyirəm. Bunun üçün hansı sənədlər lazımdır?

Cavab: Doğumun qeydə alınması üçün aşağıdakı sənədlər təqdim edilməlidir:

- valideynlərin şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlər;
- valideynlərin nikah haqqında şəhadətnaməsi;
- doğum faktını, vaxtını və yerini təsdiq edən tibb müəssisəsindən sənəd;
- uşaq tibb müəssisəsindən kənarda doğulduqda, doğuma kömək göstərmiş və ya doğuşdan sonra valideynlərin müraciət etdiyi həkimin verdiyi sənəd;

“Dövlət rüsumu haqqında” qanunun 13-cü maddəsinə əsasən doğumun qeydə alınması və bu barədə ilkin şəhadətnamələrin verilməsi üçün dövlət rüsumu ödənilmir.

*- Rubrikada təqdim olunan suallar vəkil Dünyamin Novruzov tərəfindən cavablandırılmışdır.

Asudə

Qeyd: Bu rubrikada oxucularımızı vəkil **Kamandar Nəsibovun** öz asudə vaxtını necə dəyərləndirməsi barədə məlumatlandıracağıq. Hörmətli vəkilmiz öz hobbisi ilə bağlı baliqqulağı kolleksiyasınının foto-şəkillərini jurnalımızın oxucuları ilə bölüşmək qərarına gəlmişdir.

Şəkil 1: Adı "Jenneria pustulata"dır. Ölçüsü 1,8-2,7 sm-dir. Meksika-Peru sahillərində, əsasən isti sulara rast gəlinir.

Şəkil 2: Filippin adalarının simvollarından biridir.

Şəkil 3: Adı "Papaina pulcherrima"dır. Papua Yeni Qvineya ölkəsində Manus adasında əsasən rast gəlinir. Ölçüsü 3,5 sm-dir. Yağışlı mövsümü bitdikdən sonra yaşıl rəngi qəhvəyiyə çevrilir.

Şəkil 4: Adı "Thatcheria mirabilis"dir. Yaponiya və Filippində rast gəlinir. Çox müxtəlif formaları mövcuddur. 7-12sm ölçüdə olur.

Şəkil 5: Adı "Epitonium scalare"dir. Tərcümədə "möcüzəli nərdivan" mənasını daşıyır. Yaponiyada və Sakit Okeanın cənub-qərbində rast gəlinir. 60-120 metr dərinliklərdə olur. Ölçüsü 5-7 sm-dir.

Şəkil 6: Adı "Terebra maculate"dır. Tərcümədə "xallı terebra" mənasını daşıyır. Ölçüsü 16-25 sm-dir. Əsasən tropik sularda (Hind və Sakit okeanın kəsişdiyi yerlərdə) 10-80 metr dərinliklərdə rast gəlinir.

Şəkil 7: Adı "Yepiskok mitrası"dır. Ölçüsü 13-18 sm-dir. Hind və Sakit okeanlarında 35 metrə qədər dərinliklərdə rast gəlinir.

Şəkil 8: Adı "Gemmula unedo"dur. Çox böyük ərazidə, Yaponiyadan Fars körfəzinə qədər rast gəlinir. Ölçüsü 9 sm-ə kimi olur.

Şəkil 9: Adı "Lambis crocata"dır. "Narıncı lambis" mənasını verir. Hind və Sakit okeanlarında 3-30 metr dərinliyində rast gəlinir. Ölçüsü 16-20 sm olur.

Şəkil 10: Adı "Siratus alabaster"dir. Tayvan və Filippində rast gəlinir. Ölçüsü 17-22 sm-dir. 80-150 metr dərinlikdə tapılır.

Şəkil 11: Adı "Symatium rubeculum" dur. Tərcümədə "Qırmızımtıl triton" mənasını verir. (Triton qədim yunan əsatirində yarı balıq, yarı insan bədənli tanrıdır.). 4-5,5 sm ölçülüdür. Əsasən Hind və Sakit okeanlarında rast gəlinir.

Şəkil 12: Adı "Ctenocardia victor" dur. Sakit Okeanın qərb hissəsində rast gəlinir. 100 metr dərinliyə qədər olan ərazilərdə tapılır. Ölçüsü 2,5 sm-dir.

Şəkil 13: Adı "Tibia fusus" dur. Tərcümədə "Tibiya oxu" mənasını verir. Ölçüsü 18-31 sm-dir. Sakit okeanın cənub-qərbində 4-150 metr dərinliklərdə əsasən rast gəlinir.

Şəkil 14: Adı "Haustellum" dir. Ölçüsü 14-18,5 sm-dir. Hind və Sakit okeanda 5-80 metr dərinliklərdə rast gəlinir.

Şəkil 15: Adı "Cbicoreus palmarosae" dir. Tərcümədə "Qızılgülün budağı" mənasını verir. Ölçüsü 10 sm civarında olur. Əsasən Hind okeanında - Filippin, Yeni Qvineya və Seylon adalarında rast gəlinir.

Şəkil 16: Adı "Spondylus regius" dur. Tərcümədə "Kral spondilyusu" mənasını verir. Ölçüsü 12-22,5 sm-dir. Sakit okeanın cənubunda 5-50 metr dərinlikdə rast gəlinir. Bu balıqqulağından suvenirlərin hazırlanmasında istifadə edilir.